

**ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ**

**Πολιτικές και πρωτοβουλίες τοπικής ανάπτυξης στο
πλαίσιο της πολυλειτουργικότητας του αγροτικού χώρου.
Διερεύνηση χωροκοινωνικών δυναμικών στην περιοχή του
Δήμου Καλαβρύτων**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μουλά Αικατερίνη

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

**Θ. Ανθοπούλου, Επιβλέπουσα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου
Πανεπιστημίου**

Κ. Δημουλάς, Λέκτορας Παντείου Πανεπιστημίου

Α. Κουτσούρης, Αναπληρωτής Καθηγητής Γεωπονικού Πανεπιστημίου

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2011

Copyright © Μουλά Αικατερίνη, 2011.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

*Στους πολυαγαπημένους μου γονείς,
στο Μιχάλη μου,
στους καθηγητές μου
και γενικά σε όλους όσους
πιστεύουν σε εμένα*

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΚΠ: Κοινοτική Πρωτοβουλία

LEADER: Liaisons Entre Actions de Developpement de l' Economie Rurale

ΚΑΠ: Κοινή Αγροτική Πολιτική

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΚΠΣ: Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης

ΕΤΠΑ: Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης

ΕΚΤ: Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Ταμείο

ΕΓΤΠΕ: Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού Και Εγγυήσεων

ΜΟΠ: Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΥΠΑΑΤ: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων

ΟΤΔ: Ομάδα Τοπικής Δράσεις

ΜΜΕ: Μικρό Μεσαίες Επιχειρήσεις

WCED: World Commission on Environment and Development (Παγκόσμια Επιτροπή
για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη)

GATT: General Agreement on Tariffs and Trade (Γενική Συμφωνία Δασμών και
Εμπορίου)

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Κρίνεται απαραίτητο να εκφραστούν οι εκ βαθέων ευχαριστίες μου προς όσους βοήθησαν τόσο ηθικά όσο και υλικά στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

Αρχικά στην επιβλέπουσα Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών κα Θ. Ανθοπούλου, για την πολύτιμη καθοδήγηση της καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας.

Στο Λέκτορα του τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών κ. Κ. Δημουλά για τις κατευθύνσεις και τις οδηγίες που μου παρείχε όσον αφορά την επιτόπια έρευνα και τη συλλογή στοιχείων από τους πληροφορητές κλειδιά.

Στον Αναπληρωτή Καθηγητή του τμήματος Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών για τις χρήσιμες παρατηρήσεις και πληροφορίες που μου παρέσχε σε εξειδικευμένα θέματα σχετικά με την πρωτοβουλία LEADER και την τοπική ανάπτυξη.

Τα στελέχη της ΑΧΑΪΑ-ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ Α.Ε για τις χρήσιμες πληροφορίες που μου παρείχαν, καθώς επίσης και τους τοπικούς επιχειρηματίες για το χρόνο που μου διέθεσαν ώστε να μπορέσει να πραγματοποιηθεί η παρούσα διπλωματική εργασία.

Τους φίλους μου Κ. Τσουρούλα, Γ. Λουκίδη και Κ. Χαραλαμποπούλου για τη βοήθεια τους σε κάποια διαδικαστικά ζητήματα της εργασίας. Τέλος το σύντροφο μου Μ. Πατέλη για την ηθική συμπαράσταση, αλλά και για την υποστήριξη του κατά το χρονικό διάστημα υλοποίησης της έρευνας και συγγραφής της διπλωματικής μου.

Την αδερφή μου Ι. Μουλά για την κατανόηση που έδειξε κατά τη χρονική περίοδο εκπόνησης της εργασίας μου.

Χωρίς τη βοήθεια όλων των παραπάνω η συγγραφή της παρούσας εργασίας θα ήταν σαφώς δυσκολότερη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	5
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	6
ΠΙΝΑΚΕΣ.....	8
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Η πολιτική ανάπτυξης της υπαίθρου: από τη γεωργική στην αγροτική ανάπτυξη.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Η τοπική ανάπτυξη ως αντίποδας στην αναποτελεσματική τεχνοκρατική-τομεακή περιφερειακή πολιτική.....	21
2.1 Η εισαγωγή της έννοιας «εδαφική συνοχή» στην αγροτική πολιτική.....	21
2.2 Η αειφόρος (βιώσιμη) ανάπτυξη.....	23
2.3 Η Τοπική-ενδογενής ανάπτυξη.....	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Η πολυλειτουργικότητα ως εναλλακτικός μοχλός ανάπτυξης της υπαίθρου	28
3.1 Ο ρόλος της πολυλειτουργικότητας στην ύπαιθρο χώρα.....	28
3.2 Ο εναλλακτικός τουρισμός ως βασική πηγή εισοδήματος στα πλαίσια της πολυλειτουργικότητας	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Το πρόγραμμα LEADER στα πλαίσια εφαρμογής της ολοκληρωμένης ανάπτυξης.....	34
4.1 Τα γενικά χαρακτηριστικά της πρωτοβουλίας LEADER.....	34
4.2 Η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER I	36
4.3 Η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER II.....	37
4.4 Η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER + ...	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Η ΚΠ LEADER στην Ελλάδα: Το παράδειγμα της περιοχής των Καλαβρύτων	42
5.1 Η φυσιογνωμία της περιοχής των Καλαβρύτων, ως ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογής του προγράμματος LEADER στο Νομό Αχαΐας.....	42
5.2 Εφαρμογή της πρωτοβουλίας στο δήμο Καλαβρύτων από την Ομάδα Τοπικής Δράσης (Αχαΐα-αναπτυξιακή Α.Ε).....	44

5.3 Χρηματοδοτικά στοιχεία και παρουσίαση των έργων που έχουν πραγματοποιηθεί στα πλαίσια της Κ.Π. LEADER II και LEADER+ στο Νομό Αχαΐας και πιο συγκεκριμένα στο Δήμο Καλαβρύτων	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 Αποτελέσματα της επιτόπιας έρευνας.....	54
6.1 Σκιαγραφώντας το προφίλ των επιχειρηματιών	55
6.2 Χαρακτηριστικά στοιχεία των επιχειρήσεων	59
6.3 Κίνητρα που επηρέασαν την ίδρυση των επιχειρήσεων κατά την εισαγωγή τους στο πρόγραμμα	60
6.4 Το προφίλ των απασχολούμενων στην επιχείρηση	61
6.5 Συμβολή των επιχειρήσεων στην τοπική ανάπτυξη και οικονομία.....	62
6.6 Στάση επενδυτών ως προς τις επιπτώσεις της ΚΠ LEADER.....	63
6.7 Στάση επενδυτών ως προς την ΚΠ LEADER+	65
6.8 Συμπεράσματα από το πεδίο της έρευνας: αποτίμηση από την εφαρμογή της πρωτοβουλίας στο Δήμο Καλαβρύτων	66
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	68
ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	72
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	75
Παράρτημα 1 Πίνακες	75
Παράρτημα 2 Ερωτηματολόγιο	88
Παράρτημα 3 Ο οδηγός συνέντευξης για τους πληροφορητές κλειδιά.....	98
ABSTRACT	99

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Κατανομή χρηματοδοτικών στοιχείων της ΚΠ LEADER II στο Νομό Αχαΐας.....	75
ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Κατανομή προϋπολογισμού και έργων ανά μέτρο κατά τη ΚΠ LEADER II	76
ΣΧΗΜΑ 2 Ποσοστιαία κατανομή ανά μέτρο κατά την εφαρμογή της ΚΠ LEADER II στο Νομό Αχαΐας.....	77
<i>Πηγή:</i> Παράρτημα Πίνακας 2.	77
ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Κατανομή προϋπολογισμού και έργων ανά δήμο κατά τη ΚΠ LEADER II στο Νομό Αχαΐας.....	78
ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Δράσεις εντός του Δήμου Καλαβρύτων στα πλαίσια της ΚΠ LEADER II	79
ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Κατανομή χρηματοδοτικών στοιχείων της ΚΠ LEADER+ στο Νομό Αχαΐας.....	80
ΠΙΝΑΚΑΣ 6 Κατανομή προϋπολογισμού και έργων ανά μέτρο της ΚΠ LEADER+ στο Νομό Αχαΐας.....	81
ΣΧΗΜΑ 3 Ποσοστιαία κατανομή ανά μέτρο κατά την εφαρμογή της ΚΠ LEADER+ στο Νομό Αχαΐας.....	82
<i>Πηγή:</i> Παράρτημα Πίνακας 6.	82
ΠΙΝΑΚΑΣ 7 Έργα που έχουν πραγματοποιηθεί στο Δήμο Καλαβρύτων στα πλαίσια της ΚΠ LEADER+	83
ΠΙΝΑΚΑΣ 8 Κατηγορίες δραστηριοτήτων που επιδοτήθηκαν στο Δήμο Καλαβρύτων στα πλαίσια της ΚΠ LEADER II και LEADER+	84
ΠΙΝΑΚΑΣ 9 Κατανομή των Δημόσιων και Ιδιωτικών επενδύσεων που έχουν πραγματοποιηθεί κατά την εφαρμογή της ΚΠ LEADER II και LEADER+ στο Δήμο Καλαβρύτων	85
ΠΙΝΑΚΑΣ 10 Είδος επιχειρήσεων από το ερευνητικό πεδίο	86
ΠΙΝΑΚΑΣ 11 Συμβολή των επιχειρήσεων του ερευνητικού πεδίου στην πολυλειτουργικότητα της υπαίθρου	87

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το αντικείμενο το οποίο πραγματεύεται η παρούσα εργασία είναι ο προσδιορισμός της συμβολής της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER, σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο, στο πλαίσιο των Δημόσιων Πολιτικών για την τοπική ανάπτυξη και την ανάπτυξη της υπαίθρου. Η έρευνα εστιάζει στην περιοχή του Δήμου Καλαβρύτων.

Αρχικά η εργασία επικεντρώνεται στο πέρασμα από το μονοδραστήριο αγροτικό χώρο στην πολυλειτουργική υπαίθρο, όπου η γεωργική παραγωγή συνδυάζεται με επιπλέον δραστηριότητες (αγροτουρισμός, μεταποίηση, προστασία του περιβάλλοντος). Επιπλέον μελετώνται οι πολιτικές για την ανάπτυξη της υπαίθρου, στα πλαίσια των οποίων αναπτύχθηκαν και τα Επιχειρησιακά Προγράμματα. Ειδικότερα, η παρούσα εργασία διερευνά πώς η Πρωτοβουλία LEADER, επέδρασε στην ανάπτυξη των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης που προτάσσει η νέα Ευρωπαϊκή πολιτική για την αγροτική ανάπτυξη.

Μεθοδολογικά το προς μελέτη αντικείμενο ερευνάται μέσα από την επισκόπηση τόσο της ελληνικής, όσο και της ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας, όπως και από την αναζήτηση συναφών με το θέμα ερευνών μέσω του διαδικτύου. Τέλος θα επιχειρηθεί η διερεύνηση των απόψεων του τοπικού πληθυσμού του Δήμου Καλαβρύτων αναφορικά με την εφαρμογή της ΚΠ LEADER στην περιοχή, μέσα από τη διενέργεια ποιοτικών συνεντεύξεων με ερωτηματολόγιο, αλλά και συνεντεύξεων με πληροφορητές κλειδιά στη βάση οδηγού συνέντευξης.

Λέξεις-κλειδιά:

Ανάπτυξη της υπαίθρου, Πολυλειτουργικότητα, Τοπική ανάπτυξη, ΚΠ. LEADER.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα μελέτη έχει σαν στόχο να διερευνήσει τη συμβολή της ΚΠ LEADER στην αγροτική ανάπτυξη της ορεινής περιοχής των Καλαβρύτων. Πιο συγκεκριμένα, αποσκοπεί να μελετήσει πώς και σε ποιο βαθμό αυτό το αναπτυξιακό πρόγραμμα συνέβαλε στην ανάπτυξη του Δήμου Καλαβρύτων, στα πλαίσια της αειφόρου ανάπτυξης που προτάσσει η νέα Ευρωπαϊκή πολιτική για την αγροτική ανάπτυξη.

Οι πολιτικές ανάπτυξης της υπαίθρου που είχε υιοθετήσει η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, είχαν υποστεί πολλές μεταβολές στο πέρασμα από μία στενή προσέγγιση που εστίαζε στη γεωργική ανάπτυξη, σε μία πιο διευρυμένη αντίληψή της. Από τα μέσα όμως της δεκαετίας του 1970 και μετά, η έμφαση της Ευρωπαϊκής πολιτικής για την ανάπτυξη του αγροτικού χώρου επικεντρώνεται στην έννοια της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Αυτή αφορά τη συνολική ανάπτυξη μίας περιοχής σε όρους, όχι μόνο οικονομικούς αλλά και κοινωνικούς, δηλαδή την ποιότητα ζωής και το βιοτικό επίπεδο. Η ολοκληρωμένη αγροτική ανάπτυξη, καλύπτει όλες τις πτυχές των αγροτικών περιοχών και λαμβάνει υπόψη της όλες τις διαδικασίες που επιτελούνται στο χώρο (παραγωγικές/οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές).

Αρχικά λοιπόν, η εργασία επικεντρώνεται στο πέρασμα από το μονοδραστήριο αγροτικό χώρο (έμφαση στη παραγωγική διάσταση της γεωργίας) στην πολυλειτουργική ύπαιθρο. Παράλληλα μελετά τις πολιτικές ανάπτυξης του αγροτικού χώρου, στα πλαίσια των οποίων αναπτύχθηκαν και τα Επιχειρησιακά Προγράμματα όπως π.χ. η ΚΠ LEADER. Στη συνέχεια, διερευνά τις επιπτώσεις από την εφαρμογή του προγράμματος LEADER στην Ελλάδα.

Η Ελλάδα, μη γνωρίζοντας ποτέ τη βαριά βιομηχανική ανάπτυξη που γνώρισε η υπόλοιπη Ευρώπη, στήριξε και στηρίζει την οικονομία της στον αγροτικό τομέα και τον τομέα των υπηρεσιών και πιο συγκεκριμένα του τουρισμού. Η Ελλάδα έχοντας ένα ιδιαίτερο γεωμορφολογικό περιβάλλον με πολλές νησιωτικές και ορεινές-ημιορεινές περιοχές, δε μπόρεσε να εντατικοποιήσει τη γεωργία της στον ίδιο βαθμό με τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Συνεπώς με την εφαρμογή ολοκληρωμένων προγραμμάτων αγροτικής πολιτικής, μορφή των οποίων αποτελούσε και η ΚΠ LEADER, επιδιώχτηκε να καλυφθούν βασικές αδυναμίες διαρθρωτικού χαρακτήρα του αγροτικού χώρου.

Ως προς τα ερευνητικά ερωτήματα που διαπραγματεύεται η συγκεκριμένη εργασία, το πρώτο αφορά το κατά πόσο μέσω αυτού του αναπτυξιακού προγράμματος ενισχύθηκε η επιχειρηματικότητα με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, τόσο στον καθαρά γεωργικό, όσο και στον έξω-γεωργικό τομέα. Το δεύτερο, αφορά το κατά πόσο η εφαρμογή του προγράμματος συνέβαλλε ουσιαστικά στην ανάδειξη της περιοχής, μέσω της προβολής του φυσικού πλούτου και της ιστορίας των Καλαβρύτων. Το τρίτο ερώτημα, αφορά το κατά πόσο το πρόγραμμα LEADER βοήθησε στην πραγματοποίηση του αναπτυξιακού οράματος των Καλαβρύτων, και τέλος, το τέταρτο σχετίζεται με το εάν συνέβαλλε στην ενεργό συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού.

Ως προς τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τη διεξαγωγή της παρούσας διπλωματικής εργασίας, αυτή εκπονήθηκε σε δυο φάσεις. Στην πρώτη φάση πραγματοποιήθηκε εκτεταμένη βιβλιογραφική έρευνα κατά τη διάρκεια της οποίας συγκεντρώθηκαν διαθέσιμες πληροφορίες από σχετικά άρθρα, βιβλία και ειδικά δημοσιεύματα υπηρεσιών και οργανισμών της ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας, σχετικά με την πολυλειτουργικότητα της υπαίθρου και την ΚΠ LEADER. Σημαντική ήταν επίσης και η αξιοποίηση των πληροφοριών που συγκεντρώθηκαν μέσω του παγκόσμιου ιστού (internet).

Στη δεύτερη φάση, σε ένα πρώτο επίπεδο έγινε συλλογή δευτερογενών στοιχείων από την Αχαΐα Αναπτυξιακή Α.Ε., η οποία είναι και ο επίσημος φορέας υλοποίησης της Πρωτοβουλίας LEADER στο Νομό Αχαΐας. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, που αποτέλεσε και την ουσιαστική πηγή πρωτογενούς υλικού για την έρευνα, συγκεντρώθηκαν στοιχεία με προσωπικές συνεντεύξεις με ερωτηματολόγιο που περιείχε, τόσο κλειστού όσο και ανοικτού τύπου ερωτήσεις. Έτσι έγινε δυνατό να φωτιστούν οι πτυχές των χωροκοινωνικών δυναμικών της περιοχής, αλλά και να διερευνηθούν ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσο διατηρήθηκε το τοπικό στοιχείο και η πολιτιστική κληρονομία μέσα από την εφαρμογή του προγράμματος, καθώς αυτή οδήγησε σε έξω-γεωργικές διαδικασίες οικονομικής ανάπτυξης του αγροτικού πληθυσμού.

Τέλος, χρησιμοποιήθηκε και η ποιοτική μέθοδος της συνέντευξης με πληροφορητές κλειδιά (στελέχη της Αναπτυξιακής Εταιρείας και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης), για να προσδιοριστεί το προφίλ του τοπικού πληθυσμού και να αναλυθούν τα φυσικά εμπόδια στην ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στη συγκεκριμένη περιοχή. Απώτερος σκοπός ήταν να κατανοήσουμε ποιες είναι οι ανάγκες του αγροτικού πληθυσμού, και πώς το

πρόγραμμα αυτό συνέβαλε στην άμβλυση των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν, λόγω της γεωμορφολογίας της περιοχής.

Η εργασία αποτελείται από έξι κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται η πολιτική ανάπτυξης της υπαίθρου. Πιο συγκεκριμένα, σε αυτό το κεφάλαιο περιγράφεται το πέρασμα από τη γεωργική στην αγροτική ανάπτυξη.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύεται η τοπική ανάπτυξη ως αντίποδας στην αναποτελεσματική τεχνοκρατική-τομεακή περιφερειακή πολιτική. Ειδικότερα, παρουσιάζεται η εισαγωγή της έννοιας «εδαφική συνοχή» στην αγροτική πολιτική. Στη συνέχεια αναλύεται η αειφόρος (βιώσιμη) ανάπτυξη και η τοπική-ενδογενής ανάπτυξη.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στην πολυλειτουργικότητα ως εναλλακτικός μοχλός ανάπτυξης της υπαίθρου. Αναλυτικότερα, εξετάζεται ποιος είναι ο ρόλος της πολυλειτουργικότητας στην ύπαιθρο χώρα και πως ο εναλλακτικός τουρισμός αποτελεί βασική πηγή εισοδήματος, στα πλαίσια της πολυλειτουργικότητας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται το πρόγραμμα LEADER στα πλαίσια εφαρμογής της ολοκληρωμένης ανάπτυξης που πραγματοποιήθηκε με το πέρασμα από τη γεωργική στην αγροτική ανάπτυξη. Ειδικότερα, μελετώνται τα γενικά χαρακτηριστικά της πρωτοβουλίας LEADER και παρουσιάζεται η εξέλιξή της (LEADER I, LEADER II, LEADER+).

Στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύεται η εφαρμογή της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην περιοχή των Καλαβρύτων. Ειδικότερα, δίνεται το στίγμα της περιοχής, καθώς αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογής του προγράμματος στο Νομό Αχαΐας. Επίσης, παρουσιάζεται η ΟΤΔ που εφαρμόζει και διαχειρίζεται το πρόγραμμα στο Νομό και στο τελευταίο μέρος του κεφαλαίου αναλύονται τα χρηματοδοτικά στοιχεία και τα έργα που έχουν πραγματοποιηθεί στα πλαίσια της ΚΠ LEADER II ΚΑΙ LEADER+ στη περιοχή.

Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο εμφανίζονται τα αποτελέσματα της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα σκιαγραφείται το προφίλ των επιχειρηματιών, τα στοιχεία και η στρατηγική των επιχειρήσεων, ποια η σύνθεση των εργαζομένων και ποια η συμβολή των επιχειρήσεων στην τοπική ανάπτυξη και οικονομία. Επίσης, μετράται η στάση των επενδυτών απέναντι στην Κοινοτική Πρωτοβουλία και οι επιπτώσεις της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Η πολιτική ανάπτυξης της υπαίθρου: από τη γεωργική στην αγροτική ανάπτυξη

Κεντρικός στόχος κάθε οργανωμένης κοινωνίας είναι η μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας. Η πραγμάτωση της προϋποθέτει την επίτευξη δύο άλλων ενδιάμεσων στόχων· την οικονομική αποτελεσματικότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη¹, τόσο σε διαπεριφερειακό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Συνεπώς, η χωροκοινωνική διάσταση αποτελεί μία από τις βασικές παραμέτρους για τη μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας, καθώς οι χωρικές ανισορροπίες (διαφορετικά επίπεδα ανεργίας από περιοχή σε περιοχή, διαπεριφερειακές ανισότητες στα εισοδήματα, παρακμή παραδοσιακών κλάδων ορισμένων περιφερειών κ.α.) δημιουργούν εντάσεις στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο.² Η άμβλυνση των ανισοτήτων μεταξύ των περιοχών και των κοινωνικών ομάδων, αποτελούν βασικές αρχές των πολιτικών για μία βιώσιμη ανάπτυξη της υπαίθρου.

Πιο αναλυτικά, οι αγροτικές περιοχές χαρακτηρίζονται από μία μοναδική πολιτιστική, οικονομική και κοινωνική δομή, καθώς επίσης και από έντονες αντιθέσεις και διαφοροποιήσεις ως προς τη γεωμορφολογία των τοπίων. Αποτέλεσμα των ιδιαιτεροτήτων αυτών, είναι η έντονη ποικιλομορφία που παρουσιάζεται σε όρους, όχι μόνο περιβάλλοντος, αλλά και σε όρους δυνατοτήτων ανάπτυξης.

Η πολιτική αγροτικής ανάπτυξης, όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα, είναι το αποτέλεσμα της συνάντησης δύο παράλληλων πολιτικών της ΕΕ, της Γεωργικής Πολιτικής η οποία θεμελιώθηκε με την ιδρυτική συνθήκη της Ρώμης και της πολιτικής Περιφερειακής Ανάπτυξης, η οποία δημιουργήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1970, με την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ).³

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι ζητήματα διαρθρωτικών υστερήσεων και φυσικών μειονεξιών αγροτικών περιφερειών ήταν εντοπισμένα, ήδη από την αρχή της ίδρυσης της ευρωπαϊκής αγροτικής πολιτικής, η ΚΑΠ ήταν προσανατολισμένη στην εντατικοποίηση της γεωργικής παραγωγής, καθώς θεωρείτο ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη και

¹ <http://library.panteion.gr:8080/dspace/bitstream/123456789/79/1/oik+theor+kp.pdf>, (πρόσβαση στις 5/4/2011).

² Χριστοφάκης Μ. Σ., *Τοπική ανάπτυξη και περιφερειακή πολιτική*, Αθήνα (Παπαζήσης) 2001, 15.

³ European Commission. Directorate-General for Agriculture. CAP 2000, Working Documents. Rural Developments, http://ec.europa.eu/agriculture/publi/pac2000/rd/rd_en.pdf, 4, (πρόσβαση στις 23/4/2011).

ευημερία των αγροτικών περιοχών. Πιο συγκεκριμένα, στη Συνθήκης της Ρώμης αναφέρεται στη παράγραφο 2 του άρθρου 39 ότι «Κατά την εκπόνηση της ΚΑΠ ... πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της γεωργικής δραστηριότητας που απορρέει από την κοινωνική δομή της γεωργίας και τις διαρθρωτικές και φυσικές ανισότητες μεταξύ των διαφόρων γεωργικών περιοχών»⁴. Συνεπώς, είναι φανερό πως από τις πρώτες μέρες της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) θεσπίζεται ένα πλαίσιο το οποίο θέτει τη γεωργία και τον εκσυγχρονισμό της στο επίκεντρο της αγροτικής πολιτικής. Ωστόσο, οι διαρθρωτικές ανάγκες των αγροτικών περιοχών δε λαμβάνονται ακόμη υπόψη.

Έτσι, από το 1950 έως και τη δεκαετία του 1970, οι πολιτικές αγροτικής ανάπτυξης (κατ' ουσία γεωργικής ανάπτυξης), σε ευρωπαϊκό επίπεδο χαρακτηρίζονταν από την άποψη ότι η ευημερία του αγροτικού χώρου ισοδυναμεί με την ευημερία του γεωργικού τομέα. Αυτό συνέβαινε, γιατί η συντριπτική πλειονότητα των κατοίκων των αγροτικών περιοχών απασχολούνταν στη γεωργία, η οποία συνέβαλλε αποφασιστικά στην ανάπτυξη της υπόλοιπης οικονομίας, καθώς αποτελούσε την πηγή στήριξης και τροφοδότησης των αστικών κέντρων. Έτσι, είχαμε μία κάθετη τομεακή προσέγγιση, στο πλαίσιο της οποίας η αναπτυξιακή πολιτική στον αγροτικό χώρο αναφερόταν στην τεχνολογική και οικονομική ανάπτυξη του γεωργικού τομέα.⁵ Συνεπώς, κατά την πρωταρχική λειτουργία της ΚΑΠ οι βασικοί στόχοι (άρθρο 33 της συνθήκης της Ρώμης) ήταν, κατά πρώτον η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στον αγροτικό τομέα. Αυτό συνεπαγόταν την ορθολογική ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής και την άριστη χρήση των παραγωγικών συντελεστών και ιδιαίτερα του εργατικού δυναμικού. Κατά δεύτερον, ήταν η εξασφάλιση ενός δίκαιου βιοτικού επιπέδου του γεωργικού πληθυσμού. Αυτό συνεπαγόταν την αύξηση των ατομικών εισοδημάτων των εργαζομένων στη γεωργία. Τρίτον, ήταν η σταθεροποίηση των αγορών, καθώς επίσης και η επάρκεια προμηθειών ενώ τέλος ήταν η διασφάλιση λογικών τιμών στα τρόφιμα για τους καταναλωτές.⁶

---

⁴ Dax T., Kahila P., Hörnström L., *The evolution of EU Rural Policy: linkages of Cohesion Policy and Rural Development policy*, <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/2011/april-newcastle/papers/Dax.pdf>, 3, (πρόσβαση στις 23/4/2011).

⁵ Ψαλτόπουλος Δ., «Η πολιτική για την ανάπτυξη της υπαίθρου στην Ελλάδα: Πολιτική οικονομία, ρητορική και προκλήσεις», στο Παπαδόπουλος Γ. Α. (επιμ.), *Η ανάπτυξη σε μία πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα (Gutenberg) 2004, 339.

⁶ Υπουργείο Οικονομικών Τμήμα Τελωνείων Λευκωσία, Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) στα Πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, [http://www.mof.gov.cy/mof/customs/customs.nsf/All/3D24662AF281205EC22572CD00395906/\\$file/ka_p.pdf?OpenElement](http://www.mof.gov.cy/mof/customs/customs.nsf/All/3D24662AF281205EC22572CD00395906/$file/ka_p.pdf?OpenElement), 2, (πρόσβαση στις 27/4/2011).

Η αρχή λοιπόν όλων των εξελίξεων στην κοινοτική γεωργία, πραγματοποιήθηκε κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1950. Ειδικότερα μετά από πρόσκληση της Επιτροπής, η Σύνοδος των Υπουργών γεωργίας στη Στρέσσα της Ιταλίας το 1958 καθόρισε το χαρακτήρα της ΚΑΠ, καθώς καθορίστηκαν οι κατευθυντήριες γραμμές που έπρεπε να ακολουθηθούν, ώστε να επιτευχθούν οι στόχοι που είχαν τεθεί από τη Συνθήκη. Αναλυτικότερα τρεις ήταν οι βασικές αρχές που χαρακτήριζαν την ΚΑΠ. Καταρχήν, η δημιουργία ενιαίας αγοράς, το οποίο συνεπαγόταν ότι τα προϊόντα θα κυκλοφορούν ελεύθερα στη Κοινότητα, όπως στις εσωτερικές αγορές, απαλλαγμένα από ποσοτικούς περιορισμούς, δασμούς, ή από άλλα μέτρα με το ίδιο αποτέλεσμα. Δεύτερη αρχή είναι η κοινοτική προτίμηση, που εισήγαγε την έννοια της προτίμησης των προϊόντων των κρατών-μελών εντός της εσωτερικής αγοράς, σε βάρος των εισαγωγών. Τέλος, τρίτη και βασική αρχή είναι αυτή της χρηματοοικονομικής αλληλεγγύης, που σημαίνει ότι τα κράτη-μέλη παραμένουν αλληλέγγυα σε ότι αφορά τις χρηματοοικονομικές απαιτήσεις που εισήγαγε ο μηχανισμός της κοινής οργάνωσης των αγορών των αγροτικών προϊόντων.⁷

Αναφορικά με το τρόπο χρηματοδότησης της ΚΑΠ, πραγματοποιείται από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ-FEOGA), την ευθύνη του οποίου έχει η Επιτροπή. Το ΕΓΤΠΕ χρηματοδοτείται από τον Κοινοτικό προϋπολογισμό, ο οποίος με τη σειρά του χρηματοδοτείται από τα έσοδα των δασμών και των αντισταθμιστικών εισφορών. Το ΕΓΤΠΕ βασίζεται στους οργανισμούς παρέμβασης των κρατών-μελών, στους οποίους διοχετεύει τα σχετικά κονδύλια.

Το ΕΓΤΠΕ χωρίζεται σε δύο τμήμα, των εγγυήσεων και του προσανατολισμού. Το τμήμα εγγυήσεων χρηματοδοτεί εξ' ολοκλήρου τις δαπάνες για την εφαρμογή των κοινών οργανώσεων των γεωργικών αγορών, δηλαδή τις εξαγωγικές επιδοτήσεις, και τις παρεμβάσεις στις εσωτερικές αγορές (αγορές προϊόντων, πριμοδοτήσεις, δαπάνες αποθήκευσης και απόσυρσης). Το τμήμα προσανατολισμού χρηματοδοτεί τη διαρθρωτική γεωργική πολιτική της Κοινότητας, στο πνεύμα της οποίας εντάσσονται

---

⁷<http://www.agriculture.gov.ie/contentarchive/farmingschemesandpayments/commonagriculturalpolicyca/p/>, (πρόσβαση στις 18/9/2011).

πολλά αναπτυξιακά προγράμματα μεταξύ των οποίων είναι και η ΚΠ LEADER. Η ενίσχυση έχει χαρακτήρα συμπληρωματικό προς τις εθνικές ενισχύσεις.⁸

Βασικό λοιπόν, χαρακτηριστικό αυτής της πολιτικής, αποτελούσε η εξωγενής παρέμβαση στις περιφέρειες, με ενέσεις επενδύσεων μέσω επιδοτούμενων προγραμμάτων για την εντατικοποίηση της γεωργικής παραγωγής, έτσι ώστε να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες για παραγωγή προσανατολισμένη στις εξαγωγές.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, η συγκεκριμένη αναπτυξιακή προσέγγιση άρχισε να παρουσιάζει προβλήματα, καθώς με τον τρόπο εφαρμογής της και τους στόχους που περιελάμβανε, δε μπορούσε να επιλύσει τα διαρθρωτικά προβλήματα των αγροτικών περιοχών και κατ' επέκταση να αντιμετωπίσει τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες που προέκυπταν.⁹ Μία άλλη σημαντική αιτία που οδήγησε στην ανάγκη δημιουργίας μίας αγροτικής αναπτυξιακής πολιτικής, σαν αντίποδας στη μέχρι τότε γεωργική αναπτυξιακή πολιτική, ήταν ότι εμφανίστηκαν ανεπιθύμητα πλεονάσματα παραγωγής που δε μπορούσαν να απορροφηθούν. Αυτό συνέβη, γιατί η σημαντική αύξηση της γεωργικής παραγωγής που πραγματώνεται σαν βασικός στόχος της ΚΑΠ, δε συνοδεύτηκε από ανάλογη αύξηση της ζήτησης, με συνέπεια να δημιουργηθεί ένας επιβαρυνμένος κοινοτικός προϋπολογισμός ως προς τις δαπάνες για τη γεωργία. Τέλος, η εντατικοποίηση της γεωργικής παραγωγής είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία σοβαρών προβλημάτων στο οικοσύστημα με τη διάβρωση των εδαφών, τη μόλυνση των υδάτων κ.α. Αυτό συνέβαινε, καθότι δεν υπήρχε η λήψη μέτρων προστασίας του περιβάλλοντος, αφού τα περιβαλλοντικά προβλήματα θεωρούνταν τοπικά και όχι συνδεδεμένα με την ΚΑΠ. Όλα αυτά δημιούργησαν αυξημένες πιέσεις για την εφαρμογή μέτρων στα πλαίσια της διαρθρωτικής πολιτικής της ΚΑΠ. Έτσι, σχεδιάστηκε η πολιτική των εγγυήσεων, που στόχευε στην αύξησης της παραγωγικότητας, που είχε όμως σαν αποτέλεσμα την ανεξέλεγκτη αύξηση της παραγωγής.¹⁰

---

⁸<http://www.agriculture.gov.ie/contentarchive/farmingschemesandpayments/commonagriculturalpolicycap/>, (πρόσβαση στις 18/9/2011).

⁹ Ψαλτόπουλος Δ., «Η πολιτική για την ανάπτυξη της υπαίθρου στην Ελλάδα: Πολιτική οικονομία, ρητορική και προκλήσεις», στο Παπαδόπουλος Γ. Α. (επιμ.), *Η ανάπτυξη σε μία πολυλειτουργική υπαίθρο*, Αθήνα (Gutenberg) 2004, 340.

¹⁰ Ο.π., 340-341.

Μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 1970, διαμορφώνεται η πρώτη συστηματική προσέγγιση μίας κοινής διαρθρωτικής πολιτικής για τη γεωργία, η οποία αναφερόταν στον εκσυγχρονισμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, την κατάρτιση των αγροτών, την πρόωρη συνταξιοδότησή τους και την ενίσχυση των νέων αγροτών, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τις διαφορετικές συνθήκες παραγωγής σε περιοχές με φυσικές μειονεξίες (ορεινές και μειονεκτικές περιοχές). Συγχρόνως, τίθεται για πρώτη φορά το ζήτημα της προστασίας του περιβάλλοντος, με έμφαση την εξάντληση των φυσικών πόρων. Πιο συγκεκριμένα, η διάσκεψη της Στοκχόλμης το 1972 υπογράμμισε τη σημασία του περιβάλλοντος.¹¹ Στη διακήρυξή της, η οποία στηρίχθηκε στην έκθεση του Τεχνολογικού Ινστιτούτου της Μασαχουσέτης με τίτλο «The Limits of Growth», αναγνωρίζεται η αναγκαιότητα για συνεχή οικονομική ανάπτυξη, όμως υπό όρους. Έτσι θα είναι εφικτή η παράλληλη προστασία του περιβάλλοντος με την υιοθέτηση κατάλληλων μέτρων, καθότι αν συνεχίζονταν οι συγκεκριμένοι ρυθμοί ανάπτυξης, εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων και μόλυνσης των εδαφών και των υδάτων, τότε η Γη θα έφθανε στα όριά της μέσα στα επόμενα 100 χρόνια.¹²

Παράλληλα, στα μέσα της δεκαετίας, δημιουργείται το Περιφερειακό Ταμείο και αναδύθηκε η Ευρωπαϊκή Περιφερειακή Πολιτική.¹³ Επίσης, εισάγεται για πρώτη φορά στην αγροτική πολιτική της ΕΕ, η εδαφική διάσταση καθώς δημιουργήθηκαν τα πρώτα χωρικά μέτρα, με την καθιέρωση εξισωτικών αποζημιώσεων για τους αγρότες και τη λήψη μέτρων για τη βελτίωση των βασικών αγροτικών υποδομών στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές.

Αναλυτικότερα το 1975 εισάγεται η Κοινοτική Οδηγία 75/268 για τις «Ορεινές και μειονεκτικές περιοχές», που παρείχε στήριξη στους αγρότες ορισμένων γεωγραφικά μειονεκτικών περιοχών, με στόχο τη συνέχιση της γεωργικής παραγωγικής δραστηριότητας, τη διατήρηση του πληθυσμού ή τη συντήρηση της υπαίθρου σε αυτές της περιοχές. Αυτή η πολιτική για τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές, θα αποτελέσει και τον

---

¹¹ <http://www2.mfa.gr/www.mfa.gr/el-GR/Policy/Multilateral+Diplomacy/International+Issues/Environment/SustainableGrowth/InternationalConference/>, (πρόσβαση στις 29/4/2011).

¹² <http://www.patris.gr/archive/2002/8/23/6a.html>, (πρόσβαση στις 29/4/2011).

¹³ Παπαδόπουλος Γ. Α., «Το διακύβευμα της αγροτικής ανάπτυξης σε μία πολυλειτουργική ύπαιθρο», στο Παπαδόπουλος Γ. Α. (επιμ.), *Η ανάπτυξη σε μία πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα (Gutenberg) 2004, 31-32.

προάγγελο της αγρο-περιβαλλοντικής πολιτικής που ακολουθήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990.¹⁴

Όλα αυτά οδήγησαν στην «αναθεώρηση» της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, το 1984¹⁵, η οποία στηρίχθηκε στην Πράσινη Βίβλο που έθετε ως κεντρικούς στόχους, καταρχήν την εξισορρόπηση των αγορών των γεωργικών προϊόντων, έπειτα την οικονομική και κοινωνική διατήρηση των βιώσιμων περιοχών και τέλος τη διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος. Τα βασικά χαρακτηριστικά της αναθεώρησης ήταν η υιοθέτηση μηχανισμών περιορισμού της προσφοράς των αγροτικών προϊόντων και η παράλληλη υιοθέτηση νέων μέτρων για τον εκσυγχρονισμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, η ενίσχυση των νέων αγροτών, η καθιέρωση κινήτρων για αγροτουρισμό, για εμπορία, για μεταποίηση αγροτικών προϊόντων κ.α. Έτσι πραγματοποιούνται οι πρώτες προσπάθειες για τη διαμόρφωση μίας ολοκληρωμένης προσέγγισης για την ανάπτυξη των περιφερειών, μέσω αναπτυξιακών προγραμμάτων που στόχευαν στην προώθηση της διαφοροποίησης των οικονομικών δραστηριοτήτων στις περιφέρειες της ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ) το 1985, αποτέλεσαν την πρώτη προσπάθεια χρηματοδότησης ολοκληρωμένων αναπτυξιακών προγραμμάτων, αντί μεμονωμένων έργων, συμβάλλοντας με τον καινοτόμο χαρακτήρα τους (καθώς εξέφραζαν την έννοια της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής) στην απόκτηση εμπειρίας για τα μετέπειτα προγράμματα ολοκληρωμένης ανάπτυξης.¹⁶

Συνακόλουθα η μεταρρύθμιση των Διαρθρωτικών Ταμείων το 1987, δηλαδή του ΕΤΠΑ (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης), του ΕΚΤ (Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Ταμείο) και του ΕΓΤΠΕ (Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων) που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης, προσέθεσε την έννοια της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής στην Συνθήκη της ΕΕ. Συγχρόνως, κατέστησε σαφές πως βασικός στόχος της Ένωσης πρέπει να είναι η μείωση των διαφορών μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης των διαφόρων περιφερειών,

---

¹⁴ Σπιλάνης Ι., Ιωσιφίδης θ., Κίζος Α., *Στρατηγικές ανάπτυξης σε λιγότερο ευνοημένες περιοχές*, Αθήνα (Gutenberg) 2004, 71-72.

¹⁵ Ψαλτόπουλος Δ., «Η πολιτική για την ανάπτυξη της υπαίθρου στην Ελλάδα: Πολιτική οικονομία, ρητορική και προκλήσεις», στο Παπαδόπουλος Γ. Α. (επιμ.), *Η ανάπτυξη σε μία πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα (Gutenberg) 2004, 342.

¹⁶ Παπαδόπουλος Γ. Α., «Το διακύβευμα της αγροτικής ανάπτυξης σε μία πολυλειτουργική ύπαιθρο», στο Παπαδόπουλος Γ. Α. (επιμ.), *Η ανάπτυξη σε μία πολυλειτουργική ύπαιθρο*, Αθήνα (Gutenberg) 2004, 32.

αλλά και η μείωση της καθυστέρησης των λιγότερο ευνοημένων περιφερειών.¹⁷ Εντωμεταξύ, η περιβαλλοντική συνιστώσα, γίνεται κεντρικής σημασίας για την ΚΑΠ με βάση τη μελέτη «Το κοινό μας μέλλον» (Our Common Future) που συνέταξε η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (WCED). Πρόκειται για την «Εκθεση Brundtland», όπως είναι ευρύτερα γνωστή από την Πρόεδρο της Επιτροπής Dr. Gro Harlem Brundtland, όπου διατυπώνονται για πρώτη φορά οι βασικές αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης.¹⁸

Αυτά τα ουσιαστικά βήματα αποτέλεσαν την αφετηρία μιας πραγματικής πολιτικής για την αγροτική ανάπτυξη. Συνεπώς, διαφαίνεται η προσπάθεια ένταξης του γεωργικού τομέα στην ευρύτερη ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών και της διασύνδεσής του με τους λοιπούς τομείς της οικονομικής δραστηριότητας, υπό το πρίσμα της νέας συνιστώσας της ΚΑΠ για την ανάγκη προστασίας και διατήρησης του περιβάλλοντος.

Ωστόσο, η αναποτελεσματικότητα της ΚΑΠ, σε ότι αφορά την απαλοιφή των πλεονασμάτων, τη λήψη κατάλληλων μέτρων για την προστασία και διατήρηση του περιβάλλοντος από την εντατική γεωργία και τη βελτίωση των γεωργικών εισοδημάτων, σε συνδυασμό με τις προχωρημένες κατά την περίοδο αυτή διαπραγματεύσεις για τη σύναψη νέας Γενικής Συμφωνίας Δασμών και Εμπορίου (GATT), οδήγησαν στη συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992 και την πιο ουσιαστική αναθεώρηση της ΚΑΠ.

Συγκεκριμένα, το Φεβρουάριο του 1991, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπέβαλλε στο Συμβούλιο, προτάσεις για την αναμόρφωση της ΚΑΠ, τις οποίες το Συμβούλιο ενέκρινε τον Ιούνιο του 1992. Πέντε ήταν οι κυρίαρχοι στόχοι: α) να καταστούν οι γεωργοί πιο ανταγωνιστικοί, τόσο στην εγχώρια αγορά όσο και στη διεθνή, β) να μειωθεί η παραγωγή σε επίπεδα προσαρμοσμένα στη ζήτηση που υπάρχει στην αγορά, γ) να συγκεντρωθεί η επιδότηση του αγροτικού εισοδήματος εκεί που χρειάζεται περισσότερο, δ) να παρακινηθούν οι γεωργοί να παραμείνουν στην ύπαιθρο και ε) να προστατευτεί το περιβάλλον και να αναπτυχθεί το φυσικό δυναμικό της υπαίθρου.

Έτσι, δημιουργείται το θεσμικό πλαίσιο μίας αγροτικής αναπτυξιακής πολιτικής όπου η γεωργία χάνει τη πρωτοκαθεδρία της, καθώς η αναθεώρηση της ΚΑΠ ενθαρρύνει πρωτοβουλίες, που μέσω της πολυδραστηριότητας, αυξάνουν τη διαφοροποίηση των

---

¹⁷ Dax T., Kahila P., Hörnström L., *The evolution of EU Rural Policy: linkages of Cohesion Policy and Rural Development policy*, <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/2011/april-newcastle/papers/Dax.pdf>, 4, (πρόσβαση στις 25/4/2011).

¹⁸ Λαμπριανίδης Λ., *Οικονομική γεωγραφία: Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*, Αθήνα (Πατάκη) 2004, 206.

παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών, ενδυναμώνοντας ταυτόχρονα τις λιγότερο ευνοημένες περιοχές. Πλέον, υπάρχει μία ολοκληρωμένη προσέγγιση της αγροτικής πολιτικής και της τοπικής ανάπτυξης, περνώντας από ένα γεωργικό χώρο παραγωγής σε ένα πολύμορφο και πολυλειτουργικό υπαίθρο χώρο, στα πλαίσια του οποίου ο γεωργός καλείται να μετατραπεί σταδιακά από παραγωγό γεωργικών προϊόντων σε διαχειριστή μίας πολυδραστήριας εκμετάλλευσης παροχής υπηρεσιών ενός πολυλειτουργικού χώρου. Ανάλογη διαφοροποίηση, απαιτείται και στη συνολική δραστηριότητα των εκμεταλλεύσεων προς την κατεύθυνση της ανάδειξης του φυσικού και πολιτιστικού πλούτου της κάθε περιοχής. Τέτοιες δραστηριότητες είναι οι υπηρεσίες τουρισμού και αναψυχής (αγροτουρισμός, οικοτουρισμός, αθλητικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες), οι υπηρεσίες που σχετίζονται με τη διατήρηση της αγροτικής και πολιτιστικής κληρονομιάς (παραδοσιακοί οικισμοί, τοπική αρχιτεκτονική), οι υπηρεσίες που σχετίζονται με τη διαχείριση του περιβάλλοντος, την προστασία των βιοτόπων και των ευαίσθητων περιβαλλοντικών περιοχών, την παραδοσιακή χειροτεχνία και οικοτεχνία και τις μονάδες μεταποίησης και πώλησης στον καταναλωτή των προϊόντων του αγροκτήματος.¹⁹

Η αναθεώρηση αυτή, σηματοδότησε το συνδυασμό δράσεων στο εσωτερικό μίας γεωγραφικής/χωρικής ενότητας που διαπιστώνει και λαμβάνει υπόψη της την ετερογένεια των δραστηριοτήτων και των αγροτικών χώρων, με την προοδευτική υποκατάσταση της παραγωγικής χρήσης του αγροτικού χώρου από την καταναλωτική και τις μεταβαλλόμενες σχέσεις και αλληλεξαρτήσεις του αστικού-αγροτικού χώρου. Πλέον, η αγροτική πολιτική είναι ταυτόσημη της βιώσιμης ανάπτυξης στα πλαίσια της αειφορίας που προτάσσει η νέα ΚΑΠ.²⁰

---

¹⁹ Πατρώνης Β., «Τα χαρακτηριστικά και η προοπτική της κοινωνικής οικονομίας σε μία πολυλειτουργική υπαίθρο», στο Παπαδόπουλος Γ. Α. (επιμ.), *Η ανάπτυξη σε μία πολυλειτουργική υπαίθρο*, Αθήνα (Gutenberg) 2004, 173-174.

²⁰ Ανθοπούλου Θ., Μωυσίδης Α., *Από τον αγροτικό χώρο στην υπαίθρο χώρα, μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού κόσμου στην Ελλάδα*, Αθήνα (Gutenberg) 2001, 111.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Η τοπική ανάπτυξη ως αντίποδας στην αναποτελεσματική τεχνοκρατική-τομεακή περιφερειακή πολιτική

2.1 Η εισαγωγή της έννοιας «εδαφική συνοχή» στην αγροτική πολιτική

Από τις πρώτες μέρες της ΕΟΚ υπήρχε ένα πλαίσιο που έθετε τη γεωργία και τον εκσυγχρονισμό της στο επίκεντρο της περιφερειακής πολιτικής. Έτσι, στην πρώτη περίοδο λειτουργίας της ΚΑΠ, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, υπήρχε ταύτιση της αγροτικής με τη γεωργική αναπτυξιακή πολιτική. Συνεπώς, ο αγροτικός τομέας, που αντιμετωπιζόταν ως ενιαίος λειτουργώντας με κύρια αναφορά στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις, στηριζόταν σε μία αναπτυξιακή πολιτική που αναφερόταν κυρίως στην τεχνολογική και οικονομική ανάπτυξη του γεωργικού τομέα ως βασικού παραγωγικού κλάδου της οικονομίας. Αυτή όμως η περιφερειακή πολιτική ήταν καθαρά τομεακή, αφού στόχευε σε μία ανάπτυξη που δε λάμβανε υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να δημιουργούνται έντονες τόσο κοινωνικές, όσο και οικονομικές ανισότητες. Οι περιοχές που μειονεκτούσαν (νησιωτικές, ορεινές και ημιορεινές περιοχές) δε μπορούσαν να ανταγωνιστούν εξίσου τις περιοχές που άνηκαν στην εύρωστη πεδινή ζώνη.

Ωστόσο από τις πρώτες μέρες δημιουργίας της ΕΕ, κεντρικός στόχος ήταν η προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, καθώς η δημιουργία ενός χώρου χωρίς εσωτερικά σύνορα και η μετέπειτα καθιέρωση της οικονομικής και νομισματικής ένωσης συνεπαγόταν ότι οι κάτοικοι της Κοινότητας θα πρέπει να έχουν ίσες ευκαιρίες όπου και αν τυχαίνει να ζουν ή να εργάζονται. Άρα με τη μέχρι τότε τεχνοκρατική-τομεακή πολιτική που στόχευε στη γεωργική ανάπτυξη, δε μπορούσε να επιτευχθεί ο κεντρικός στόχος, καθώς οι περιοχές της Κοινότητας (λόγω της έλλειψης ομοιογένειας) δε μπορούσαν να αναπτυχθούν ισόρροπα με συνέπεια την ύπαρξη ανισοτήτων.

Μέσα σε αυτή τη λογική γινόταν φανερό πως έπρεπε να ληφθούν ιδιαίτερα μέτρα για τις περιοχές που υστερούσαν οικονομικά και που ήταν αδύνατο να εκπληρώσουν από μόνες τους, τους στόχους της Κοινότητας, με συνέπεια να μη μπορεί να υπάρξει ένας «ομοιογενής» οικονομικός ευρωπαϊκός χώρος. Έτσι, στα τέλη της δεκαετίας του 1970 υπήρξε η πρώτη εδαφική προσέγγιση στην αγροτική πολιτική της ΕΕ, ως αποτέλεσμα του κεντρικού στόχου για οικονομική και κοινωνική συνοχή και της

παράλληλης αναγνώρισης πως ο στόχος αυτός μπορεί να επιτευχθεί μέσω της επικουρικότητας, της εταιρικής σχέσης και τέλος της ανάγκης μίας ολοκληρωμένης προσέγγισης για την εδαφική ανάπτυξη.

Συνεπώς, η στροφή στην έννοια της ολοκληρωμένης ανάπτυξης που υπάρχει από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και μετά, εισάγει για πρώτη φορά τον όρο της εδαφικής συνοχής ως απαραίτητο μέσο εκπλήρωσης των στόχων της Ένωσης. Η στροφή αυτή, αφορά τη συνολική ανάπτυξη μίας περιοχής σε όρους, όχι μόνο οικονομικούς αλλά και κοινωνικούς, δηλαδή την ποιότητα ζωής και το βιοτικό επίπεδο. Η έννοια της εδαφικής συνοχής υπερβαίνει την οικονομική και κοινωνική συνοχή, καθώς από πολιτική άποψη στόχος είναι μία πιο ισόρροπη ανάπτυξη, μειώνοντας τις υφιστάμενες ανισότητες και αποτρέποντας τις εδαφικές ανισορροπίες.

Η εδαφική συνοχή πραγματώνεται σε δύο τουλάχιστον, διαφορετικά επίπεδα. Καταρχήν, στο επίπεδο της ΕΕ, που έχει σαν στόχο να παρέχει πιο ίσους όρους διαβίωσης μεταξύ των πολιτών, οπουδήποτε και αν ζουν μέσα στην Κοινότητα, λαμβάνοντας υπόψη τη γεωγραφική ποικιλομορφία και τις πληθυσμιακές συνθήκες. Στο δεύτερο επίπεδο, που πραγματώνεται στο μικρό-περιφερειακό, όπου το έδαφος θεωρείται συχνά ως στρατηγικής σημασίας παράγοντας για τη χάραξη ολοκληρωμένων προσεγγίσεων που στοχεύουν στην αειφόρο ανάπτυξη, συμφιλιώνοντας τρεις πτυχές: την οικονομική ανταγωνιστικότητα, την κοινωνική συνοχή και τις περιβαλλοντικές ανησυχίες (Martin, 2005).²¹

Η εδαφική συνοχή λοιπόν, αφορά καταρχήν την εξασφάλιση της αρμονικής, αειφόρου και πολυκεντρικής ανάπτυξης. Έπειτα, τη δυνατότητα των πολιτών και των επιχειρήσεων να αξιοποιούν στο έπακρο τα εγγενή χαρακτηριστικά των διαφόρων περιοχών με βιώσιμο τρόπο, αλλά παράλληλα να μπορούν να επωφεληθούν από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και τη λειτουργία της ενιαίας αγοράς όπου και αν ζουν. Συνεπώς, η εδαφική συνοχή επιτυγχάνεται μέσα από τρεις συνιστώσες: κατά πρώτον από το συντονισμό της εδαφικής διάστασης και των επιπτώσεων των τομεακών, πολιτικών σε κάθε επίπεδο, από το τοπικό έως το ευρωπαϊκό. Έπειτα, από το κάθετο συντονισμό μεταξύ των επιπέδων, σε ένα πολυεπίπεδο σύστημα διακυβέρνησης, και

---

²¹ Dominique C., Coudel E., Knickel K., Caron P., Kro M., *Multifunctionality of Agriculture and Rural Areas as Reflected in Policies: The Importance and Relevance of the Territorial View*, στο: *Journal of Environmental Policy & Planning*, Vol. 11, No. 4, December 2009, 269–289, <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t713433817>, 278, (πρόσβαση στις 26/4/2011).

τέλος από τη συνεργασία των περιοχών, ώστε να επιτυγχάνεται μία πιο λειτουργική προσέγγιση. Άρα, διαφαίνεται πως ο στόχος της είναι η παροχή μίας πιο ισόρροπης ανάπτυξης, μειώνοντας τις εδαφικές ανισορροπίες και κάνοντας πιο συνεκτική τη σχέση μεταξύ των περιφερειακών πολιτικών και των τομεακών που έχουν μία πιο χωρική επίπτωση.²²

Είναι λοιπόν προφανές, πως για την ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη της Κοινότητας η τοπική ανάπτυξη που πραγματώνεται στα πλαίσια της αειφορίας παρουσιαζόταν ως η αναγκαία λύση. Καταρχήν, γιατί έπρεπε να ενισχυθούν οι λιγότερο ευνοημένες περιοχές και παράλληλα να διαφυλαχθεί η ευρωπαϊκή ταυτότητα και η ποικιλομορφία των επιμέρους περιοχών από την ομογενοποίηση που δημιουργούσε η προσπάθεια εκσυγχρονισμού. Έτσι, η ενδογενής ανάπτυξη αναδείχθηκε σε ουσιαστικό στοιχείο της αγροτικής πολιτικής, καθώς εδραιώθηκε ως απάντηση στην περιφερειακή πολιτική που ακολουθούσε η Ένωση μέχρι την αναθεώρηση, το 1992, όπου η αγροτική πολιτική γίνεται ταυτόσημη πλέον της βιώσιμης ανάπτυξης, στα πλαίσια της αειφορίας που προτάσσει η νέα ΚΑΠ.

2.2 Η αειφόρος (βιώσιμη) ανάπτυξη

Όπως προαναφέρθηκε, η αυξανόμενη έμφαση της αειφορίας στην αναγνώριση της σημασίας της αγροτικής πολιτικής, αντικατοπτρίζει τις διαφοροποιήσεις στις χωρικές κατανομές και τη σημασία της αγροτικής αλλαγής, η οποία αντανακλά τις σημαντικές επιπτώσεις, της μέχρι τότε γεωργικής πολιτικής στην περιφερειακή, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη. Είναι λοιπόν σημαντικό να προσδιοριστεί η έννοια της αειφόρου-βιώσιμης-διατηρήσιμης ανάπτυξης.

Όπως είναι γνωστό, βασικός στόχος κάθε κοινωνίας είναι η οικονομική μεγέθυνση για την επίτευξη της οποίας όμως, χρησιμοποιούνται οι φυσικοί πόροι. Έτσι, η έννοια της οικονομικής ανάπτυξης είναι εγγενώς αντιφατική με την προστασία του περιβάλλοντος, καθώς η προστασία του θεωρείται ταυτόχρονα περιορισμός της οικονομικής ανάπτυξης.

---

²² Dax T., Kahila P., Hörnström L., *The evolution of EU Rural Policy: linkages of Cohesion Policy and Rural Development policy*, <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/2011/april-newcastle/papers/Dax.pdf>, 12, (πρόσβαση στις 25/4/2011).

Η αντιμετώπιση του φυσικού περιβάλλοντος από τον άνθρωπο, πέρασε από τα εξής στάδια: στο πρώτο στάδιο, αποκλειστικό μέλημα ήταν η οικονομική μεγέθυνση, ενώ δεν υπήρχε σχεδόν καθόλου ενδιαφέρον για την προστασία του περιβάλλοντος. Στο δεύτερο στάδιο, συνειδητοποιήθηκε ότι η αλόγιστη οικονομική ανάπτυξη, χωρίς καμία φροντίδα για το περιβάλλον, οδηγεί στη σταδιακή εξάντληση των φυσικών πόρων και σε ανυπολόγιστες οικολογικές καταστροφές, όπως διάβρωση του εδάφους, μόλυνση των υδάτων κ.α., με συνακόλουθες συνέπειες στην υγεία του ανθρώπου. Είναι το στάδιο της σύζευξης, της οικονομικής ανάπτυξης και της προστασίας του περιβάλλοντος. Στο τρίτο στάδιο, από τη συνθήκη του Μάαστριχτ, το 1992 και μετά, κυριαρχεί η λογική ότι η ανάπτυξη σήμερα δεν πρέπει να υποσκάπτει τις δυνατότητες ανάπτυξης των επερχόμενων γενεών. Η έννοια, συνεπώς της αειφόρου (βιώσιμης) ανάπτυξης σημαίνει ότι η ανθρωπότητα θα πρέπει να προωθήσει μία διατηρήσιμη μορφή ανάπτυξης, η οποία θα είναι σε θέση να διασφαλίσει την κάλυψη των σημερινών ανθρώπινων αναγκών, χωρίς όμως να θέτει σε κίνδυνο τη δυνατότητα κάλυψης των αντίστοιχων αναγκών των επόμενων γενεών.²³

Έτσι, οι βασικοί στόχοι της βιώσιμης-διατηρήσιμης ανάπτυξης είναι οι ακόλουθοι²⁴:

1. Η διατήρηση των φυσικών πόρων ώστε να διαφυλάσσεται το φυσικό περιβάλλον
2. Η διαφύλαξη/αναπαραγωγή της πολιτιστικής κληρονομιάς
3. Η οικονομική, κοινωνική βιωσιμότητα του τόπου ώστε να επιτυγχάνεται η οικονομική μεγέθυνση με τη παράλληλη διατήρηση του κοινωνικού ιστού

2.3 Η Τοπική-ενδογενής ανάπτυξη

Η τοπική ανάπτυξη αποτέλεσε την απάντηση στην περιφερειακή πολιτική που χαρακτηριζόταν από κάθετες παρεμβάσεις και τομεακές πολιτικές, δηλαδή από πάνω προς τα κάτω προσέγγιση της ανάπτυξης σε επίπεδο μεγάλων περιφερειών. Δεν λαμβάνονταν δηλαδή υπόψη στο σχεδιασμό οι ιδιαιτερότητες σε μικρότερη-τοπική κλίμακα (κοινωνικοπολιτισμικές, γεωμορφολογικές κ.ο.κ.) που μπορεί να αποτελούσαν τροχοπέδη ή αντίθετα πλούτο για μια αποτελεσματικότερη εφαρμογή των προτεινόμενων αναπτυξιακών προγραμμάτων. Η προσέγγιση της τοπικής-ενδογενούς ανάπτυξης επειδή

---

²³ Λαμπριανίδης Λ., *Οικονομική γεωγραφία: στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*, Αθήνα (Πατάκη) 2004, 206.

²⁴ Παπακωνσταντινίδης Α. Λ., *Κοινωνική αειφόρος ανάπτυξη. Μεθοδολογία: win-win-win parakonstantinidis model*, Αθήνα (Ιων) 2009, 49.

προσβλέπει στη συνολική ανάπτυξη μίας περιοχής, και όχι μόνο στην οικονομική, ενεργοποιώντας όλους τους διαθέσιμους πόρους (φυσικούς, ανθρώπινους, οικονομικούς, πολιτισμικούς), εντάσσεται στο πλαίσιο της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Ταυτίζεται δε, με την από τα κάτω ή από τη βάση ανάπτυξη, αφού προϋποθέτει τη συμμετοχή όλων των τοπικών παραγόντων στο σχεδιασμό και την εφαρμογή της ανάπτυξης, απαντώντας στη συγκεντρωτική από τα πάνω προς τα κάτω περιφερειακή πολιτική.²⁵

Συνεπώς, η ενδογενής/τοπική ανάπτυξη αποτέλεσε το βασικό στοιχείο της διαρθρωτικής πολιτικής της ΕΕ και των επί μέρους εθνικών πολιτικών των κρατών μελών. Πιο συγκεκριμένα, αποτελεί το μέσο που εξυπηρετεί τους στόχους της σύγκλησης μεταξύ των κοινοτικών περιφερειών και προωθεί συγχρόνως πρωτοβουλίες που αντιπαλεύουν τις δυνάμεις της περιθωριοποίησης περιοχών ή ομάδων πληθυσμού και της ομογενοποίησης της παραγωγής και της κουλτούρας, τις οποίες καλλιεργεί σήμερα ο εκσυγχρονισμός της παραγωγής και οι τάσεις παγκοσμιοποίησης της οικονομίας γενικότερα.²⁶ Η τοπική ανάπτυξη αποτέλεσε συνεπώς, το κλειδί της πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης καθώς, αυτή περιλαμβάνει μία σαφή προσέγγιση προς την κατεύθυνση εταιρικής σχέσης και της συμμετοχής, μέσω των οποίων η κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση επιτυγχάνεται. Για να μπορέσουμε να προσδιορίσουμε την έννοια της τοπικής ανάπτυξης, θα πρέπει να διερευνήσουμε τους όρους από τους οποίους αρθρώνεται, αρχίζοντας από την έννοια της ανάπτυξης.

Κατά ορισμένους μελετητές η ανάπτυξη αναφέρεται σε μία διαδικασία οικονομικής μεγέθυνσης, η οποία όμως συνοδεύεται από διαρθρωτικές αλλαγές. Έτσι λοιπόν, οι βασικές συνιστώσες είναι οι εξής: α) η μακροοικονομική σταθερότητα, β) η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, γ) η αύξηση της παραγωγικότητας, δ) η ενίσχυση της απασχόλησης, ε) η καταπολέμηση της ανεργίας, στ) η απελευθέρωση όλων των δημιουργικών δυνάμεων, ζ) η αξιοποίηση των παραγωγικών πόρων και πλεονεκτημάτων της χώρας, η) η ορθολογική χρήση της γης και των φυσικών πόρων, θ) η προστασία των ασθενέστερων κοινωνικών ομάδων και τέλος ι) η εξασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων παιδείας, υγείας και ποιότητας ζωής σε κάθε πολίτη.²⁷

---

²⁵ Ανθοπούλου Θ., *Υπαιθρος και τοπική ανάπτυξη*, Αθήνα (Φάκελος σημειώσεων) 2000, 6.

²⁶ Κασίμης Χ., Λουλούδης Λ., *Υπαιθρος χώρα. Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα*, Αθήνα (Πλέθρον) 1999, 189.

²⁷ Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης., *Σύγχρονες τάσεις στην περιφερειακή ανάπτυξη*, Αθήνα, (Πάντειο Πανεπιστήμιο) 1995, 19.

Εν συνεχεία, ο όρος τοπική αναφέρεται σε κάθε δραστηριότητα ή διαδικασία που γίνεται με πρωτοβουλία ή υποστηρίζεται από τους τοπικούς φορείς και γενικότερα το τοπικό πληθυσμό. Έτσι, η έννοια της τοπικής ανάπτυξης δεν ταυτίζεται με την ανάπτυξη μίας συγκεκριμένης χωρικής μονάδας, αλλά με την ανάπτυξη η οποία βασίζεται σε τοπικούς παράγοντες. Συνεπώς, η τοπική ανάπτυξη είναι μία μορφή περιφερειακής ανάπτυξης και ένα νέο μέσο της περιφερειακής πολιτικής, όπου οι τοπικοί παράγοντες συνιστούν τους βασικούς μοχλούς της αναπτυξιακής διαδικασίας.²⁸

Οι Coffey και Polese (1984,1985), ταυτίζουν τη τοπική με την ενδογενή ανάπτυξη, καθώς όλες οι χωρικές ενότητες διαθέτουν ένα σύνολο πόρων (οικονομικών, ανθρώπινων, θεσμικών και πολιτιστικών) που αποτελούν το δυναμικό της ενδογενούς ανάπτυξης. Έτσι, προτείνουν τέσσερα στάδια τοπικής ανάπτυξης. Το πρώτο στάδιο αφορά την ανάδυση της τοπικής επιχειρηματικότητας. Το δεύτερο αφορά την ανάπτυξη και επέκταση των τοπικών επιχειρήσεων, ενώ το τρίτο στάδιο αναφέρεται στη διατήρηση των τοπικών επιχειρήσεων κάτω από το τοπικό έλεγχο. Τέλος, το τέταρτο στάδιο αναφέρεται στην επίτευξη μίας οικονομικής διάρθρωσης με λειτουργίες και επιχειρηματικές υπηρεσίες που βρίσκονται κάτω από το τοπικό έλεγχο. Σύμφωνα εξάλλου με τους Bennet και Krebs (1991), η ενδογενής τοπική ανάπτυξη αφορά ένα ευρύ φάσμα παραγόντων, οι οποίοι συνδυαζόμενοι μπορούν να ενθαρρύνουν την ανάπτυξη των τοπικών οικονομιών. Οι παράγοντες αυτοί είναι το έδαφος, η υποδομή και η χωροθέτηση. Επίσης, η δημιουργία κεφαλαίου, η καινοτομία, η επιχειρηματικότητα και η τεχνολογική αλλαγή, οι ανθρώπινοι πόροι και τέλος η ανάπτυξη κατάλληλου θεσμικού πλαισίου.²⁹

Διαφαίνεται επομένως, πως η ικανότητα χάραξης της κατάλληλης αναπτυξιακής διαδικασίας, σε συνδυασμό με την ενεργοποίηση των διαθέσιμων πόρων μίας περιοχής και την ενδογενή δυναμικότητα της, οδηγεί σε μία μορφή ανάπτυξης που ονομάζεται ενδογενής/τοπική ανάπτυξη και χαρακτηρίζεται από δύο κυρίως διαστάσεις. Η πρώτη διάσταση είναι η οικονομική. Σε αυτήν, οι τοπικοί επιχειρηματίες χρησιμοποιούν την ικανότητά τους για να οργανώσουν τους τοπικούς παραγωγικούς συντελεστές σε ικανοποιητικά επίπεδα παραγωγικότητας, ώστε να είναι ανταγωνιστικοί στις αγορές. Η δεύτερη διάσταση είναι η κοινωνικοπολιτική και σε αυτήν οι αξίες και οι τοπικοί θεσμοί αποτελούν τη βάση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Έτσι, η τοπική ανάπτυξη ως

²⁸ Χριστοφάκης Μ.Σ., *Τοπική ανάπτυξη και περιφερειακή πολιτική*, Αθήνα (Παπαζήσης) 2001, 58.

²⁹ Ο.π.,60-64.

μία διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης και διαρθρωτικών αλλαγών, οδηγεί στη βελτίωση του επιπέδου ζωής του τοπικού πληθυσμού, καθώς δεν απομονώνει τις τοπικές κοινότητες από τη συνοχή που προσδιορίζεται από το οικονομικό σύστημα, μέσα στο οποίο λειτουργεί η εθνική οικονομία.³⁰

---

³⁰ Vasquez Barquero A., *Τοπική ανάπτυξη. Μια στρατηγική για τη δημιουργία απασχόλησης*, μτφρ. και επιμ. Χωραφά Β., Αθήνα (Παπαζήσης) 1991, 31-34.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Η πολυλειτουργικότητα ως εναλλακτικός μοχλός ανάπτυξης της υπαίθρου

3.1 Ο ρόλος της πολυλειτουργικότητας στην υπαίθρο χώρα

Η αγροτική πολιτική που ακολουθήθηκε μέχρι τη δεκαετία του 1980, ήταν επικεντρωμένη στην ανάπτυξη του γεωργικού τομέα, υιοθετώντας μια «εκ των άνω» προσέγγιση, μέσω επιδοτήσεων για την ανάπτυξη της παραγωγής, χωρίς να ενθαρρύνει την ανάπτυξη του τοπικού στοιχείου, ώστε να καταστεί το τοπικό ανθρώπινο εργατικό δυναμικό σε ουσιαστικό φορέα τοπικής ανάπτυξης. Από τη δεκαετία του 1980 υπήρξε μία στροφή στην αγροτική πολιτική της ΕΕ, ως αποτέλεσμα του κεντρικού της στόχου για κοινωνική και οικονομική συνοχή και της παράλληλης αναγνώρισης πως ο στόχος αυτός μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω της επικουρικότητας (αποκέντρωση σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο), της εταιρικής σχέσης και τέλος της ανάγκης μίας ολοκληρωμένης προσέγγισης για την εδαφική ανάπτυξη.³¹

Με την αναθεώρηση της ΚΑΠ, το 1992, διαμορφώνεται πλέον η έννοια της πολυλειτουργικότητας, η οποία αναγνωρίζει τη συμβολή της γεωργίας και τις δυνατότητες πολλαπλής συνεισφοράς, που παρέχει στο τοπικό παραγωγικό και κοινωνικό σύστημα και στην περιβαλλοντική εξισορρόπηση, δηλαδή τη τοπική ανάπτυξη.³² Έτσι, ο αγροτικός τομέας τοποθετείται και αναζητά νέους ρόλους, αλλά και τρόπους επιβίωσης και αναπαραγωγής, στο πλαίσιο ενός νέου κοινωνικού και οικονομικού χώρου, αυτό της υπαίθρου χώρας.

Ο όρος πολυλειτουργικότητα αναφέρεται στο γεγονός ότι μία δραστηριότητα μπορεί να έχει πολλές διεξόδους, δηλαδή διαφορετικές δυνατότητες εφαρμογής και ως εκ τούτου μπορεί να συμβάλλει σε πολλούς στόχους ταυτόχρονα.³³ Η κεντρική ιδέα της

---

³¹ Bryden J., *Rural Development Indicators and Diversity in the European Union*, http://srdc.msstate.edu/trainings/presentations_archive/2002/2002_bryden.pdf, 2, (πρόσβαση στις 26/4/2011).

³² Ανθοπούλου Θ., Μωυσίδης Α., *Από τον αγροτικό χώρο στην υπαίθρο χώρα, μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού κόσμου στην Ελλάδα*, Αθήνα (Gutenberg) 2001, 13-14.

³³ Σύμφωνα με τον ορισμό του ΟΟΣΑ «Η πολυλειτουργικότητα αναφέρεται στο γεγονός ότι η οικονομική δραστηριότητα μπορεί να έχει πολλαπλές εκροές, οι οποίες εξυπηρετούν σημαντικούς στόχους της κοινωνίας. Η πολυλειτουργικότητα είναι μια έννοια προσανατολισμένη σε δραστηριότητες που έχουν συγκεκριμένες ιδιότητες ως προς την παραγωγική διαδικασία και τις πολλαπλές εκροές της» (OECD, 2001).

πολυλειτουργικότητας επομένως, όσον αφορά την ύπαιθρο χώρα, είναι πως οι αγροτικές περιοχές αποτελούν ένα χώρο που είναι δυνατή η ανάπτυξη ενός φάσματος λειτουργιών διαφορετικών από αυτό της γεωργικής χρήσης της γης. Έτσι, είναι δυνατή η απασχόληση του τοπικού πληθυσμού πέραν της γεωργίας, ώστε να είναι εφικτή η συνεχής οικονομική ανάπτυξη όλων των περιοχών (ακόμα και των μειονεκτικών) με την ανάπτυξη διαφόρων δραστηριοτήτων, σύμφωνα όμως πάντα με τα κριτήρια που προτάσσει η αειφορία, ώστε να υπάρχει και παράλληλη προστασία τόσο του περιβάλλοντος, όσο και του κοινωνικού ιστού. Συνεπώς, η πολυλειτουργικότητα συνδέεται στενά με τις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις της βιωσιμότητας, αποτελώντας εν κατακλείδι προϋπόθεση για μία βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη.³⁴ Ενδεικτικά λοιπόν, τα πολυλειτουργικά χαρακτηριστικά του αγροτικού χώρου είναι τα εξής: καταρχήν το τοπίο και οι παροχές της υπαίθρου, η πολιτιστική κληρονομία, η αγροτική οικονομική βιωσιμότητα. Έπειτα η ποιότητα των τροφίμων βάση της τοπικότητας και η πρόληψη των φυσικών κινδύνων. Τέλος η δυνατότητα επαναφοράς των πόρων και η διατήρηση της βιοποικιλότητας.³⁵

Παρατηρούμε συνεπώς πως το αγροτικό τοπίο, η ύπαιθρος, πέραν της γεωργίας που αποτελεί την πιο χαρακτηριστική δραστηριότητα, είναι τελικά ένας πολυλειτουργικός χώρος με πολλούς και διαφορετικούς ρόλους. Έτσι, η ύπαιθρος μπορεί να έχει αισθητική αξία, όπως η αξία της θέας των τοπίων, μπορεί να έχει αξίες που προέρχονται από τη δυνατότητα για δραστηριότητες αναψυχής, όπως το κυνήγι, οι πεζοπορίες, οι κατασκηνώσεις κ.α. Παράλληλα, όσον αφορά την πολιτιστική κληρονομία οι αγροτικές περιοχές θεωρούνται θεματοφύλακες των πολιτιστικών αξιών που έχουν χαθεί στις αστικές περιοχές. Για τους ανθρώπους, η γεωργική γη παρέχει επίσης μία σύνδεση με το παρελθόν, καθώς οι πρόγονοί τους ζούσαν στην ύπαιθρο.

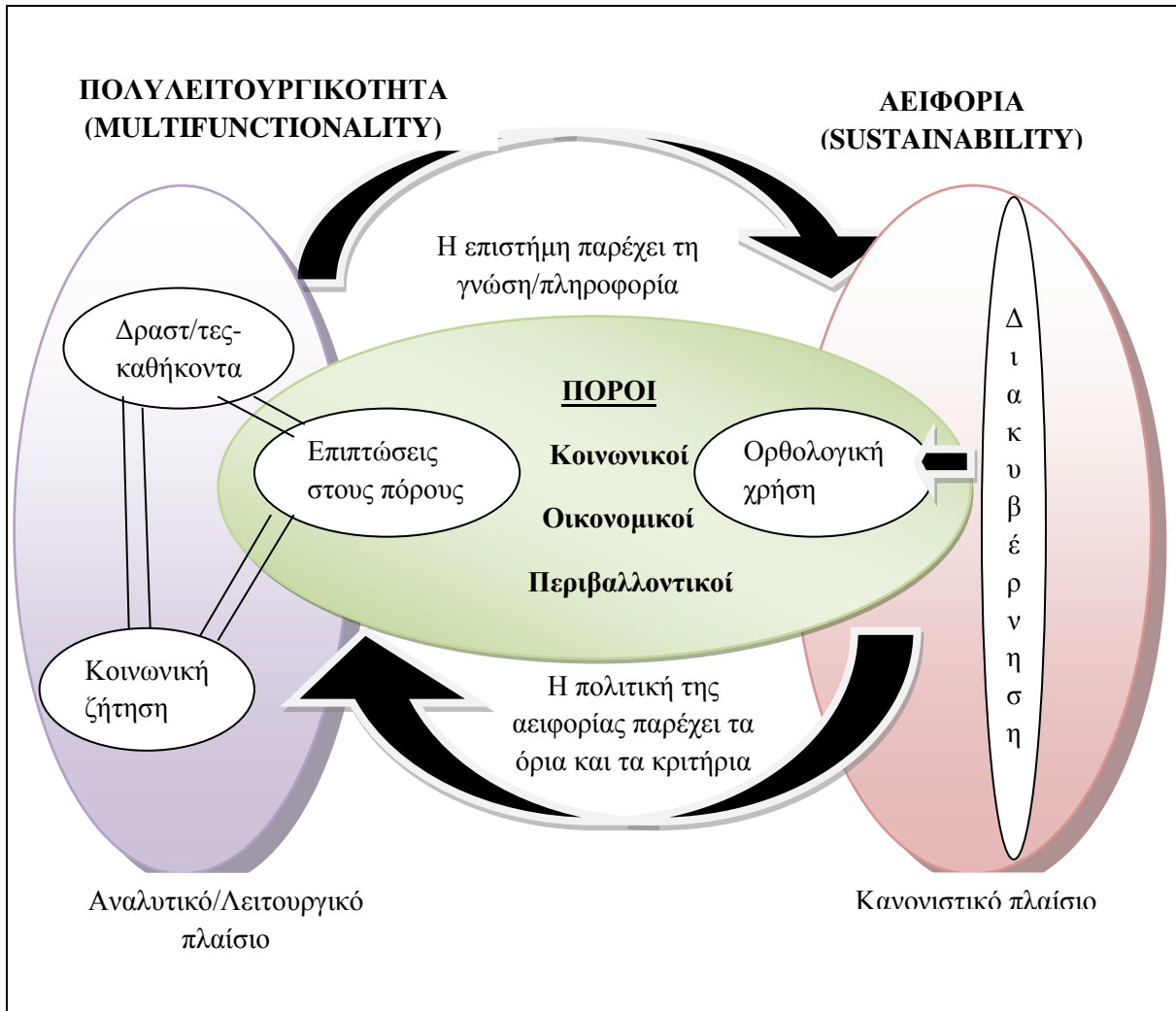
Άρα, ήδη διαφαίνεται πως η πολυλειτουργική ύπαιθρος έχει τη δυνατότητα να συμβάλλει στη βιώσιμη ανάπτυξη, αλλά και πως η ανάπτυξη της πολυλειτουργικότητας της υπαίθρου μπορεί να συμβάλει σημαντικά στην αειφορία. Αυτή η αμφίδρομη σχέση παρουσιάζεται και στο ακόλουθο σχήμα (Σχήμα 1).

---

³⁴Dominique C., Coudel E., Knickel K., Caron P., Kro M., *Multifunctionality of Agriculture and Rural Areas as Reflected in Policies: The Importance and Relevance of the Territorial View*, στο: *Journal of Environmental Policy & Planning*, Vol. 11, No. 4, December 2009, 269–289, <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t713433817>, 276, (πρόσβαση στις 26/4/2011).

³⁵Abler D., *Multifunctionality, Agricultural Policy and Environmental Policy*, <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/31376/1/33010008.pdf>, 9, (πρόσβαση στις 5/5/2011).

ΣΧΗΜΑ 1 Τρόπος «λειτουργίας» της πολυλειτουργικότητας

Πηγή: Dominique C., Coudel E., Knickel K., Caron P., Kro M., *Multifunctionality of Agriculture and Rural Areas as Reflected in Policies: The Importance and Relevance of the Territorial View*, στο: *Journal of Environmental Policy & Planning*, Vol. 11, No. 4, December 2009, 269–289, <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t713433817>, 277, (πρόσβαση στις 26/4/2011).

Από το Σχήμα 1 διαφαίνεται πως ενεργοποιείται και πραγματώνεται η προηγούμενη διαπίστωση, καθώς οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στα πλαίσια της πολυλειτουργικότητας συμβάλλουν σε ένα πιο λειτουργικό ορισμό της αειφορίας, αλλά και στην παράλληλη άμβλυνση των προβλημάτων που συνδέονται με την ανάπτυξη. Το Σχήμα 1 λοιπόν, δείχνει πως η αειφορία αποτελεί το κανονιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διατυπώνονται τα όρια και τα κριτήρια χρήσης των πόρων, σύμφωνα με τους στόχους που προτάσσει, ώστε να είναι δυνατή η συνεχής οικονομική ανάπτυξη, αλλά με τέτοιο τρόπο που να προστατεύεται και το περιβάλλον (δηλαδή υπό όρους χρήσης των πόρων). Από την άλλη μεριά, παρατηρούμε πως η πολυλειτουργικότητα, ως

προσανατολισμένη αντίληψη, στοχεύει ανάλογα με την κοινωνική ζήτηση να αναπτύσσονται πολλαπλές δραστηριότητες και λειτουργίες των πόρων, παρέχοντας κατά αυτό τον τρόπο ένα πρότυπο χρήσης τους. Η επίπτωση από αυτή την προσανατολισμένη χρήση των πόρων είναι η αποκόμιση ουσιαστικής γνώσης σχετικά με τον τρόπο επίτευξης της αειφορίας. Συνεπώς, το Σχήμα 1 παρουσιάζει πως οι δύο έννοιες μπορούν να συνδεθούν ανάλογα με τον τρόπο χρήσης των πόρων. Αυτό συμβαίνει, καθώς η έννοια της πολυλειτουργικότητας μπορεί να χρησιμοποιεί και τις τρεις διαστάσεις της αειφόρου ανάπτυξης: την οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική.³⁶

3.2 Ο εναλλακτικός τουρισμός ως βασική πηγή εισοδήματος στα πλαίσια της πολυλειτουργικότητας

Η ανάπτυξη της πολυλειτουργικότητας μετέτρεψε το γεωργικό χώρο σε ένα πολύμορφο και πολυλειτουργικό υπαίθρο χώρο, στα πλαίσια του οποίου ο τοπικός πληθυσμός μετατρέπεται σταδιακά από παραγωγό γεωργικών προϊόντων σε διαχειριστή μίας υπερδραστήριας εκμετάλλευσης παροχής υπηρεσιών ενός πολυλειτουργικού χώρου. Μία από τις βασικές εναλλακτικές στρατηγικές οικονομικοκοινωνικής ανάπτυξης της υπαίθρου που αναπτύχθηκε στα πλαίσια της πολυλειτουργικότητας, είναι ο τουρισμός και πιο συγκεκριμένα οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Ο εναλλακτικός τουρισμός αποτελεί μία ευέλικτη μορφή ανάπτυξης της υπαίθρου, η οποία λειτουργεί μέσα στα κριτήρια που προτάσσει η αειφόρος-βιώσιμη ανάπτυξη. Αυτό συμβαίνει, καθώς αποτελεί μία μικρής κλίμακας και μη μαζικής μορφής ανάπτυξης, προωθώντας μία ενεργητική μορφή διακοπών φιλική προς το περιβάλλον και τις κοινωνικές και πολιτιστικές αξίες του κάθε τόπου, κάνοντας δυνατή την αλληλεπίδραση και την κοινή συμβίωση μεταξύ των μελών διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, ενώ παράλληλα αναπτύσσεται με τη σύμφωνη γνώμη και συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού.³⁷ Συνεπώς, αποτελεί μία μορφή ανάπτυξης της υπαίθρου που

---

³⁶ Dominique C., Coudel E., Knickel K., Caron P., Kro M., *Multifunctionality of Agriculture and Rural Areas as Reflected in Policies: The Importance and Relevance of the Territorial View*, στο: *Journal of Environmental Policy & Planning*, Vol. 11, No. 4, December 2009, 276–277, <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t713433817>, 276, (πρόσβαση στις 26/4/2011).

³⁷ Ανδριότης Κ., *Αειφορία και εναλλακτικός τουρισμός. Αγροτουρισμός, οικότουρισμός, ορεινός και πολιτιστικός τουρισμός*, Αθήνα (Σταμούλης)2008, 73.

ενθαρρύνει την ανάπτυξη του τοπικού στοιχείου μέσα από την αξιοποίηση του φυσικού κάλους, των παραδόσεων, της τοπικής γαστρονομίας, της κουλτούρας κ.α. Παράλληλα καθιστά το τοπικό ανθρώπινο εργατικό δυναμικό σε ουσιαστικό φορέα τοπικής ανάπτυξης. Τις κυριότερες μορφές εναλλακτικού τουρισμού μπορούμε να τις κατηγοριοποιήσουμε σε οκτώ γενικές κατηγορίες σύμφωνα με το γενικότερο κίνητρο των τουριστών³⁸:

- Φυσικό περιβάλλον: όπως ο τουρισμός στην ύπαιθρο, ο οικολογικός τουρισμός, ο φυσιολατρικός τουρισμός, ο σπηλαιολογικός τουρισμός κ.α.
- Πολιτισμός: εδώ ανήκει ο αρχαιολογικός, ο ιστορικός, ο πολιτιστικός, ο θρησκευτικός, ο προσκυνητικός, ο τουρισμός κληρονομιάς κ.α.
- Ενδιαφέρον-ενασχόληση με παραγωγικούς τομείς: σε αυτήν την κατηγορία συγκαταλέγονται ο αγροτουρισμός, ο αγροτικός τουρισμός, ο τουρισμός αλιείας, ο οινοτουρισμός, ο τουρισμός σε φάρμες κ.α.
- Ενεργητικές δραστηριότητες: όπως ο αθλητικός, ο περιηγητικός, ο αναρριχητικός, ο ποδηλατικός, ο ορεινός τουρισμός και ο τουρισμός του σκι.
- Θαλάσσιο στοιχείο: δηλαδή θαλάσσιος τουρισμός, όπως και κρουαζιέρας
- Υγεία-ευεξία: όπως ο ιαματικός τουρισμός κ.α.
- Εκπαίδευση-επάγγελμα: όπως είναι ο εκθεσιακός, ο συνεδριακός τουρισμός κ.α.
- Λοιπές μορφές, όπως είναι ο κοινωνικός τουρισμός, ο τουρισμός σε θεματικά πάρκα κ.α.

Η ανάπτυξη λοιπόν, του εναλλακτικού τουρισμού που επικεντρώνεται στην ετερογένεια του χώρου, αξιοποιώντας τα ιδιαίτερα γεωμορφολογικά στοιχεία της κάθε περιοχής, αποτελεί την αντίθετη μορφή ανάπτυξης από αυτή του μαζικού που προτάσσει την ομοιογένεια. Έτσι λοιπόν, συμβάλλει στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη της υπαίθρου χώρας λαμβάνοντας υπόψη την περιβαλλοντική συνιστώσα, οδηγώντας σε μία βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη.

Αν εξετάσουμε τη συμβολή του εναλλακτικού τουρισμού, όσον αφορά την οικονομική συνιστώσα, θα παρατηρήσουμε εύκολα τις θετικές επιπτώσεις του. Συμβάλλει στην αύξηση του εισοδήματος του τοπικού πληθυσμού, καθώς αποτελεί συμπληρωματική δραστηριότητα, ενώ παράλληλα δημιουργεί και νέες θέσεις εργασίας. Συμβάλλει στην περιφερειακή ανάπτυξη και αποφέρει οικονομικά οφέλη από τη

---

³⁸ Ανδριότης Κ., *Αειφορία και εναλλακτικός τουρισμός. Αγροτουρισμός, οικοτουρισμός, ορεινός και πολιτιστικός τουρισμός*, Αθήνα (Σταμούλης)2008, 69.

βιώσιμη χρήση των προστατευόμενων περιοχών. Όσον αφορά τις κοινωνικοπολιτιστικές επιπτώσεις αυξάνει τη συνειδητότητα των τουριστών και του τοπικού πληθυσμού για τους κοινωνικοπολιτιστικούς πόρους κάθε περιοχής. Επίσης, συντελεί στον εμπλουτισμό της τοπικής, πολιτιστικής ταυτότητας. Τέλος, όσον αφορά τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις, είναι επίσης θετικές, καθώς αυξάνει τα κίνητρα για προστασία του περιβάλλοντος. Παράλληλα, συμβάλλει στην αποκατάσταση και αναβάθμιση των βιοτόπων και των πολιτιστικών μνημείων. Και τέλος αυξάνει και βελτιώνει τις υποδομές και τις υπηρεσίες που χρησιμοποιεί ο τοπικός πληθυσμός.

Συμπερασματικά λοιπόν, ο εναλλακτικός τουρισμός αποτελεί μία ήπια μορφή τουριστικής ανάπτυξης, με πολλά ωφέλει για τη τοπική κοινωνία, καθώς το βασικό θέλγητρο αυτής της μορφής εναλλακτικής ανάπτυξης της υπαίθρου είναι το μη αστικό περιβάλλον και πιο συγκεκριμένα αυτό που σχετίζεται με τη φύση, τον αγροτικό χώρο και τη τοπική κουλτούρα. Αυτό φυσικά δε συνεπάγεται πως είναι μια δραστηριότητα χωρίς και αρνητικές επιπτώσεις. Όμως, επειδή οι επενδύσεις που γίνονται σε αυτό το πλαίσιο ανάπτυξης δεν πρέπει να επιφέρουν αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, στην κοινωνία και τον πολιτισμό της κάθε περιοχής, αλλά αντιθέτως θα πρέπει να βρίσκονται σε σύμπνοια με τη φύση και την πολιτιστική κληρονομία, συνεπάγεται ότι ο εναλλακτικός τουρισμός ακολουθεί τις αρχές που προτάσσει η αειφορική/βιώσιμη ανάπτυξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Το πρόγραμμά LEADER στα πλαίσια εφαρμογής της ολοκληρωμένης ανάπτυξης

4.1 Τα γενικά χαρακτηριστικά της πρωτοβουλίας LEADER

Στα πλαίσια της «νέας» ΚΑΠ, βασικός στόχος είναι η ολοκληρωμένη ανάπτυξη, σύμφωνα με τη «νέα» πλέον αγροτική πολιτική για την περιφέρεια. Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη, είναι η διαδικασία ανάπτυξης με την οποία επιδιώκεται η προώθηση όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων, στις οποίες η περιφέρεια παρουσιάζει τοπικά πλεονεκτήματα, καθώς και η εκμετάλλευση και η αξιοποίηση όλων των πλουτοπαραγωγικών πηγών της περιφέρειας. Παράλληλα, επιδιώκεται η ισόρροπη ανάπτυξη όλων των χωρικών μονάδων της περιφέρειας, με τη διατήρηση του υπάρχοντος οικιστικού δικτύου, χωρίς τη συγκέντρωση του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων σε ένα ορισμένο αστικό κέντρο.³⁹

Στην προσπάθεια λοιπόν, της ολοκληρωμένης αγροτικής ανάπτυξης, τέσσερις είναι οι βασικά επιδιωκόμενοι στόχοι, βασικό εργαλείο για την πραγμάτωσή των οποίων είναι η ΚΠ LEADER. Πρώτος στόχος είναι η πολυλειτουργικότητα της γεωργίας, δηλαδή το ρόλο που διαδραματίζει πέραν της παραγωγής τροφίμων. Κατά δεύτερον η πολυτομεακή και ολοκληρωμένη προσέγγιση της αγροτικής οικονομίας, η οποία θα οδηγήσει στη διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων και στη δημιουργία νέων πηγών εισοδήματος και απασχόλησης και στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το τρίτο στόχο αποτελούν οι ευέλικτες ενισχύσεις για την αγροτική ανάπτυξη, με βάση την αρχή της επικουρικότητας, οι οποίες προωθούν την αποκέντρωση και τη συμμετοχή σε περιφερειακό, τοπικό και εταιρικό επίπεδο (προσέγγιση bottom-up). Τέλος, είναι η διαφάνεια στο σχεδιασμό και τη διαχείριση των προγραμμάτων στη βάση μίας απλουστευμένης νομοθεσίας.

Έτσι λοιπόν, στις 15 Μαρτίου του 1991, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα αποφάσισε την έναρξη της λειτουργίας ενός προγράμματος ολοκληρωμένης αγροτικής πολιτικής, το οποίο λειτούργησε ως αναπτυξιακή πρωτοβουλία, με την ονομασία LEADER I (Liaisons Entre Actions de Developpement de l' Economie Rurale, δηλαδή Δεσμοί Μεταξύ των

---

³⁹ Παπαδασκαλόπουλος Α.Δ., *Πρότυπα και πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης*, Αθήνα (Διόνικος) 2008, 59.

Δράσεων για την Ανάπτυξη της Αγροτικής Οικονομίας). Το πρόγραμμα είχε τριετή διάρκεια (1991-1994) και ακολούθησε το πρόγραμμα LEADER II (1994-1999) και το LEADER+ (2000-2006).⁴⁰

Η Πρωτοβουλία LEADER λοιπόν, είναι ένα αναπτυξιακό πρόγραμμα που εφαρμόστηκε στη βάση του προτύπου της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Συνιστά μέθοδο για την επίτευξη των στόχων της πολιτική αγροτικής ανάπτυξης της ΕΕ, μέσω υλοποίησης εκ των κάτω προς τα πάνω, αντί της παραδοσιακής εκ των άνω προς τα κάτω προσέγγισης. Ειδικότερα αποτελεί ένα πανευρωπαϊκό εργαστήριο αγροτικής ανάπτυξης με στόχο την ενδογενή ανάπτυξη και τις καινοτόμες εφαρμογές.⁴¹

Αποτελεί ίσως, το πιο ολοκληρωμένο μέσο άσκησης αγροτικής πολιτικής και συγχρηματοδοτείται από τα Διαρθρωτικά Ταμεία. Πιο συγκεκριμένα η Πρωτοβουλία LEADER είναι συνώνυμο της καινοτομίας που οδηγεί στην οικονομική ανάπτυξη. Η καινοτομία αυτή γίνεται κατανοητή μέσω της πρακτικής εμπειρίας από τους τοπικούς φορείς, από την άποψη της κοινωνικής και της πολιτιστικής καινοτομίας.⁴² Εφαρμόζεται σε προβληματικές περιοχές και ο βασικός στόχος της είναι η δημιουργία των προϋποθέσεων για την περιφερειακή ανάπτυξη που θα συντελεστεί μέσω πέντε βασικών παραγόντων. Μέσα από την ισόρροπη κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων και του πληθυσμού στο χώρο, την προστασία και τη βελτίωση του περιβάλλοντος και την αξιοποίηση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων κάθε περιοχής. Επίσης με τη μείωση των οικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών και τη παράλληλη ανακούφιση περιοχών ή ομάδων του πληθυσμού, που πλήττονται από έντονα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα, ως αποτέλεσμα των οικονομικών συγκυριών.⁴³

Η διαχείριση των κονδυλίων γίνεται μέσω του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΠΑΑΤ) και φορείς υλοποίησης είναι οι Ομάδες Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ). Πιο συγκεκριμένα, οι τοπικοί δημόσιοι ή συλλογικοί φορείς (Νομαρχία, Δήμοι, Συνεταιρισμοί κ.α.), καθώς και ιδιώτες συνιστούν μία εταιρία, την ΟΤΔ, η οποία έχει σκοπό το σχεδιασμό και τη διαχείριση του προγράμματος LEADER στην εκάστοτε

---

⁴⁰ Εφαρμογή της προσέγγισης LEADER στον τομέα της αγροτικής ανάπτυξης, (Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο), ειδική έκθεση αριθ. 5/2010, 9.

⁴¹ Ray C., *The EU LEADER Programme: Rural Development Laboratory*, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9523.00138/pdf>, 3, (πρόσβαση στις 2/5/2011).

⁴² Dargan L., Shucksmith M., *LEADER and Innovation*, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9523.2008.00463.x/full>, 1, (πρόσβαση 6/5/2011).

⁴³ <http://www.asik.gr/jo/leader/14-leader>, (πρόσβαση στις 6/5/2011).

περιοχή. Στην Ελλάδα έχει συσταθεί από μία τουλάχιστον ΟΤΔ, σχεδόν σε κάθε νομό.⁴⁴ Έτσι, οι ΟΤΔ μετά την ανάθεση της υλοποίησης των αναπτυξιακών προγραμμάτων από το ΥΠΑΑΤ και την κατανομή των πόρων, σχεδιάζουν τα τοπικά προγράμματα σύμφωνα με το επενδυτικό ενδιαφέρον στη κάθε περιοχή παρέμβασης, ως ενδιάμεσος φορέας μεταξύ του ΥΠΑΑΤ και των τελικών αποδεκτών (επενδυτές). Επίσης επιβλέπουν την πορεία υλοποίησης του προγράμματος αλλά και τη γενικότερη μετέπειτα λειτουργία τους.

Η Πρωτοβουλία LEADER συνεπώς, αποτελεί ένα εργαστήριο αγροτικής ανάπτυξης, όχι μόνο σε όρους οικονομικής μεγέθυνσης, αλλά κυρίως δημοκρατικής, ενδογενούς και συμμετοχικής ανάπτυξης, με δράσεις που συνδέουν τις γεωργικές με τις μη γεωργικές δραστηριότητες, με χωρική εξειδίκευση των μέτρων.⁴⁵ Έτσι, έχοντας ως κεντρικό πυλώνα την επίτευξη των προηγούμενων στόχων, ενισχύει τις προσπάθειες του τοπικού πληθυσμού για τη συμμετοχή του στο σχεδιασμό και τη δημιουργία προοπτικής συνεχούς και μακροπρόθεσμης ανάπτυξης.

4.2 Η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER I

Το πρόγραμμα LEADER I (1991-1993), αποτελούσε τη φάση εκκίνησης της αναπτυξιακής πρωτοβουλίας LEADER και είχε πειραματικό χαρακτήρα, σηματοδοτώντας την αρχή της νέας προσέγγισης της πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης.

Οι βασικοί στόχοι ήταν οι εξής: Ο πρώτος στόχος ήταν η βελτίωση των δυνατοτήτων ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών, μέσω της κινητοποίησης και ενδυνάμωσης της τοπικής πρωτοβουλίας (δημιουργία ΟΤΔ). Ο δεύτερος στόχος ήταν η απόκτηση νέων γνώσεων για την προώθηση της τοπικής ανάπτυξης στον αγροτικό χώρο. Στόχος της πρωτοβουλίας ήταν να δοθούν καινοτόμες λύσεις που θα είχαν αξία υποδείγματος για το σύνολο των αγροτικών περιοχών. Ο τρίτος και τελευταίος στόχος, ήταν η διάχυση

---

⁴⁴ http://eclass.farm.teithe.gr/claroline/garbage/FARM127/document/%CE%95%CE%9D%CE%A4%CE%A5%CE%A0%CE%9F%20%CE%A5%CE%9B%CE%99%CE%9A%CE%9F/Entypo_Yliko9.pdf, (πρόσβαση στις 7/5/2011).

⁴⁵ High C., Nemes G., *Social Learning in LEADER: Exogenous, Endogenous and Hybrid Evaluation in Rural Development*, <http://oro.open.ac.uk/8423/1/SociallearningHigh2007epreprint.pdf>, 6-7, (πρόσβαση στις 12/5/2011).

και η ανταλλαγή της αποκτηθείσας γνώσης, μεταξύ των αγροτικών περιοχών με τη βοήθεια νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας.⁴⁶

4.3 Η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER II

Το πρόγραμμα LEADER II, που εφαρμόστηκε κατά βάση στην Ελληνική περιφέρεια, είναι η συνέχιση του προγράμματος LEADER I και αποτέλεσε τη φάση γενίκευσης του προγράμματος, με έμφαση στην καινοτομία των έργων και δράσεων. Βασικός στόχος του LEADER II, είναι η εφαρμογή νέων προσανατολισμών και καινοτόμων κατευθύνσεων, με σκοπό την Περιφερειακή Ανάπτυξη προκειμένου, όχι μόνο να βελτιωθεί το εισόδημα των αγροτών και να συγκρατηθεί ο πληθυσμός στην ύπαιθρο, αλλά και να δοθεί ένας νέος ρόλος στο ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο θα στηρίζει την όποια αναπτυξιακή προσπάθεια, ενεργά και συντονισμένα.

Οι στόχοι της πρωτοβουλίας ήταν, καταρχάς η συγκράτηση του ενδογενούς δυναμικού στην ύπαιθρο με την καλύτερη αξιοποίησή του τοπικά, δημιουργώντας προοπτικές συνεχούς ανάπτυξης και παρέχοντας δυνατότητες παράκαμψης των παραγωγικών και οικονομικών πιέσεων, που είναι αποτέλεσμα κυρίως της εφαρμογής της νέας ΚΑΠ και της διεθνούς οικονομικής ύφεσης που επηρεάζουν δυσμενέστερα τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές. Κατά δεύτερον, η πολύμορφη ανάπτυξη που στηρίζεται στην πρωτοβουλία και την καινοτόμο συμμετοχικότητα του τοπικού στοιχείου, μέσω ήπιων παρεμβάσεων με γνώμονα τη διατήρηση της φυσιογνωμίας και την ενίσχυση της ταυτότητας των περιοχών. Και τέλος, η αξιοποίηση από τους τοπικούς φορείς της τεχνογνωσίας, των εμπειριών και των τρόπων ανάπτυξης άλλων περιοχών, στα πλαίσια της παρεχόμενης, μέσω της πρωτοβουλίας, δυνατότητας ανταλλαγής και διάδοσης πληροφοριών σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.⁴⁷

Η αναπτυξιακή στρατηγική που υιοθετείται για την επίτευξη των ανωτέρω στόχων, στηρίζεται στους ακόλουθους κατευθυντήριους άξονες. Καταρχάς στη βελτίωση των υπάρχοντων και τη δημιουργία νέων φορέων Τοπικής Αγροτικής Ανάπτυξης, ώστε να θεμελιωθεί ουσιαστικά και κοινωνικά η υποδομή και οι διαδικασίες συνεργασίας για μια ολοκληρωμένη τοπική αγροτική ανάπτυξη. Έπειτα στην αναδιάρθρωση των

⁴⁶ Βαγιωνάκη Α., *Κοινοτική πρωτοβουλία LEADER: Θεσμικό πλαίσιο και η εφαρμογή*, Αθήνα (μεταπτυχιακή μελέτη) 2003, 27.

⁴⁷ <http://www.asik.gr/jo/LEADER/14-LEADER>, (πρόσβαση στις 15/5/2011).

κλάδων παραγωγής, στην παροχή δυνατοτήτων επαγγελματικού επαναπροσανατολισμού, στη βελτίωση της ποιότητας ζωής και στη βελτίωση και προστασία του περιβάλλοντος. Επίσης στην ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων και της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε περιοχής, στην αποκατάσταση της ισορροπίας μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών. Τέλος, στη μεγιστοποίηση των αποτελεσμάτων των παρεμβάσεων με τη συγκέντρωση των πόρων σε ολοκληρωμένη μορφή.⁴⁸

Η πρωτοβουλία LEADER II επιτυγχάνει τους στόχους της μέσα από τέσσερα σκέλη. Το πρώτο στάδιο είναι η απόκτηση ικανοτήτων. Το σκέλος αυτό αφορά τη χρηματοδότηση της τεχνικής βοήθειας στο στάδιο πριν από τις επενδύσεις. Οι δράσεις που υπάγονται σε αυτό το στάδιο, είναι η διάγνωση των αναγκών κάθε περιοχής, η παροχή κινήτρων, η κατάρτιση του πληθυσμού για την ενεργή συμμετοχή του στην αναπτυξιακή διαδικασία και τη διαμόρφωση στρατηγικής για την αγροτική ανάπτυξη. Το δεύτερο στάδιο αφορά καινοτόμα προγράμματα για την αγροτική ανάπτυξη. Είναι το σημαντικότερο στάδιο της κοινοτικής πρωτοβουλίας και αποτελείται από έξι μέτρα: παροχή τεχνικής στήριξης για την αγροτική ανάπτυξη, επαγγελματική κατάρτιση, ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού και αγροτουρισμού, ανάπτυξη μικρομεσαίων μεταποιητικών επιχειρήσεων, επιτόπου παραγωγή και εμπορία της γεωργικής, δασοκομικής και αλιευτικής παραγωγής και τέλος διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος και του περιβαλλοντικού χώρου. Το τρίτο στάδιο είναι η διακρατική συνεργασία. Το σκέλος αυτό έχει στόχο την εφαρμογή κοινών δράσεων από τις ΟΤΔ, έτσι ώστε μέσω της συνεργασίας, να ενισχυθεί ο σχεδιασμός, η δημιουργία και η από κοινού εμπορία προϊόντων και υπηρεσιών σε όλους τους τομείς της αγροτικής ανάπτυξης. Το τέταρτο στάδιο είναι η παρακολούθηση/αξιολόγηση. Αυτό το σκέλος αποσκοπεί στην κάλυψη των αναγκών υλοποίησης της πρωτοβουλίας για τον ενδιάμεσο φορέα, που στην Ελλάδα είναι το ΥΠΑΑΤ.⁴⁹

---

⁴⁸ <http://www.asik.gr/jo/LEADER/14-LEADER>, (πρόσβαση στις 15/5/2011).

⁴⁹ Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο LEADER, Η Διακρατική Συνεργασία στο πλαίσιο του LEADER II. Εμπειρίες του Παρελθόντος, εργαλεία για το μέλλον, <http://www.fao.org/sard/static/leader/gr/biblio/cooperation.pdf>, 11, (πρόσβαση στις 16/5/2011).

4.4 Η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER +

Η ΚΠ LEADER+, αποτελεί τη συνέχεια των προγραμμάτων LEADER I, II και αφορά τη τρίτη προγραμματική περίοδο (2000-2006). Παρά το γεγονός ότι το LEADER+ διατήρησε το περιεχόμενο των προηγούμενων εφαρμογών (LEADER I και LEADER II), ωστόσο, υπήρχε μια διαφοροποίηση που εκφράζεται με την προσθήκη του + (plus δηλαδή επιπλέον). Το LEADER+ επιδίωξε, δηλαδή, κάτι επιπλέον από αυτό που πρόσφεραν οι προηγούμενες εφαρμογές και εξακολουθούσαν να δίνουν τα υπόλοιπα προγράμματα του Γ' Κ.Π.Σ. Αποτέλεσε δυναμικό εργαλείο ανάπτυξης, ώστε να καταστεί η ύπαιθρος ανταγωνιστική σε επίπεδο οικονομικό και κοινωνικό, ελκυστικότερη για τη διαβίωση αλλά και την ανάπτυξη οικονομικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Πρόκειται για τη φάση παγίωσης του προγράμματος, όπου πλέον υπάρχουν ολοκληρωμένες στρατηγικές αγροτικής ανάπτυξης πιλοτικού χαρακτήρα.

Ο πιλοτικός χαρακτήρας του προγράμματος εξασφαλίστηκε κυρίως μέσω των δικτύωσεων (clusters) και των συνεργασιών. Οι στόχοι της δικτύωσης είναι η ανταλλαγή και μεταφορά εμπειριών και πετυχημένων πρακτικών, η τόνωση και ολοκλήρωση της συνεργασίας μεταξύ περιοχών, η πληροφόρηση και αποκόμιση διδαγμάτων για την αγροτική ανάπτυξη. Τέλος η ανάπτυξη κατάλληλης μεθοδολογίας και διάχυση αυτής στις αγροτικές περιοχές και η χρήση σύγχρονης τεχνολογίας και διάχυσης της.⁵⁰

Κατά συνέπεια, δόθηκε βάρος στη δικτύωση ομοειδών ή συμπληρωματικών επιχειρήσεων, την κοινή προβολή και προώθηση, τη συνεργασία και τη συλλογική στήριξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, που μπορούν να εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητα και τη συμπληρωματικότητα των δράσεων. Συνεπώς η έννοια του πιλοτικού επιτυγχάνεται με τέσσερις τρόπους. Καταρχήν με την ανάπτυξη νέων προϊόντων και υπηρεσιών που ενσωματώνουν τις τοπικές ιδιομορφίες. Έπειτα με την εφαρμογή νέων μεθόδων που αξιοποιούν τόσο το ανθρώπινο δυναμικό όσο και τους φυσικούς και χρηματοδοτικούς πόρους της περιοχής. Με τη διασύνδεση έργων/δράσεων ή και επιχειρήσεων όλων των τομέων της οικονομίας, οι οποίοι κατά

---

⁵⁰ http://www.ogeeka-dimitra.org.gr/enimerosi/leader_axonas3.htm, (πρόσβαση στις 16/9/2011).

παράδοση είναι ανεξάρτητοι. Τέλος, με την υιοθέτηση πρωτότυπων μορφών οργάνωσης και συμμετοχής του τοπικού πληθυσμού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.⁵¹

Το πρόγραμμα LEADER+ εξυπηρετεί τους γενικούς στόχους, τους οποίους έχει θέσει η Κοινότητα και ιδιαίτερα την προώθηση της ανάπτυξης και της διαρθρωτικής προσαρμογής των αναπτυξιακά καθυστερημένων περιφερειών.⁵² Συμβάλλει κατά αυτό τον τρόπο στην προσπάθεια της Κοινότητας για οικονομική και κοινωνική συνοχή, μέσω της ισόρροπης αειφόρου ανάπτυξης, της αύξησης της απασχόλησης, της εξασφάλισης ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών και της προστασίας και διατήρησης του περιβάλλοντος. Επίσης, εξυπηρετεί τους γενικούς στόχους του τρίτου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (Γ'ΚΠΣ) για τον αγροτικό τομέα και ιδιαίτερα «τη βιώσιμη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου».

Η ΚΠ LEADER+ διαρθρώνεται σε δύο γενικούς αναπτυξιακούς στόχους: Ο πρώτος στόχος είναι η ολοκληρωμένη, υψηλής ποιότητας, αειφόρος ανάπτυξη της υπαίθρου μέσω πιλοτικών εφαρμογών. Ο στόχος αυτός, βρίσκεται σε πλήρη αντιστοιχία με τις προτεραιότητες της ΕΕ για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των αγροτικών περιοχών. Με το στόχο αυτό, επιδιώκεται η ανάπτυξη και η αξιοποίηση των περιοχών εφαρμογής με ολοκληρωμένες παρεμβάσεις, ώστε να αμβλυνθούν τα μειονεκτήματά τους και να μειωθούν οι ανισότητες που παρατηρούνται στην ποιότητα ζωής μεταξύ των κατοίκων των ορεινών και μη ορεινών περιοχών. Ο δεύτερος στόχος, είναι η ενίσχυση της προσπάθειας για άρση της απομόνωσης των περιοχών σε όλα τα επίπεδα της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Ο στόχος αυτός σχετίζεται άμεσα με τις προτεραιότητες της ΕΕ για ανάπτυξη, διατήρηση και ενίσχυση ενός βιώσιμου κοινωνικού ιστού στις αγροτικές περιοχές.⁵³

Ειδικότερα λοιπόν, οι βασικές αρχές που χαρακτηρίζουν την πρωτοβουλία LEADER+ είναι οι εξής: Η ενεργή συμμετοχή των ανθρώπων της υπαίθρου, για τους οποίους γίνονται προσπάθειες ανάκαμψης, στην αειφόρο ανάπτυξη της περιοχής τους, η διαχείριση των πόρων της πρωτοβουλίας μέσω της δημιουργημένης οριζόντιας εταιρικής σχέσης σε κάθε περιοχή πρωτοβουλίας. Ο ολοκληρωμένος και πολυτομεακός σχεδιασμός, με παράλληλη διασύνδεση των ενεργειών μεταξύ τους και η ανάπτυξη συνεργασιών σε

⁵¹ http://www.anka.gr/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=26&lang=el, (πρόσβαση στις 16/9/2011).

⁵² <http://www.achaiasa.gr/index.php/2010-09-08-13-48-51/-leader.html>, (πρόσβαση στις 20/5/2011).

⁵³ <http://www.elikonas.gr/Documents/LEADER.htm>, (πρόσβαση στις 19/5/2011).

κρατικό ή διακρατικό επίπεδο που συμβάλλει στην εξωστρέφεια της κάθε περιοχής και της οικονομίας της. Η νέα προσέγγιση στην ανάπτυξη της υπαίθρου, η οποία θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από δράσεις που στοχεύουν στην πολυαπασχόληση και στην πολλαπλή δημιουργία εισοδήματος από εναλλακτική συμπληρωματική απασχόληση. Τέλος η ενεργοποίηση και επένδυση της τοπικής ενδογενούς ιδιωτικής αποταμίευσης, που αποτελεί τη βάση αυτοτροφοδοτούμενης βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης.⁵⁴

---

⁵⁴ http://www.anfo.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=101, (πρόσβαση στις 22/5/2011).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 Η ΚΠ LEADER στην Ελλάδα: Το παράδειγμα της περιοχής των Καλαβρύτων

5.1 Η φυσιογνωμία της περιοχής των Καλαβρύτων, ως ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογής του προγράμματος LEADER στο Νομό Αχαΐας

Το πρόγραμμα LEADER, ήταν ένα χρήσιμο καινοτόμο εργαλείο για την αγροτική ανάπτυξη και ειδικότερα την ανάπτυξη της υπαίθρου στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές. Οι βασικοί στόχοι, τους οποίους επιδιώκει η εφαρμογή του προγράμματος LEADER, όπως παρατηρείται από τα προαναφερθέντα κεφάλαια της εργασίας, είναι η τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας και η ανάπτυξη συμπληρωματικής απασχόλησης, παράλληλα με τη γεωργική δραστηριότητα. Η Ελλάδα είναι μία από τις χώρες, στις οποίες εφαρμόστηκε η ΚΠ LEADER. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα εξεταστεί η εφαρμογή της Πρωτοβουλίας στην περιοχή των Καλαβρύτων.

Ο Νομός Αχαΐας είναι μία περιοχή με ιδιαιτερότητες, τόσο από γεωμορφολογική θέση, αλλά όσο και από φυσικό πλούτο και ιστορία. Η ΚΠ LEADER εφαρμόστηκε σε όλο το νομό με επιτυχία⁵⁵, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα την περιοχή των Καλαβρύτων. Είναι μία περιοχή με ιδιαίτερο φυσικό πλούτο και ιστορία, γνωστή και ως μαρτυρική πόλη. Τα Καλάβρυτα βρίσκονται κοντά στην Αθήνα και είναι επισκέψιμα όλο το χρόνο, προσφέροντας τη δυνατότητα για εναλλακτικές δραστηριότητες, τόσο λόγω του χιονοδρομικού όσο και λόγω της γενικότερης γεωγραφικής φυσιογνωμίας της περιοχής, που δίνει πρόσφορο έδαφος για εναλλακτικό τουρισμό και αγροτουρισμό. Έτσι, η περιοχή των Καλαβρύτων, ήταν ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα του Νομού Αχαΐας που εφαρμόστηκε η κοινοτική πρωτοβουλία.⁵⁶

Η ευρύτερη περιοχή Βουραϊκού-Χελμού-Καλαβρύτων, αποτελεί μία ιδιαίτερη γεωοικονομική και πολιτισμική ενότητα στα δεδομένα της ορεινής Πελοποννήσου. Γύρω από τα Καλάβρυτα συσπειρώνεται ένας αριθμός 32 χωριών και οικισμών, τα οποία σχηματίζουν το Δήμο των Καλαβρύτων, που σύμφωνα με την απογραφή του 2001 έχει πληθυσμό 8.566 κατοίκους. Ο Δήμος Καλαβρύτων αποτελεί σύγχρονο

⁵⁵ Σύμφωνα με την αποτίμηση των στελεχών της Αναπτυξιακής κατά τη διάρκεια της συνέντευξης.

⁵⁶ <http://www.achaiasa.gr/>, (πρόσβαση στις 22/5/2011).

κοινωνικό και οικονομικό πυρήνα της ορεινής Αχαΐας, που έχει γνωρίσει ραγδαία ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια, έχοντας εξελιχθεί σε αγαπημένο προορισμό χιλιάδων τουριστών. Αν θα θέλαμε να προσδιορίσουμε πιο συγκεκριμένα την περιοχή, την εικόνα των Καλαβρύτων συνθέτουν ο οδοντωτός, τα πολλά μικρά παραδοσιακά χωριά με τα στενά δρομάκια, τα πέτρινα κτίσματα, η πλούσια βλάστηση από πλατάνια και λεύκες και τα καταστήματα με παραδοσιακά προϊόντα, όπως η Καλαβρυτινή φέτα και το μέλι, αλλά και με είδη για χειμερινά σπορ, καθώς βασική τουριστική δραστηριότητα αποτελεί το χιονοδρομικό κέντρο.

Παράλληλα, είναι μία περιοχή με ιστορικό ενδιαφέρον, καθώς υπάρχουν αρχαιολογικοί χώροι, όπως το ιερό της Λουσίας Αρτέμιδας και το αρχαίο Λεόντιο, αλλά και χώροι που έχουν χαράξει έντονα την ιστορική μνήμη στα πρόσφατα χρόνια. Υπάρχει το Μουσείο του Καλαβρυτινού Ολοκαυτώματος, που είναι μουσείο μνήμης και τιμής στους εκτελεσθέντες Καλαβρυτινούς από τα ναζιστικά στρατεύματα στις 13/12/1943. Στόχος του μουσείου είναι να εκθέσει υλικό που σχετίζεται με τη λαογραφία και την παράδοση των Καλαβρύτων, καθώς και να αποτελέσει κέντρο διαπαιδαγώγησης υπέρ της ειρήνης. Επίσης, ένα από τα πιο ξεχωριστά μνημεία της πόλης είναι ο Τόπος της Θυσίας στα πλάγια του Χελμού, το σημείο της εκτέλεσης, καθώς το Δεκέμβρη του 1943 όλος ο άρρεν πληθυσμός της πόλης οδηγήθηκε εκεί από τους ναζί κατακτητές και εκτελέστηκε. Στη θέση της θυσίας συναντάμε σήμερα ένα μεγάλο σταυρό ύψους 8 μέτρων.

Παράλληλα, υπάρχουν και θρησκευτικά μνημεία, όπως το Μέγα Σπήλαιο και το Μοναστήρι της Αγίας Λαύρας, που είναι το μέρος από το οποίο ο Παλαιόν Πατρών Γερμανός κήρυξε στις 25 Μαρτίου του 1821 την έναρξη της επανάστασης κατά της μακραίωνης Οθωμανικής κυριαρχίας, ιστορική στιγμή και απαρχή της νεότερης ελληνικής ιστορίας. Επίσης, στο κέντρο των Καλαβρύτων υπάρχει ο Ναός της Κοιμήσεως, όπου στο αριστερό καμπαναριό του ναού ο χρόνος στο ρολόι σταμάτησε το μεσημέρι της 13^{ης} Δεκεμβρίου του 1943.

Ως προς το φυσικό περιβάλλον, η ευρύτερη περιοχή του Χελμού και το φαράγγι του Βοραϊκού κρατούν σημαντικές παρακαταθήκες της φυσικής κληρονομιάς της περιοχής. Συγκεκριμένα υπάρχουν πέντε περιοχές που είναι ενταγμένες στο δίκτυο Natura. Αυτές είναι το φαράγγι του Βοραϊκού, ο ορεινός όγκος του Χελμού και τα νερά της Στύγκας, τα ελατοδάση των Καλαβρύτων, τα όρη Μπάρμπας και Κλωκός και τέλος το φαράγγι

του ποταμού Σελινούντα και το σπήλαιο των Καστριών (Λιμνών). Οι περιοχές αυτές που έχουν χαρακτηριστεί ως Ευρωπαϊκά μονοπάτια, είναι πρόσφορες για ορειβατικές εκδρομές και δραστηριότητες. Παράλληλα, το φημισμένο σπήλαιο είναι ένα σπάνιο δημιούργημα της φύσης με ιδιόμορφους και πολύχρωμους σταλακτιτικούς και σταλαγματικούς σχηματισμούς και ένα από τα πιο σπάνια σπήλαια του κόσμου, λόγω των κλιμακωτών σε τρία επίπεδα λιμνών του.

Επίσης, ένα βασικό στοιχείο προσδιορισμού της περιοχής είναι ο οδοντωτός. Ο οδοντωτός σιδηρόδρομος αποτελεί ζωντανή ιστορία και μοναδικότητα για τα Ελληνικά και Ευρωπαϊκά δεδομένα, καθώς στα 112 έτη που λειτουργεί αποτελεί ζωντανό και χρηστικό μνημείο της τεχνολογίας στη νεότερη ιστορία. Έτσι, ο πρόσφατα ανακαινισμένος οδοντωτός προσφέρει στους ταξιδιώτες μία μοναδική εμπειρία. Αφενός, τους φέρνει σε επαφή με ένα κομμάτι της ιστορίας των Ελληνικών Σιδηροδρόμων, καθώς λειτουργεί από το 1896. Αφετέρου, δίνει τη μοναδική εμπειρία της διάσχισης του φαραγγιού του Βοραϊκού. Η πορεία του οδοντωτού στο φαράγγι του ποταμού προσφέρει μία περιπέτεια στο φυσικό χώρο που αναπτύσσεται το μεγαλειώδες τοπίο του φαραγγιού, το οποίο αποτελεί μνημείο της φύσης και χαρακτηρίζεται ως προστατευόμενη περιοχή.

Αξιοποιώντας λοιπόν, τα πολλά συγκριτικά τους πλεονεκτήματα που απορρέουν από τη φύση, την ιστορία και τον πολιτισμό τους, έχουν μετατοπίσει το βάρος της τοπικής οικονομίας από την παραδοσιακή αγροτική ενασχόληση προς το τουρισμό-αγροτουρισμό, μέσα από την παροχή ποιοτικών τουριστικών υπηρεσιών. Στη μετατόπιση αυτή συνέβαλλε ενεργά η εφαρμογή της ΚΠ LEADER, καθώς βασική φιλοσοφία του προγράμματος είναι η στήριξη της επιχειρηματικότητας, η ενθάρρυνση και ενεργοποίηση του τοπικού πληθυσμού με σκοπό την ανάπτυξη της υπαίθρου και ειδικότερα των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών.

5.2 Εφαρμογή της πρωτοβουλίας στο δήμο Καλαβρύτων από την Ομάδα Τοπικής Δράσης (Αχαΐα-αναπτυξιακή Α.Ε)

Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε στην περιοχή από την Αχαΐα-Αναπτυξιακή Α.Ε., που είναι Αναπτυξιακή Ανώνυμη Εταιρεία.⁵⁷ Ιδρύθηκε το Δεκέμβριο του 1997, μετά από

---

⁵⁷ <http://www.achaiasa.gr/>, (πρόσβαση στις 22/5/2011).

συνεργασία των φορέων του Νομού Αχαΐας και έδρα της εταιρείας είναι ο Δήμος της «Μαρτυρικής Πόλης» των Καλαβρύτων όπως αναφέρεται και στην επίσημη ιστοσελίδα της. Η Αχαΐα-Αναπτυξιακή Α.Ε., εκτός των άλλων αναπτυξιακών προγραμμάτων που υλοποιεί (Βοήθεια στο Σπίτι, ΟΠΑΑΧ, Τοπικές Πρωτοβουλίες Απασχόλησης, Interreg κλπ), αποτελεί τον Τελικό Δικαιούχο (ΟΤΔ) των τοπικών προγραμμάτων της ΚΠ LEADER II και LEADER+ στο Νομό Αχαΐας, τα οποία σχεδιάστηκαν από την ίδια την Αναπτυξιακή, μετά την επιλογή της ως ΟΤΔ από το ΥΠΑΑΤ. Έτσι, ως ΟΤΔ σχεδίασε και εφαρμόζει το πρόγραμμα LEADER, λειτουργώντας σαν εργαστήριο αγροτικής ανάπτυξης, αποβλέποντας στην ενίσχυση της τοπικής πολιτισμικής ταυτότητας, την ενθάρρυνση και βελτίωση της ποιότητας ζωής του αγροτικού πληθυσμού μέσω ήπιων παρεμβάσεων που αναδεικνύουν και τονίζουν το φυσικό πλούτο και την πολυμορφία της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής.

Για την υλοποίηση της ΚΠ LEADER II στο Νομό Αχαΐας η ΟΤΔ υπέγραψε σύμβαση με το Υπουργείο Γεωργίας στις 28 Μαΐου 1998. Κεντρικός στόχος του προγράμματος ήταν μια ολοκληρωμένη επέμβαση στον αγροτικό χώρο με έμφαση: στην ανάπτυξη του αγροτουρισμού και των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, στην αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής και στη συγκράτηση του πληθυσμού στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές του Νομού. Επίσης στην αναβάθμιση των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών από τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) που βρίσκονται σε αγροτικές περιοχές, στην επιμόρφωση και ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού της περιοχής εφαρμογής και τέλος, στην προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος.

Η επίτευξη αυτών των πολλαπλών στόχων διευκολύνθηκε με την ευαισθητοποίηση του τοπικού πληθυσμού, την ενημέρωση και πληροφόρηση των υποψηφίων δικαιούχων, που ήταν κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου.

Το LEADER II έδωσε τη δυνατότητα να αναπτυχθούν νέες δραστηριότητες (εναλλακτικός τουρισμός, μεταποίηση ζωικής παραγωγής κ.α.), να ανταλλαχθεί εμπειρία με άλλες περιοχές της χώρας αλλά και της Ευρώπης, να ανοίξει η τοπική κοινωνία και να μπολιαστεί με νέες γνώσεις και τεχνικές, να παραχθούν νέα προϊόντα και υπηρεσίες ή να βελτιωθούν τα ήδη παραγόμενα. Έτσι, με την εφαρμογή του προγράμματος μπόρεσε να δοθεί μια νέα λογική και μια νέα διάσταση στην ανάπτυξη της περιοχής. Ο τοπικός πληθυσμός άρχισε να προβληματίζεται και να στρέφει τα

επενδυτικά του σχέδια σε νέες μορφές τουριστικής ανάπτυξης και αξιοποίησης της περιοχής, του ανθρώπινου δυναμικού και των πόρων της. Η εμπειρία της εφαρμογής της πρωτοβουλίας LEADER, έδειξε νέες πρακτικές και άνοιξε νέους ορίζοντες συνεργασίας των φορέων ανάπτυξης της περιοχής. Οι στόχοι του προγράμματος επετεύχθησαν κατά ένα μεγάλο βαθμό.⁵⁸

Ωστόσο, ουσιαστικά στην περιοχή, το LEADER+ είχε τη μεγαλύτερη επιτυχία, καθώς ήταν το πιο διαδεδομένο, αλλά και γιατί η εταιρεία είχε μεγαλύτερη εμπειρία σε θέματα διαχείρισης. Στα πλαίσια του τοπικού προγράμματος LEADER+, ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε σε θέματα, όπως η αύξηση της επισκεψιμότητας και της ελκυστικότητας της περιοχής, η δημιουργία ή διατήρηση θέσεων απασχόλησης και η συμμετοχή νέων και γυναικών, τα οποία αποτέλεσαν και κριτήρια αξιολόγησης επενδυτικών προτάσεων.

Κεντρικός στόχος και στρατηγική, αποτέλεσε το θέμα συσπείρωσης. Σύμφωνα με τα δεδομένα της περιοχής παρέμβασης και τις συγκεκριμένες κατευθύνσεις της ΚΠ LEADER+, προτάθηκε ως θέμα συσπείρωσης για το τοπικό πρόγραμμα, η ήπια τουριστική ανάπτυξη της περιοχής με την ανάδειξη των φυσικών, ιστορικών και πολιτισμικών στοιχείων, αλλά και η παράλληλη αξιοποίηση των σημαντικών τοπικών προϊόντων που θα ενίσχυαν την τοπική οικονομία και την προστιθέμενη αξία της περιοχής παρέμβασης.

Έτσι, με βάση το θέμα συσπείρωσης, που αποτελεί τον κεντρικό στόχο του Επιχειρησιακού Σχεδίου της ΚΠ LEADER+ για την περιοχή του Νομού Αχαΐας, επελέγη για το τοπικό πρόγραμμα LEADER+ ο τίτλος «Αχαΐων Πολίσματα: Κύκλοι Εποχών».

Αυτός ο τίτλος δόθηκε, γιατί πέρα από τη σύνδεση με τη Μυθολογία του τόπου (σύμφωνα με το μύθο οι Αχαιοί πρωτοκατοικούν σε «πολίσματα», δηλαδή οικισμούς – θεόκτιστους), η λέξη «πολίσματα» παραπέμπει σε πολιτισμό, σε χωρικές και θεματικές ενότητες (πόλους), γύρω από τις οποίες αναπτύσσεται το Τοπικό Πρόγραμμα (πόλος αγροτουρισμού, πόλος γαστρονομίας, πόλος κρασιού, πόλος κτηνοτροφίας και γαλακτοκομικών προϊόντων, κλπ), καθώς και στο πόλις-πολίτες, που συμμετέχουν στην κοινωνική διαβούλευση, στην αναπτυξιακή διαδικασία και στην εκ των κάτω προσέγγιση, διαμορφώνοντας και χαράσσοντας την προοπτική τους, κατά αναλογία της Αχαϊκής Αμφικτιονίας και του «Κοινού των Αχαιών».

---

⁵⁸ Σύμφωνα με τις πληροφορίες που παρείχαν οι πληροφορητές κλειδιά από την Αναπτυξιακή κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων, δεδομένου ότι η πρόσβαση στις εκθέσεις αξιολόγησης δεν κατέστη δυνατή.

Επίσης, εκτός από την έντονη εναλλαγή τοπίων (συνδυασμός βουνού και θάλασσας) και δραστηριοτήτων στην περιοχή παρέμβασης που την καθιστούν επισκέψιμη όλες τις εποχές του χρόνου, η έννοια «κύκλοι εποχών» απεικονίζει τα σημαντικά ιστορικά και πολιτισμικά στοιχεία της περιοχής δια μέσου του χρόνου (Μυκηναϊκός Πολιτισμός – Α΄ Αχαϊκή Συμπολιτεία, Αρχαϊκή Εποχή, Κλασική Εποχή, Β΄ Αχαϊκή Συμπολιτεία, Ελληνιστική Περίοδος, Βυζαντινή Περίοδος, Φραγκοκρατία, Τούρκικη κατάκτηση, Ελληνική Ανεξαρτησία-Επανάσταση 1821 με το Λάβαρο της Επανάστασης στην Αγία Λαύρα, Ερήμωση-Μετανάστευση, Σύγχρονη Εποχή - Ανάπτυξη με ποιότητα).

Έτσι, σε συμφωνία με το θέμα συσπείρωσης για την περιοχή της Αχαΐας, οι γενικοί στόχοι του προγράμματος είναι: Η ανάδειξη της ταυτότητας της περιοχής, η αξιοποίηση των πολιτιστικών, περιβαλλοντικών και φυσικών πόρων, η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου. Επίσης στόχους αποτελούν οι διασυνδέσεις των παραγωγικών τομέων και η υιοθέτηση πολιτικής ποιότητας.

Πιο συγκεκριμένα, οι γενικοί αυτοί στόχοι εξειδικεύονται στους ειδικότερους στόχους, όπως είναι η ανάπτυξη παρεμβάσεων στον αγροτουρισμό, η ανάδειξη των αξιόλογων περιοχών, των τοπικών προϊόντων και του πολιτισμού της περιοχής, η αναβίωση των παραδοσιακών/παραγωγικών δραστηριοτήτων, η εφαρμογή προδιαγραφών ποιότητας στις προσφερόμενες υπηρεσίες και στα προϊόντα της περιοχής και τέλος η ενίσχυση των πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

5.3 Χρηματοδοτικά στοιχεία και παρουσίαση των έργων που έχουν πραγματοποιηθεί στα πλαίσια της Κ.Π. LEADER II και LEADER+ στο Νομό Αχαΐας και πιο συγκεκριμένα στο Δήμο Καλαβρύτων

Σύμφωνα με τα στοιχεία που μας παρείχε η Αχαΐα Αναπτυξιακή Α.Ε, η περιοχή εφαρμογής του προγράμματος LEADER II αφορούσε ολόκληρο το Νομό Αχαΐας, εκτός των αστικών και περιαστικών συγκροτημάτων του Δήμου Πατρών και του Δήμου Αιγίου, καθώς και της περιοχής του Ρίου. Ο συνολικός προϋπολογισμός της Κ.Π. LEADER II για το Νομό Αχαΐας ανήλθε σε 1.783.939.862 δρχ. (5.235.334 €). Η Δημόσια Δαπάνη ανήλθε στο ποσό των 1.190.279.889 (3.493.119 €), δηλαδή στο 66,70% επί του συνόλου και οι πηγές χρηματοδότησης καθώς και η κατανομή των ενισχύσεων, φαίνονται από τον Πίνακα 1 (βλ. Παράρτημα).

Ως προς τα μέτρα που υλοποιήθηκαν στα πλαίσια της ΚΠ LEADER II στο Νομό Αχαΐας, αυτά είναι έξι και παρουσιάζονται αναλυτικά στον Πίνακα 2(βλ. Παράρτημα). Όπως παρατηρούμε το μέτρο που συγκέντρωσε τη μεγαλύτερη χρηματοδότηση είναι ο αγροτουρισμός. Αυτό φαίνεται και από το Σχήμα 2(βλ. Παράρτημα), που παρουσιάζει τη ποσοστιαία κατανομή ανά μέτρο κατά την εφαρμογή της ΚΠ LEADER II στο Νομό Αχαΐας, καθώς το μέτρο 3 (αγροτουρισμός) είναι αυτό στο οποίο δόθηκε η μεγαλύτερη βαρύτητα, 61.21% επί του συνόλου. Αυτό συνέβη καθότι ο αγροτουρισμός θεωρείται ότι συμβάλει ενεργά στη διατήρηση της αγροτικής ζωής και στη ταυτόχρονη ενίσχυση των τοπικών δικτύων, του πολιτισμού και των παραδόσεων (Ventura, Milone, 2000).⁵⁹ Η Ελλάδα όντας λοιπόν μία χώρα που δε βίωσε ποτέ ουσιαστική βιομηχανική ανάπτυξη, στήριξε και εξακολουθεί να στηρίζει την οικονομία της στη λεγόμενη βιομηχανία του τουρισμού. Οι δράσεις που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια αυτού του μέτρου είχαν σαν στόχους: καταρχήν, τη δημιουργία νέων, μικρής κλίμακας, ποιοτικών καταλυμάτων. Κατά δεύτερον, την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και την αύξηση του χρόνου παραμονής των επισκεπτών. Στη συνέχεια, τη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και τη δημιουργία εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Επίσης, τη δραστηριοποίηση του τοπικού πληθυσμού στον τουριστικό τομέα και την παράλληλη τουριστική προβολή και διαφήμιση της κάθε περιοχής παρέμβασης. Τέλος, τη συνεργασία ιδιωτών και δημόσιων φορέων που δραστηριοποιούνται στην περιοχή παρέμβασης.

Από το σύνολο των έργων που πραγματοποιήθηκαν στο Νομό Αχαΐας, ο Δήμος Καλαβρύτων, όπως φαίνεται από το Πίνακα 3(βλ. Παράρτημα), συγκέντρωσε το μεγαλύτερο ποσοστό, 39,97%. Στη συνέχεια, στον Πίνακα 4(βλ. Παράρτημα), παρουσιάζονται αναλυτικά τα έργα που πραγματοποιήθηκαν στο Δήμο κατά την περίοδο εφαρμογής της ΚΠ LEADER II. Από τα μέτρα που υλοποιήθηκαν στο Νομό Αχαΐας το 4^ο και 6^ο μέτρο δεν εφαρμόστηκαν στην περιοχή του Δήμου Καλαβρύτων. Ήδη λοιπόν από τον Πίνακα 4, γίνεται εμφανής η τάση να συνδέεται η ανάπτυξη της περιοχής κυρίως με τον τομέα του τουρισμού, αφού τα έξι από τα συνολικά δώδεκα έργα που έχουν πραγματοποιηθεί στο Δήμο Καλαβρύτων αφορούν το τουριστικό τομέα και πιο

---

⁵⁹ Privitera D., *Factors of Development of Competitiveness: The Case of Organic-Agritourism*, <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/57347/2/Privitera%20Donatella%20cover.pdf>, 2, (πρόσβαση στις 26/5/2011).

συγκεκριμένα την ανέγερση ξενοδοχειακών καταλυμάτων, εκ των οποίων μόνο ένα χαρακτηρίζεται αμιγώς αγροτουριστικό κατάλυμα. Παράλληλα και τα έργα που αφορούν το χιονοδρομικό κέντρο των Καλαβρύτων και το κατασκηνωτικό κέντρο άπτονται του ευρύτερου τουριστικού τομέα στα πλαίσια του στόχου για την ενίσχυση εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Ήδη, από αυτό το σημείο γίνεται εμφανές ότι η εφαρμογή της πρωτοβουλίας LEADER II στην περιοχή ίσως να μην αποτέλεσε τελικά συνώνυμο της καινοτομίας. Αυτό συνέβη γιατί αντί να επιτυγχάνετε η ουσιαστική πολυδραστηριότητα και οι διατομεακές συνέργειες στον αγροτικό χώρο, η έμφαση των ενεργειών επικεντρώθηκε στη μονοδιάστατη προώθηση δημιουργίας τουριστικών εγκαταστάσεων. Αναλυτικότερα δε, αν παρατηρήσει κάποιος καλύτερα το Πίνακα 4(βλ. Παράρτημα) φαίνεται ξεκάθαρα ότι στην πραγματικότητα δεν γίνεται εφικτός ούτε ο στόχος της ενίσχυσης του αγροτουριστικού τομέα, και ως επικεντρώθηκαν οι περισσότερες ενέργειες σε αυτό το μέτρο. Πιο συγκεκριμένα ο αγροτουρισμός είναι ο λεγόμενος μη παραδοσιακός τουρισμός, χαρακτηριστικά παραδείγματα του οποίου αποτελούν η προώθηση τοπικών ειδών διατροφής, η ανάδειξη της πολιτισμικής ταυτότητας της περιοχής, η αξιοποίηση του φυσικού κάλους, της τοπικής αρχιτεκτονικής κ.α.⁶⁰ Στη συγκεκριμένη περίπτωση όμως, η έννοια του αγροτουρισμού είναι επί το πλείστον ξενοδοχεία τύπου επιπλωμένων διαμερισμάτων Γ' τάξης.

Άρα δεν επιτυγχάνεται πραγματικά πολύμορφη ανάπτυξη, καθώς για το τοπικό πληθυσμό το νόημα της πολυλειτουργικής ανάπτυξης της υπαίθρου προσανατολίζεται κυρίως στο τουρισμό⁶¹, και ειδικότερα υπό τη «κλασική» μορφή του. Παρόλα αυτά όμως, οι στόχοι της πρωτοβουλίας και η συμβολή της στην πολυλειτουργικότητα της υπαίθρου, επιτυγχάνονται μέχρι κάποιο βαθμό καθώς δημιουργήθηκαν παράλληλα και κάποιες επιχειρήσεις που αφορούν δραστηριότητες που σχετίζονται με την ύπαιθρο, με τη γη και γενικότερα με τη γεωργία π.χ. η αγορά γεωργικών μηχανημάτων ή οι σταθμοί για τη συλλογή αιγοπρόβειου γάλακτος, ενώ επίσης πραγματοποιήθηκε το

---

⁶⁰ Privitera D., *Factors of Development of Competitiveness: The Case of Organic-Agritourism*, <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/57347/2/Privitera%20Donatella%20cover.pdf>, 2, (πρόσβαση στις 26/5/2011).

⁶¹ Koutsouris A., *The Battlefield for (Sustainable) Rural Development: The Case of Lake Plastiras, Central Greece*, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9523.2008.00465.x/pdf>, 245, (πρόσβαση στις 19/5/2011).

χιονοδρομικό κέντρο που αποτελεί μια εναλλακτική μορφή τουρισμού που επιτρέπει την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου στη περιοχή.

Στη συνέχεια αναφορικά με τον επόμενο κύκλο του προγράμματος, η περιοχή εφαρμογής της ΚΠ LEADER+ περιλαμβάνει τα ορεινά και μειονεκτικά Δημοτικά Διαμερίσματα του Νομού Αχαΐας. Ειδικότερα αφορά τα ακόλουθα Δημοτικά Διαμερίσματα: Αιγείρας, Αιγίου, Ακράτας, Αροάνιας, Βραχναϊκών, Διακοπτού, Δύμης, Ερινέου, Καλαβρύτων, Λαρίσσου, Λευκασίου, Μεσσάτιδος, Μόβρης, Παΐων, Πατρέων, Ρίου, Συμπολιτείας, Τριταίας, Φαρρών, Ωλενίας, Καλεντζίου και Λεοντίου.⁶² Ο συνολικός προϋπολογισμός για το Νομό Αχαΐας ανήλθε σε 7.514.099,61€. Η Δημόσια δαπάνη ανήλθε στο ποσό των 5.296.894,45€, δηλαδή στο 70,49% επί του συνόλου και οι πηγές χρηματοδότησης, καθώς και η κατανομή των ενισχύσεων, φαίνονται από τον Πίνακα 5(βλ. Παράρτημα).

Τα μέτρα που υλοποιήθηκαν στα πλαίσια της ΚΠ LEADER+ στο Νομό Αχαΐας ήταν έξι και παρουσιάζονται αναλυτικά στον Πίνακα 6(βλ. Παράρτημα). Όπως παρατηρούμε το μέτρο που συγκέντρωσε τη μεγαλύτερη χρηματοδότηση ήταν η στήριξη της επιχειρηματικότητας. Αυτό φαίνεται επίσης και στο Σχήμα 3(βλ. Παράρτημα), που παρουσιάζει τη ποσοστιαία κατανομή ανά μέτρο κατά την εφαρμογή της ΚΠ LEADER+ στο Νομό Αχαΐας. Φαίνεται λοιπόν, πως το μέτρο 1.2 είναι αυτό στο οποίο δόθηκε η μεγαλύτερη βαρύτητα, 60.76% επί του συνόλου και στη συνέχεια στο μέτρο 1.4 που αφορά την προστασία, ανάδειξη και αξιοποίηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς με ποσοστό 15.23%.

Πιο αναλυτικά, στο μέτρο 1.2 οι υποκατηγορίες πράξεων που εμπεριέχονται σε αυτό είναι οι εξής: 1.2.1 παρεμβάσεις αγροτικού τουρισμού ολοκληρωμένης προσέγγισης, 1.2.2 μικρές επιχειρήσεις του αγροτικού και των λοιπών τομέων της οικονομίας και τέλος 1.2.3 επενδύσεις που ενισχύουν τη συλλογική τομεακή και διατομεακή δράση, με τη χρήση σύγχρονης τεχνολογίας και νέων τεχνικών. Στη συνέχεια, στο μέτρο 1.4 οι υποκατηγορίες πράξεων που εμπεριέχονται σε αυτό είναι οι εξής: 1.4.1 προστασία, ανάδειξη και αξιοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος, 1.4.2 αναβάθμιση του οικιστικού περιβάλλοντος και ανάδειξη της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του

---

⁶² Όσον αφορά το Δημοτικό Διαμέρισμα των Πατρέων, στην περιοχή εφαρμογής της LEADER+ ανήκουν μόνο οι οικισμοί Μπάλα, Σκιάεσσας και Χαράδρου.

αγροτικού χώρου και τέλος η πράξη 1.4.3 ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκδηλώσεων ανάδειξης και διατήρησης της τοπικής κληρονομιάς.

Συνεχίζοντας, στο τον Πίνακα 7(βλ. Παράρτημα), μπορούμε να παρατηρήσουμε αρχικά πως στο Δήμο Καλαβρύτων από το σύνολο των μέτρων που αφορούσαν την ΚΠ LEADER+ η μεγαλύτερη βαρύτητα έχει δοθεί, όπως φαινόταν ήδη και από τον Πίνακα 6, στη στήριξη της επιχειρηματικότητας και στην προστασία, ανάδειξη και αξιοποίηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.

Πιο αναλυτικά μπορούμε να παρατηρήσουμε πως στην περιοχή του Δήμου Καλαβρύτων το ενδιαφέρον επικεντρώνεται κυρίως στα μέτρα 1.2 και 1.4. Ειδικότερα από το μέτρο 1.2, έχουν πραγματοποιηθεί επτά ενέργειες. Το μεγαλύτερο βάρος έχει δοθεί στην υποκατηγορία 1.2.2, δηλαδή στις μικρές επιχειρήσεις του αγροτικού και των λοιπών τομέων της οικονομίας, καθότι έχουν γίνει τρία έργα από το σύνολο των επτά.

Παράλληλα, όσον αφορά την υποκατηγορία 1.2.1, δηλαδή τις παρεμβάσεις αγροτικού τουρισμού ολοκληρωμένης προσέγγισης, οι δράσεις αυτής αφορούν τη δημιουργία και βελτίωση των υποδομών και έχουν πραγματοποιηθεί δύο έργα. Τέλος, αναφορικά με την υποκατηγορία 1.2.3, δηλαδή τις επενδύσεις που ενισχύουν τη συλλογική, τομεακή και διατομεακή δράση με τη χρήση σύγχρονης τεχνολογίας, που αφορά την ανάπτυξη συστημάτων διασφάλισης ποιότητας και την ενίσχυση της συνεργασίας των επιχειρήσεων (δικτύωση), που παραπέμπει στην πιλοτική εφαρμογή του προγράμματος, υλοποιήθηκαν δύο έργα.

Ειδικότερα με το μέτρο 1.4, η βαρύτητα έχει δοθεί περισσότερο στην ενίσχυση των πολιτιστικών εκδηλώσεων και των εκδηλώσεων ανάδειξης και διατήρησης της τοπικής κληρονομιάς. Τέλος, πραγματοποιήθηκαν έργα στο πλαίσιο του μέτρου 1.3 που αφορούσαν την προβολή-προώθηση της περιοχής παρέμβασης και την ευαισθητοποίηση του τοπικού πληθυσμού (μελέτες/εμπειρογνωμοσύνες για την περιοχή, δημιουργία τουριστικού οδηγού προβολής της περιοχής στην αγγλική και γερμανική γλώσσα, ενημερωτικά φυλλάδια κ.α.).

Από τα παραπάνω λοιπόν, διαφαίνεται ξεκάθαρα ότι η ΚΠ LEADER+ είχε μεγαλύτερη επιτυχία από τον προηγούμενο κύκλο. Αυτό συνέβη, γιατί εμβάθυνε πιο ουσιαστικά και βαθιά στην αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής, δίνοντας έμφαση σε πιο σημαντικούς τομείς από αυτόν του τουριστικού τομέα, στα πλαίσια ενίσχυσης του αγροτουρισμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι δράσεις

που αφορούσαν τη προστασία, ανάδειξη και αξιοποίηση φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής. Έτσι, φάνηκε ότι οι ενέργειες αυτή τη φορά οδήγησαν στην αύξηση της επισκεψιμότητας και της ελκυστικότητας της περιοχής, αλλά μέσα από πιο ουσιαστικά κριτήρια από αυτά της απλής ανέγερσης τουριστικών καταλυμάτων, που είχε επικεντρωθεί ο προηγούμενος κύκλος.

Συγκεκριμένα, στο Πίνακα 8(βλ. Παράρτημα) μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι οι δύο Πρωτοβουλίες δεν έδωσαν την ίδια προτεραιότητα ως προς τα έργα που πραγματοποιήθηκαν. Ειδικότερα κατά την εφαρμογή της ΚΠ LEADER II το ενδιαφέρον είχε επικεντρωθεί στη δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων χωρίς να αναδύεται το τοπικό στοιχείο. Αντίθετα παρατηρώντας τις κατηγορίες έργων που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια της LEADER+ είναι εμφανές πως το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε σε πιο στοχευμένες ενέργειες που αποσκοπούσαν στην αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και στην ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικότητας.

Στη συνέχεια, στο Πίνακα 9(βλ. Παράρτημα), παρατηρώντας αρχικά τις Δημόσιες δράσεις, φαίνεται ξεκάθαρα πως οι Δημόσιοι φορείς δημιούργησαν επενδύσεις οι οποίες προήγαγαν ουσιαστικότερα την πολυλειτουργικότητα της υπαίθρου. Καταρχήν πραγματοποιήθηκαν περισσότερα Δημόσια έργα από ότι στη LEADER II που ήταν μόνο δύο. Επίσης η έμφαση επικεντρωνόταν κυρίως στη διατήρηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Αναλυτικότερα οι Δημόσιες υποδομές που δημιουργήθηκαν συντελούν, εκτός από τη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητας του τόπου και στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων, στη δημιουργία καλύτερων συνθηκών διαβίωσης και στη δημιουργία κινήτρων κατά της ερημοποίησης, παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της υπαίθρου.

Όσον αφορά τέλος τις ιδιωτικές επενδύσεις, αυτές μπορεί να ήταν λιγότερες από ότι στη LEADER II, αλλά είχαν μεγαλύτερη ποικιλία ως προς το είδος των επιχειρήσεων π.χ. βιοτεχνίες παρασκευής γλυκού τριαντάφυλλου, παραδοσιακών ζυμαρικών κ.α. Έτσι δεν επικεντρώθηκαν κυρίως σε μία δραστηριότητα, όπως συνέβη στη προηγούμενη φάση του προγράμματος που επίκεντρο ήταν τα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου Γ' κατηγορίας.

Συνεπώς κατά την εφαρμογή της ΚΠ LEADER+ έγιναν πιο επιτυχημένες ενέργειες από ότι στη ΚΠ LEADER II, οι οποίες συντέλεσαν σε μια πιο πολυτομεακή και

διατομεακή ανάπτυξη, η οποία συνάδει περισσότερο με το πνεύμα της πολυλειτουργικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 Αποτελέσματα της επιτόπιας έρευνας

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε μέσω προσωπικών συνεντεύξεων με πληροφορητές κλειδιά, αλλά και μέσω προσωπικών συνεντεύξεων με ερωτηματολόγιο το οποίο συμπληρώθηκε από δεκατέσσερις ιδιώτες επιχειρηματίες(βλ. Παράρτημα). Ειδικότερα, μετά από τη λεπτομερή καταγραφή των δράσεων που πραγματοποιήθηκαν στη περιοχή στα πλαίσια της ΚΠ LEADER⁶³, από το σύνολο των εικοσιτεσσέρων δράσεων οι είκοσι αφορούσαν επιχειρηματικές επενδύσεις. Από το σύνολο αυτό, ζητήθηκε από όλους να πάρουν μέρος στην έρευνα μετά από προσωπική επαφή μαζί τους, είτε μέσω τηλεφώνου, είτε με κατ' ιδία επίσκεψη. Από αυτούς αποκρίθηκαν δώδεκα, ενώ οι υπόλοιποι λόγω έλλειψης χρόνου ή ενδιαφέροντος για την έρευνα αρνήθηκαν να απαντήσουν. Επίσης στην έρευνα αποκρίθηκαν και δύο επιχειρηματίες που είχαν επιχορηγηθεί με άλλο παρεμφερές αναπτυξιακό πρόγραμμα (ΟΠΑΑΧ).

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα περιείχε τόσο κλειστού, όσο και ανοιχτού τύπου ερωτήσεις. Οι ανοιχτού τύπου ερωτήσεις βοήθησαν στο να εντοπιστούν και να προσδιοριστούν οι επιπτώσεις της εφαρμογής ενός τέτοιου προγράμματος στο τοπικό πληθυσμό. Η δομή του ερωτηματολογίου ήταν απλή και κατανοητή και αποτελούνταν από ερωτήσεις οι οποίες σκιαγραφούσαν το προφίλ των επιχειρηματιών που εντάχθηκαν στο Αναπτυξιακό πρόγραμμα. Συγχρόνως προσδιόριζαν, ποια ήταν τα χαρακτηριστικά και η στρατηγική των επιχειρήσεων, η συμβολή τους στη τοπική ανάπτυξη και οικονομία, αλλά και ποια ήταν η στάση των ερωτώμενων απέναντι στην πρωτοβουλία.

Η έρευνα πεδίου πραγματοποιήθηκε από τις αρχές του Ιουλίου έως και τα μέσα Αυγούστου του 2011. Οι συνεντεύξεις τόσο με τους πληροφορητές κλειδιά, όσο και με τους επιχειρηματίες έγινε στο χώρο εργασίας τους. Ωστόσο αντιμετώπισα δυσκολίες στη συλλογή δεδομένων από την Αναπτυξιακή όσον αφορά τις εκθέσεις αξιολόγησης, λόγω τεχνικών προβλημάτων του πληροφορικού συστήματος της εταιρείας κατά τη συγκεκριμένη περίοδο της επιτόπιας έρευνας. Επίσης κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων με τους επιχειρηματίες αντιμετώπισα αρκετές δυσκολίες καθώς χρειάστηκε αρκετές

---

⁶³ Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από την Αναπτυξιακή.

φορές να γίνουν επαναληπτικές συναντήσεις, λόγω έλλειψης διαθέσιμου χρόνου εκ μέρους τους.

Πέρα όμως από τις δυσκολίες, η διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας πεδίου αποτέλεσε για μένα μία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και πρωτόγνωρη εμπειρία, καθώς παρείχε τη δυνατότητα να φωτιστούν οι πτυχές των χωροκοινωνικών δυναμικών της περιοχής, αλλά και να διερευνηθούν ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσο διατηρήθηκε το τοπικό στοιχείο και η πολιτιστική κληρονομία μέσα από την εφαρμογή του προγράμματος. Τέλος με εφοδίασε με επιπλέον γνώσεις αναφορικά με τον τρόπο διεξαγωγής μίας έρευνας πεδίου.

6.1 Σκιαγραφώντας το προφίλ των επιχειρηματιών

Από το σύνολο των ερωτηθέντων επιχειρηματιών έξι έχουν ενταθεί στη ΚΠ LEADER II, πέντε στη ΚΠ LEADER+, δύο στο αναπτυξιακό πρόγραμμα ΟΠΑΑΧ και ένας έχει ενταχθεί τόσο στη ΚΠ LEADER II, όσο και στη LEADER+(ο ερωτώμενος με το κατασκευαστικό κέντρο). Παράλληλα οι οκτώ είναι άντρες και οι πέντε γυναίκες, ενώ η ηλικία τους, στην παρούσα περίοδο της έρευνας, παρουσιάζεται με μέσο όρο τα σαράντα χρόνια. Σε αυτό το σημείο θα ήταν χρήσιμο να αναφερθεί, σύμφωνα με τις πληροφορίες της Αναπτυξιακής, ότι όσο έτρεχε το πρόγραμμα «νέοι» θεωρούνταν τα άτομα έως και σαράντα ετών. Από το σύνολο των ερωτηθέντων, οι δώδεκα είναι παντρεμένοι. Από τους δεκατέσσερις ερωτηθέντες οι δέκα ήταν ανέκαθεν κάτοικοι του Δήμου Καλαβρύτων, ενώ τρεις από αυτούς πριν εγκατασταθούν μόνιμα στα Καλάβρυτα κατοικούσαν εκτός του Δήμου, σε μεγάλο αστικό κέντρο. Ειδικότερα οι δύο από αυτούς ήταν κάτοικοι της Αθήνας, ενώ ο τρίτος κατοικούσε στην Πάτρα. Ο βασικός λόγος μετακίνησής τους στο Δήμο και για τους τρεις ήταν η επιχείρηση που ήθελαν να δημιουργήσουν.

Το μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων ποικίλει. Πιο συγκεκριμένα, οι οκτώ έχουν τελειώσει τη μέση εκπαίδευση, με δυο από τους δεκατέσσερις να έχουν τελειώσει το γυμνάσιο και έξι το λύκειο. Οι υπόλοιποι έχουν φθάσει και στην ανώτατη εκπαίδευση, όπου τρεις από τους ερωτηθέντες έχουν τελειώσει ΙΕΚ και Τεχνικές Σχολές και δύο έχουν τελειώσει ΑΕΙ. Το γεγονός ότι το σύνολο των ερωτώμενων έχει μια σχετικά καλή εκπαίδευση, δείχνει ότι οι άνθρωποι που δραστηριοποιήθηκαν επιχειρηματικά μέσω της

ΚΠ LEADER, δεν είναι χαμηλού μορφωτικού επιπέδου. Αυτό συνεπάγεται ότι πιθανόν να έχουν μεγαλύτερες δυνατότητες εξέλιξης του αντικειμένου τους, καθώς είναι πιθανά πιο εύκολο να κάνουν χρήση των σύγχρονων τεχνολογικών εξελίξεων που θα χρειαστεί να εντάξουν στην επιχείρησή τους. Επίσης, διευκολύνεται η συνεργασία με το φορέα υλοποίησης της πρωτοβουλίας, αλλά και με τους λοιπούς συνεργάτες, ενώ παράλληλα μπορούν να προσφέρουν καλύτερη ποιότητα υπηρεσιών στους πελάτες τους και να επιζητούν με μεγαλύτερη ευχέρεια τη συνεχή ενημέρωση για το αντικείμενο της δουλειάς τους.

Στην ερώτηση, αν είχαν εμπειρία συναφή με την επιχείρηση, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων δεν είχε, καθώς μόνο πέντε απάντησαν πως είχαν, ενώ οι υπόλοιποι δεν είχαν καμία σχέση. Από αυτούς που είχαν, οι περισσότεροι είτε ασχολούνταν σε άλλη συναφή επιχείρηση ως υπάλληλοι, είτε αξιοποίησαν το πτυχίο τους, είτε είχαν ήδη την επιχείρηση και μέσω του προγράμματος την εκσυγχρόνισαν ή την επέκτειναν. Έτσι μπορούμε να παρατηρήσουμε πως ενώ η πλειονότητα δεν είχε εμπειρία συναφή με την επιχείρηση, παράλληλα δεν επέδειξε και ουσιαστικό ενδιαφέρον για επιμόρφωση σχετικά με το αντικείμενο της εργασίας τους. Αυτό είναι ένα σημείο που καταδεικνύει το πόσο επιφανειακά και άκαμπτα έχουν εφαρμοστεί οι Ευρωπαϊκές πολιτικές για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, καθότι δεν υπήρξε ουσιαστική προσπάθεια κατάρτισης του τοπικού πληθυσμού.⁶⁴

Εκτός από τις ΚΠ LEADER II και LEADER+, δύο από τους ερωτώμενους επιδοτήθηκαν και μέσω άλλων αναπτυξιακών προγραμμάτων και πιο συγκεκριμένα στο ΟΠΑΑΧ. Το πρόγραμμα αυτό χρηματοδοτείται επίσης από το ΥΠΑΑΤ και παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την ΚΠ LEADER. Ωστόσο, είναι σημαντικό να αναφερθεί, από πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν τόσο από την αναπτυξιακή εταιρεία όσο και από τους ερωτώμενους, πως τα ΟΠΑΑΧ αν και παρουσίαζαν πολλές ομοιότητες με την ΚΠ LEADER, ωστόσο δε λειτούργησαν τόσο αποτελεσματικά στην περιοχή, όσο η ΚΠ, κυρίως λόγω γραφειοκρατικών προβλημάτων που δημιουργούνταν κατά την περίοδο εκπόνησης μίας επιχορήγησης.

---

⁶⁴ Michailidou E., Rokos D., *Greek Mountainous Areas: The need for a Worthliving Integrated Development*, <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/2011/april-newcastle/papers/Michailidou.pdf>, 4-8, (πρόσβαση στις 15/6/2011).

Το κατά πόσο καίριας σημασίας ήταν τα αναπτυξιακά προγράμματα για την ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικότητας, διαφαίνεται από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων, από τους οποίους το μεγαλύτερο ποσοστό δήλωσαν ότι δε θα προχωρούσαν στη δημιουργία της επιχείρησης ή στον εκσυγχρονισμό της, χωρίς την ενίσχυση από τα προγράμματα, καθώς τα έξοδα ήταν πολύ μεγάλα και δε διέθεταν το απαραίτητο κεφάλαιο για να ξεκινήσουν. Έτσι μόνο οι πέντε απάντησαν ότι θα πραγματοποιούσαν την επιχείρηση ανεξάρτητα από την ύπαρξη ή όχι ενίσχυσης. Αυτό που αξίζει να σημειωθεί είναι πως σχεδόν για το σύνολο των ερωτώμενων επρόκειτο για ένα όνειρο ζωής, διότι είχαν μεγάλη αγάπη για το αντικείμενο της επιχείρησης, ανεξάρτητα με το εάν θα προχωρούσαν στην ίδρυση της επιχείρησης χωρίς την επιχορήγηση.

Επίσης, στην ερώτηση εάν ασκούσαν κάποιο άλλο επάγγελμα πριν ανοίξουν την επιχείρησή τους μέσω της επιδότησης, μόνο οι δύο από τους δεκατέσσερις ασκούσαν κάποιο άλλο επάγγελμα, γεγονός που κάνει επίσης εμφανές πόσο ζωτικής σημασίας ήταν για αυτούς η δημιουργία μιας δικής τους επιχείρησης. Συνεπώς, γίνεται εμφανής η ανάγκη ύπαρξης προγραμμάτων που θα ενισχύουν και θα ενθαρρύνουν την τοπική επιχειρηματικότητα, δημιουργώντας κίνητρα για τη μη ερημοποίηση της υπαίθρου, καθώς αποτελούν μέσο εκπλήρωσης του προσωπικού οράματος του τοπικού πληθυσμού.

Η διάχυση της πληροφόρησης για το πρόγραμμα στο οποίο εντάχθηκαν έγινε κυρίως από την Αχαΐα Αναπτυξιακή που είναι και ο φορέας που υλοποιεί το πρόγραμμα και έχει έδρα τα Καλάβρυτα. Ωστόσο, σε αυτό ίσως συνέβαλλε το γεγονός πως το πεδίο έρευνας της παρούσας εργασίας συμπίπτει με την έδρα της Αναπτυξιακής. Επίσης στη διάχυση της πληροφόρησης συνέβαλλαν τα μέσα ενημέρωσης, όπου σε αυτά εντάσσονται κυρίως ο τοπικός τύπος και λιγότερο από άλλους επενδυτές και φίλους.

Αναφορικά με την κυριότερη ενασχόληση των κατοίκων της περιοχής, σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας παρείχαν οι πληροφορητές κλειδιά, μία αρκετά σημαντική μερίδα του τοπικού πληθυσμού ασχολείται με τον ευρύτερο τουριστικό τομέα. Αυτό συμβαίνει καθότι τα Καλάβρυτα αποτελούν ένα αρκετά προσοδοφόρο έδαφος για την ανάπτυξη τέτοιων δραστηριοτήτων. Για το λόγο αυτό τα έργα της Αναπτυξιακής για την περιοχή έχουν επικεντρωθεί κατά βάση σε αυτό το τομέα, όπως διαφαίνεται και από το προηγούμενο κεφάλαιο που γίνεται αναλυτική παρουσίαση των δράσεων στη περιοχή.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά το πληθυσμό της έρευνας, το 62% των ερωτώμενων ασχολείται με τον τομέα του τουρισμού, γεγονός αναμενόμενο σύμφωνα και με τα προαναφερθέντα, καθότι ο τριτογενής τομέας και δη ο τουριστικός αποτελεί βασική δραστηριότητα στη περιοχή και υπερτερεί έναντι του πρωτογενούς. Αυτό υποδηλώνει μία τάση ανάγκης δραστηριοποίησης του τοπικού πληθυσμού με πιο «εύκολες» και πιθανά πιο προσοδοφόρες επιχειρήσεις σε σύγκριση με αυτή του πρωτογενή τομέα. Δηλαδή, υπάρχει η τάση αποφυγής του γεωργικού κλάδου και μια προσπάθεια δραστηριοποίησης σε κάτι διαφορετικό, προσφέροντας ένα εναλλακτικό εισόδημα στη μέχρι τότε κύρια/παραδοσιακή ενασχόληση του τοπικού πληθυσμού.

Η τάση του τοπικού πληθυσμού να επενδύει μέσω του LEADER κυρίως στο τουρισμό, υποδηλώνει ότι για αυτούς η δυνατότητα παραγωγικής διαφοροποίησης υλοποιείται κυρίως μέσω του τουρισμού, καθώς τους επιτρέπει την εγκατάλειψη της γεωργίας, η οποία θεωρείται πιο δύσκολη σαν κύρια ενασχόληση, είτε λόγω των μειονεκτικών δομών της τοπικής γεωργίας, είτε της γενικότερης χαμηλής κοινωνικό-οικονομικής θέσης των αγροτών.⁶⁵ Παρόλα αυτά διαπιστώνεται πως συνολικά για την περιοχή, η ανάπτυξη του τουριστικού τομέα μέσα από τις δράσεις του LEADER, ενισχύει έμμεσα και το γεωργικό τομέα αναδεικνύοντας την πολυλειτουργικότητα του αγροτικού χώρου στο πνεύμα της ΚΑΠ. Αυτό γίνεται αντιληπτό από τη δυναμικότητα του αγροτικού συνεταιρισμού παραγωγής φέτας ΕΑΣ Καλαβρύτων, από την αύξηση των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στη παραγωγή τοπικών προϊόντων (φέτα, χυλοπίτες, μέλι κ.α.) στη περιοχή κ.ο.κ. Αυτό το γεγονός σχολιάστηκε και από όλους τους πληροφορητές κλειδιά. Φυσικά θα πρέπει σε αυτό το σημείο να αναφερθεί πως η αύξηση της επισκεψιμότητας της περιοχής μέσω των ενεργειών της ΚΠ, σχετίζεται και με την κομβική θέση του Δήμου, δηλαδή την εγγύτητά του με το πολεοδομικό συγκρότημα της πρωτεύουσας.

Ωστόσο, η εντατικοποίηση αυτής της μορφής ανάπτυξης μπορεί να οδηγήσει σταδιακά σε κίνδυνο μονοδραστηριότητας (τουρισμός), αντί για πολυλειτουργικότητα του αγροτικού χώρου. Παράλληλα με αυτή τη μαζική τάση για τουριστική ανάπτυξη καταστρατηγούνται και οι βασικές αρχές του βιώσιμου τουρισμού/αγροτουρισμού,

---

⁶⁵ Koutsouris A., *The Battlefield for (Sustainable) Rural Development: The Case of Lake Plastiras, Central Greece*, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9523.2008.00465.x/pdf>, 244-245, (πρόσβαση στις 19/5/2011).

καθότι δε προάγονται τελικά οι παραδοσιακές αξίες, η κουλτούρα, η τοπική αρχιτεκτονική κ.α.

Παρόλα αυτά όμως, οι γενικότεροι στόχοι της πρωτοβουλίας και η συμβολή της στην πολυλειτουργικότητα της υπαίθρου επιτυγχάνονται καθώς δημιουργήθηκαν διάφορου τύπου επιχειρήσεις στην ύπαιθρο που αφορούν δραστηριότητες που σχετίζονται με αυτή και γενικότερα με τη γεωργία, π.χ. η παραγωγή Καλαβρυτινής φέτας.

6.2 Χαρακτηριστικά στοιχεία των επιχειρήσεων

Το είδος των επιχειρήσεων της έρευνας που πραγματοποιήθηκαν με τη βοήθεια αναπτυξιακών προγραμμάτων (ΚΠ LEADER II, LEADER+ και ΟΠΑΑΧ) ποικίλει, με επίκεντρο κυρίως αυτές που σχετίζονται με τον αγροτικό τουρισμό. Σύμφωνα με τον Πίνακα 10(βλ. Παράρτημα), οι οχτώ από τις δεκατέσσερις επιχειρήσεις αφορούν σε επιχειρήσεις αγροτικού τουρισμού, οι δύο σε επιχειρήσεις τυποποίησης-μεταποίησης προϊόντων ζωικής παραγωγής (εκ των οποίων η μία αφορά τον αγροτικό συνεταιρισμό/μονάδα παραγωγής φέτας) και οι υπόλοιπες τέσσερις σε μικρές βιοτεχνίες (βιοτεχνία επεξεργασίας μαρμάρου, συσκευασίας ξηρών καρπών, εργαστήριο παραγωγής γλυκού τριαντάφυλλου και τέλος βιοτεχνία παρασκευής παραδοσιακών ζυμαρικών).

Πιο αναλυτικά, από τον Πίνακα 10 φαίνεται πως από τις οκτώ επιχειρήσεις αγροτικού τουρισμού, οι τρεις είναι καταλύματα, οι δύο ταβέρνες και οι υπόλοιπες αφορούν εναλλακτικές μορφές τουρισμού και πιο συγκεκριμένα ένα κατασκηνωτικό κέντρο, ένα κέντρο τουριστικής πληροφόρησης και ένα μαγαζί πώλησης εξοπλισμού σκι. Από τις δύο επιχειρήσεις τυποποίησης-μεταποίησης προϊόντων ζωικής παραγωγής και οι δύο αφορούν παραγωγή της τοπικής φέτας Καλαβρύτων. Τέλος, από τις τέσσερις μικρές βιοτεχνίες, η μία ασχολείται με την παραγωγή παραδοσιακού γλυκού τριαντάφυλλου, η άλλη με την παραγωγή παραδοσιακών ζυμαρικών, η επόμενη αφορά τη συσκευασία ξηρών καρπών και η τελευταία είναι βιοτεχνία επεξεργασίας μαρμάρου. Συνεπώς σημαντικό ρόλο έχει η μεταποίηση της ζωικής παραγωγής και η εστίαση. Από τις παραπάνω επιχειρήσεις οι δέκα είναι ατομικές επιχειρήσεις οικογενειακής μορφής και οι υπόλοιπες είναι εταιρείες διάφορων νομικών μορφών. Αυτό υποδηλώνει ότι τα προγράμματα ανάπτυξης αγροτικού χώρου, με κύριο εκφραστή την ΚΠ LEADER, προωθούν τη δημιουργία μικρών, οικογενειακής μορφής, επιχειρήσεων.

Επίσης, παρατηρούμε πως από το σύνολο των ερωτώμενων, οι πέντε είναι γυναίκες, διαπιστώνοντας ότι ασχολούνται κυρίως με τη φιλοξενία-εστίαση και τη μεταποίηση τροφίμων, καθώς αποτελούν πιο οικεία αντικείμενα επαγγελματικής δραστηριοποίησης. Πιο συγκεκριμένα, οι δύο έχουν καταλύματα, οι άλλες δύο διατηρούν παραδοσιακές ταβέρνες και η τελευταία ασχολείται με την παραγωγή του τοπικού γλυκού τριαντάφυλλου. Έτσι παρατηρούμε πως το αντικείμενο των επιχειρήσεων, το οποίο διαλέγουν οι γυναίκες για να δραστηριοποιηθούν, είναι συναφές με αυτό που προτάσσουν τα παραδοσιακά κοινωνικά πρότυπα για το γυναικείο φύλο.

Από τα στοιχεία της έρευνας η καταγωγή των επενδυτών είναι κυρίως από το Δήμο Καλαβρύτων, με τρεις εξαιρέσεις που κατάγονται από περιοχές εκτός του Δήμου. Ειδικότερα, οι δύο κατάγονται από την Αθήνα και ο τρίτος από άλλο Δήμο του ίδιου όμως Νομού (Διακοπτό). Επιπλέον, οι περισσότεροι επιχειρηματίες έκαναν την επιχείρησή τους στον τόπο της καταγωγής τους, ενώ παράλληλα ο τόπος διαμονής συμπίπτει με τόπο επένδυσης. Αυτό δείχνει ότι με τη βοήθεια των διαφόρων προγραμμάτων που αφορούν την ύπαιθρο, δίνονται κίνητρα στον τοπικό πληθυσμό να δραστηριοποιηθεί επιχειρηματικά στην περιοχή, δημιουργώντας κατά αυτόν τον τρόπο τα κίνητρα συγκράτησης του πληθυσμού στην ύπαιθρο, αποφεύγοντας έτσι το φαινόμενο της ερημοποίησης.

Από τα παραπάνω στοιχεία διαπιστώνουμε ότι η εφαρμογή της ΚΠ στην ύπαιθρο δίνει την ευκαιρία στον τοπικό πληθυσμό να δραστηριοποιηθεί επιχειρηματικά στον τόπο του, συντελώντας στην αύξηση της δημιουργίας νέων επιχειρήσεων, στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στην αντιμετώπιση της ανεργίας.

6.3 Κίνητρα που επηρέασαν την ίδρυση των επιχειρήσεων κατά την εισαγωγή τους στο πρόγραμμα

Οι λόγοι που οδήγησαν τους ερωτώμενους στην ένταξή τους στα προγράμματα, ποικίλουν. Από αυτούς τρεις είναι σημαντικότεροι. Καταρχήν η επιδότηση αφού δεκατρείς ερωτώμενοι τη θεωρούν από πολύ έως και πάρα πολύ σημαντική. Εν συνεχεία, το όνειρο ζωής και το προσωπικό μεράκι για την ενασχόληση με το συγκεκριμένο είδος της επιχείρησης αποτέλεσαν σημαντικούς λόγους για την δημιουργία των επιχειρήσεων, καθώς για τους εννέα από τους δεκατέσσερις

ερωτώμενους οι απαντήσεις κυμάνθηκαν στο ίδιο πλαίσιο. Επίσης η ύπαρξη σχετικής υποδομής καθότι για επτά ερωτώμενους οι απαντήσεις κυμάνθηκαν από μέτρια έως πολύ σημαντική.

Η αξιοποίηση των σπουδών και ότι δε θα μπορούσαν να βρουν άλλη απασχόληση, ήταν δύο λόγοι που δεν επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό την απόφαση των ερωτώμενων για την ίδρυση ή επέκταση/εκσυγχρονισμό της επιχείρησης. Ωστόσο, οι περισσότεροι ερωτώμενοι ανέφεραν σαν σχόλιο ότι ένας πολύ σημαντικός λόγος για τη δημιουργία της επιχείρησης ήταν επίσης η ανησυχία για την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών τους.

6.4 Το προφίλ των απασχολούμενων στην επιχείρηση

Οι απασχολούμενοι στις παραπάνω επιχειρήσεις ανέρχονται σε 171 άτομα, μόνιμο και εποχιακό προσωπικό, γεγονός που αποδεικνύει την αναγκαιότητα δημιουργίας επιχειρήσεων στην ύπαιθρο, διότι συντελούν στην αντιμετώπιση της ανεργίας που μαστίζει τις περιοχές.

Οι οκτώ επιχειρήσεις αγροτικού τουρισμού απασχολούν από τρία έως εννέα άτομα, με εξαίρεση το κατασκηνωτικό κέντρο που απασχολεί έως και σαράντα πέντε με πενήντα άτομα, ανάλογα με τις ανάγκες. Οι δύο επιχειρήσεις που αφορούν μεταποίηση ζωικής παραγωγής (τυροκομεία), απασχολούν και το μεγαλύτερο ποσοστό εργαζομένων έως και ογδόντα τρία άτομα (ωστόσο η μία επιχείρηση αφορά τον αγροτικό συνεταιρισμό Καλαβρύτων), ενώ οι μικρές βιοτεχνίες απασχολούν από τρία έως έξι άτομα.

Η ηλικία των εργαζομένων είναι κατά μέσο όρο τα τριάντα οκτώ έτη και ο αριθμός των εργαζομένων στη συγκεκριμένη περίπτωση, με μέσο όρο την ηλικία αυτή, φθάνει τους εκατόν δέκα τέσσερις. Ωστόσο από τα στοιχεία, σημαντικός είναι και ο αριθμός των εργαζομένων που έχουν ηλικία πάνω από το μέσο όρο, ο οποίος φθάνει τους πενήντα επτά.

Τέλος, η πλειονότητα των εργαζομένων που εργάζονται σε μικρές, οικογενειακού τύπου επιχειρήσεις, έχουν συγγενική σχέση με τον επιχειρηματία και κατά επέκταση υπάρχουν μέλη που είναι και μη αμειβόμενα.

6.5 Συμβολή των επιχειρήσεων στην τοπική ανάπτυξη και οικονομία

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων, με εξαίρεση τρεις επιχειρηματίες που είχαν ουδέτερη στάση, θεωρεί ότι η δημιουργία της επιχείρησής τους αποτέλεσε ουσιαστική κινητήρια δύναμη για τη δημιουργία άλλων επιχειρήσεων και μάλιστα όχι μόνο στο Δήμο Καλαβρύτων, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή του Νομού. Χαρακτηριστική είναι η γενικότερη στάση των επιχειρηματιών που ασχολούνται κυρίως με τον τουριστικό τομέα, καθώς θεωρούν ότι οι επιχειρήσεις τους συμβάλλουν άμεσα στη δημιουργία παραδοσιακών καταστημάτων με τοπικά προϊόντα ή στη δημιουργία ταβερνών κ.α. Χαρακτηριστικό ήταν το σχόλιο ενός από τους ερωτώμενους, που διατηρεί ξενοδοχειακή επιχείρηση «τα πάντα είναι αλυσίδα ... όπως το χιονοδρομικό κέντρο αποτέλεσε κινητήρια δύναμη για τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων, όπως της δικής μου και εγώ με τη σειρά μου συμβάλλω στη δημιουργία κάποιων άλλων επιχειρήσεων, π.χ. επειδή χρησιμοποιώ στα γεύματα που παρέχω στους τουρίστες μόνο τοπικά προϊόντα, συνέβαλλα έμμεσα στη δημιουργία περισσότερων εργαστηρίων παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων». Αυτή η τάση επιβεβαιώνεται και από την ερώτηση, εάν πιστεύουν πως οι ήδη υπάρχουσες επιχειρήσεις επωφελήθηκαν από τη δημιουργία της δικής τους, καθώς η πλειονότητα των ερωτωμένων θεωρεί πως αποτελεί ισχυρή τονωτική ένεση για τους υπόλοιπους επιχειρηματίες.

Όσον αφορά τη συμβολή των επιχειρήσεων στην τοπική οικονομία ο Πίνακας 11 (βλ. Παράρτημα), μας δείχνει ότι οι έντεκα στους δεκατέσσερις ερωτηθέντες θεωρούν μεγάλη τη συμβολή της επιχείρησής τους σ' αυτή. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι ακόλουθοι σχολιασμοί. Ένας από τους ερωτώμενους που διατηρεί ταβέρνα ανέφερε «η επιχείρησή μου συμβάλλει ενεργά στις άλλες τοπικές επιχειρήσεις, καθώς σχεδόν το σύνολο των προϊόντων που χρησιμοποιώ στην επιχείρησή μου προέρχεται από επιχειρηματίες της περιοχής». Ο ερωτώμενος που διατηρεί εργαστήριο παρασκευής παραδοσιακού γλυκού τριαντάφυλλου ανέφερε «...για να λειτουργήσει το εργαστήριο παραγωγής παραδοσιακού γλυκού του κουταλιού που δημιούργησα, χρειάζεται πρώτη ύλη, την οποία την αγοράζω από αγρότες της περιοχής, όπως παράλληλα παράγω κι εγώ κάποια». Επίσης οι πλειονότητα των ερωτώμενων θεωρεί πως η επιχείρησή τους συνέβαλλε ενεργά στην αύξηση της επισκεψιμότητας της περιοχής, καθώς οι δέκα από

τους δεκατέσσερις ερωτηθέντες απάντησαν πάρα πολύ. Γεγονός που είναι σημαντικό, γιατί γίνεται αντιληπτό ότι αναπτύσσονται συνέργειες μεταξύ των τοπικών δρώντων.

Τέλος οι ερωτώμενοι δεν αντιλαμβάνονται ότι συμβάλλουν ιδιαίτερα στην ανάδειξη και αξιοποίηση του τοπικού, φυσικού πλούτου και στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Πιο συγκεκριμένα όπως φαίνεται από το Πίνακα 11(βλ. Παράρτημα), για επτά από τους ερωτώμενους οι απαντήσεις κυμάνθηκαν από πολύ έως πάρα πολύ, ενώ για τους υπολοίπους από καθόλου έως και μέτρια. Η κατάσταση εμφανίζεται ακόμη πιο μετριοπαθής για τον τελευταίο παράγοντα που αφορά τη συμβολή της επιχείρησής τους στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, καθότι για το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτώμενων οι απαντήσεις κυμάνθηκαν στο ίδιο πλαίσιο με πριν, με τη διαφορά ότι συγκεντρώνει τη μεγαλύτερη βαθμολογία στην απάντηση καθόλου και στο σύνολο των έξι περιπτώσεων.

6.6 Στάση επενδυτών ως προς τις επιπτώσεις της ΚΠ LEADER

Η στάση των επενδυτών ως προς τις επιπτώσεις είναι πολύ θετική σε γενικές γραμμές. Στην ερώτηση «Πιστεύετε ότι τα προγράμματα έχουν συμβάλει στην ουσιαστική ανάπτυξη και προβολή των Καλαβρύτων και αν ναι γιατί;» γίνεται αντιληπτό κατά πόσο ο τοπικός πληθυσμός θεωρεί τελικά θετική την παρέμβαση του προγράμματος για τη γενικότερη προβολή του τόπου του. Σε αυτή την ερώτηση, η στάση των επενδυτών ως προς τις επιπτώσεις ήταν σε γενικές γραμμές από καλή έως και πολύ θετική. Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αυτής της τάσης είναι οι ακόλουθες απαντήσεις από πέντε ερωτώμενους. Έτσι, ένας από τους ερωτώμενους σχολίασε « Εννοείται ... έχει αυξηθεί ο τουρισμός μας τα τελευταία χρόνια μέσα από τα έργα που έχουν γίνει ... Έτσι, προβάλλεται και θετικά ο τόπος μας», ένας άλλος ερωτώμενος απάντησε «Φυσικά ... έχουν γίνει έργα που προβάλλουν τον πολιτισμό της περιοχής μας, όπως το δημοτικό μουσείο Εθνικής Αντίστασης ... Έτσι, το πρόγραμμα αυτό εννοείται και συνέβαλλε δραστικά στην ανάπτυξη, αλλά και την προβολή της περιοχής μας.», αλλά και άλλος απάντησε «Πιστεύω πως ναι γιατί ... γινόμαστε πιο ανταγωνιστικοί στη γενικότερη αγορά, προβάλλοντας τα προϊόντα του τόπου μας με ποιοτικές προδιαγραφές, έτσι γινόμαστε πιο γνωστή και μάλιστα ποιοτικά ... άρα αυξάνεται και ο τουρισμός». Από τις απαντήσεις, διαφαίνεται πως οι κάτοικοι θεωρούν το πρόγραμμα

ως βασικό παράγοντα προβολής της περιοχής τους. Σημαντικές είναι και οι απαντήσεις που δόθηκαν από το στέλεχος της αναπτυξιακής, σχετικά με τη συμβολή του προγράμματος στη θετική ανάδειξη της περιοχής. Έτσι, στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι μέσα από το πρόγραμμα αυτό αναδύθηκε η ταυτότητα της περιοχής, και εάν ναι πώς;» η απάντηση ήταν πολύ χαρακτηριστική «Κεντρικός πυλώνας του προγράμματος είναι η προβολή του φυσικού πλούτου της περιοχής και της ιστορίας του, μέσω κατάλληλων έργων, όπως η αξιοποίηση, ανάδειξη και προστασία περιοχών φυσικού κάλλους, τοπίων και περιοχών NATURA 2000, η ίδρυση δημοτικού μουσείου Εθνικής Αντίστασης Καλαβρύτων, η ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκδηλώσεων ανάδειξης και διατήρησης της τοπικής κληρονομιάς, η δημιουργία τουριστικού οδηγού προβολής του Δήμου Καλαβρύτων στην αγγλική και γερμανική γλώσσα ... Έτσι μέσα από το πρόγραμμα αυτό αναδύεται ακόμα περισσότερο η ταυτότητα της περιοχής», ενώ και στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι το πρόγραμμα ταιριάζει με την αναπτυξιακή πολιτική του Δήμου;» από την απάντηση, «Το πρόγραμμα συγκλείνει με την αναπτυξιακή πολιτική του Δήμου, καθώς συμβάλλει ενεργά τόσο στην τόνωση της τοπικής επιχειρηματικότητας, όσο και στη διατήρηση αλλά και διάδοση της πολιτισμικής και ιστορικής ταυτότητας της περιοχής. Παράλληλα, συμβάλλει στην ενθάρρυνση της ήπιας τουριστικής δραστηριότητας, με έμφαση στον αγροτουρισμό και στην ανάδειξη και προστασία του φυσικού πλούτου της περιοχής.», διαφαίνεται ξεκάθαρα ότι το πρόγραμμα προσαρμόστηκε στις ανάγκες της περιοχής, συμβάλλοντας στην ανάδειξή της με σεβασμό στην τοπική παράδοση και διατήρηση των τοπικών χαρακτηριστικών της περιοχής.

Παράλληλα, η θετική στάση των επιχειρηματιών ως προς τον τρόπο που επέδρασε η πρωτοβουλία στην περιοχή τους διαφαίνεται και από το γεγονός ότι για το σύνολο των ερωτηθέντων, η στάση τους για το πώς επέδρασε στην αναγνωρισιμότητα της περιοχής τους, στο εάν συνέβαλλε στην ουσιαστική αναβάθμιση της περιοχής και στο εάν δημιούργησε κίνητρα κατά της ερημοποίησης ήταν από ικανοποιητική έως πολύ ικανοποιητική. Χαρακτηριστικά παραδείγματα απαντήσεων αποτελούν τα ακόλουθα. Ένας από τους ερωτώμενους σχολίασε «...αναμφισβήτητα έχει συμβάλλει από όσο ξέρω και εγώ έχουν γίνει διάφορα πράγματα από τους αρμόδιους του προγράμματος για την προβολή της περιοχής και αυτό όπως συζητιέται έχει βοηθήσει στην αύξηση του τουρισμού», αλλά και άλλος από τους ερωτηθέντες απάντησε «η περιοχή μας πάντα είχε τουρισμό, απλά τώρα με τα έργα που γίνονται από το πρόγραμμα αυξήθηκε, γιατί

παρέχονται πολλές και διαφορετικές υπηρεσίες, βάσει των δυνατοτήτων μας.». Από τις απαντήσεις διαφαίνεται πως ο τοπικός πληθυσμός πιστεύει ότι το πρόγραμμα αυτό έχει συμβάλλει ενεργά στη διατήρηση και παράλληλη αύξηση του τουρισμού στην περιοχή.

Η γενικότερη θετική επίδραση του προγράμματος διαφαίνεται και από την απάντηση του στελέχους της αναπτυξιακής εταιρίας στην ερώτηση «Σε τι θεωρείτε ότι έχει επωφεληθεί η τοπική κοινωνία από την εφαρμογή του;». Η απάντησή του, «Έχει επιτύχει την τόνωση της επιχειρηματικότητας, καθώς ενθαρρύνει τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Δημιουργεί κίνητρα για τον τοπικό πληθυσμό, ώστε να παραμείνει στην ύπαιθρο χώρα παρέχοντάς του τη δυνατότητα να φτιάξει τη δική του επιχείρηση, σύμφωνα με το θεσμικό πλαίσιο, αλλά δίνει και την ευκαιρία να επιστρέψουν άτομα που είχαν φύγει, καθώς δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας.».

6.7 Στάση επενδυτών ως προς την ΚΠ LEADER+

Η στάση των επενδυτών από το πρόγραμμα και τις απαιτήσεις του είναι σε γενικές γραμμές πολύ θετική. Για τη θετική αποδοχή του προγράμματος, καθοριστικός παράγοντας ήταν ότι το πρόγραμμα υπήρξε ξεκάθαρο για τις απαιτήσεις του από την αρχή. Έτσι, το σύνολο των ερωτώμενων δε θεωρεί ότι αντιμετώπισε γραφειοκρατικά προβλήματα, εν αντιθέσει με τους ερωτώμενους που είχαν επωφεληθεί από το αναπτυξιακό πρόγραμμα ΟΠΑΑΧ.⁶⁶ Παράλληλα, η θετική στάση των επιχειρηματιών διαφαίνεται και από το γεγονός ότι για το σύνολο των ερωτηθέντων η υλοποίηση της επένδυσης ήταν αρκετά εύκολη, η εκταμίευση των χρημάτων επίσης ήταν γρήγορη, η ενίσχυση της προβολής τους μέσω του προγράμματος από πολύ ικανοποιητική έως ικανοποιητική, και τέλος η συνολική εικόνα του προγράμματος, αλλά και για το φορέα υλοποίησης ήταν ικανοποιητική για τους περισσότερους.

Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, η εφαρμογή του προγράμματος να αποτελεί θετικό υπόδειγμα για μελλοντικά αναπτυξιακά προγράμματα, δημιουργώντας γόνιμο έδαφος αφού οι ερωτηθέντες ήταν γενικά ευχαριστημένοι με το πρόγραμμα, σχολιάζοντας ότι θα επιχειρούσαν να μουν και σε κάποιο άλλο πρόγραμμα σε επόμενη περίοδο.

---

⁶⁶ Σύμφωνα με τα στοιχεία που μας παρείχε τόσο η Αναπτυξιακή, όσο και οι δύο ερωτώμενοι που είχαν ενταχθεί στο πρόγραμμα.

6.8 Συμπεράσματα από το πεδίο της έρευνας: αποτίμηση από την εφαρμογή της πρωτοβουλίας στο Δήμο Καλαβρύτων

Από τις πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν τόσο από τους πληροφορητές κλειδιά, όσο και στο πλαίσιο των συνεντεύξεων με τους τοπικούς επιχειρηματίες που είχαν ενταχθεί στη Πρωτοβουλία προέκυψαν χρήσιμα συμπεράσματα για τις επιπτώσεις από την εφαρμογή της Πρωτοβουλίας στη περιοχή. Σε ότι αφορά την ενεργοποίηση του νέου σε ηλικία πληθυσμού, που αποτέλεσε και έναν από τους βασικούς στόχους των πρωτοβουλιών, ο μέσος όρος ηλικίας του πληθυσμού της έρευνας ήταν τα σαράντα έτη. Παράλληλα από πληροφορίες που δόθηκαν από την Αναπτυξιακή, σε γενικότερα πλαίσια ένας από τους απώτερους στόχους ήταν η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας με έμφαση στους νέους και τις γυναίκες. Ωστόσο το σκέλος που αφορούσε την ενίσχυση του γυναικείου φύλου δεν απέδωσε ουσιαστικά, αν και αποτελούσε κριτήριο προτεραιότητας για την Πρωτοβουλία, καθότι η πλειονότητα των επιχειρηματιών που επιδοτήθηκαν ήταν άνδρες.

Από τα άτομα που επωφελήθηκαν από τη Πρωτοβουλίας το μεγαλύτερο ποσοστό ήταν μόνιμοι κάτοικοι του Δήμου. Για τους τρεις ερωτηθέντες που δεν κατοικούσαν μόνιμα ο βασικός λόγος μετακίνησης τους ήταν η επιχείρηση που ονειρεύονταν να δημιουργήσουν. Συνεπώς το πρόγραμμα LEADER δημιουργεί κίνητρα κατά της ερημοποίησης της υπαίθρου, αφού τόσο για αυτούς, όσο και για ένα πολύ μεγάλο ποσοστό των υπολοίπων ερωτωμένων χωρίς τη Πρωτοβουλία ήταν αδύνατη η πραγματοποίηση της επιχείρησης.

Όσον αφορά την επιμόρφωση των επιχειρηματιών, από τα αποτελέσματα της έρευνας συμπεραίνουμε ότι δεν έχει δοθεί ουσιαστική έμφαση στην κατάρτιση μέσω σεμιναρίων. Το σημείο αυτό επισημαίνεται, καθώς φανερώνει την τάση που υπήρχε να μην ακολουθείτε κάποια συγκεκριμένη επιμόρφωση του πληθυσμού, με απώτερο σκοπό τις καλύτερες προοπτικές απόδοσης. Γεγονός που κάνει εμφανές ότι τελικά ήταν σχεδόν επιφανειακή η εφαρμογή των ευρωπαϊκών πολιτικών ανάπτυξης της υπαίθρου στην Ελλάδα.⁶⁷

---

⁶⁷ Michailidou E., Rokos D., *Greek Mountainous Areas: The need for a Worthliving Integrated Development*, <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/2011/april-newcastle/papers/Michailidou.pdf>, 4-8, (πρόσβαση στις 15/6/2011).

Ως προς την αποδοχή του προγράμματος από το τοπικό πληθυσμό σε σύγκριση με άλλα παρεμφερή (ΟΠΑΑΧ), αυτή ήταν πιο θετική. Αυτό συνέβη γιατί δεν αντιμετωπίστηκαν ουσιαστικά γραφειοκρατικά προβλήματα όπως στα μέχρι τότε αναπτυξιακά προγράμματα.

Παράλληλα η Πρωτοβουλία αποτέλεσε μία ουσιαστικά τονωτική ένεση για την ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικότητας που ήταν και από τους πρωταρχικούς στόχους της. Αυτό διαφαίνεται καθαρά από το γεγονός πως για την πλειονότητα των ερωτηθέντων ήταν αδύνατη η πραγματοποίηση ή επέκταση της επιχείρησης, λόγω έλλειψης του χρηματικού κεφαλαίου.

Τέλος από τα αποτελέσματα τόσο της επιτόπιας έρευνας όσο και από τις πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν από τους πληροφορητές κλειδιά, η έννοια της πολυλειτουργικής ανάπτυξης αποτυπώνεται σε μεγάλο βαθμό μέσα από την ανάπτυξη του ευρύτερου τουριστικού τομέα. Ειδικότερα, αυτός αναπτύσσεται σε συνέργεια με τον αγροτικό τομέα και τη μεταποίηση των τοπικών παραδοσιακών προϊόντων αλλά και την ανάδειξη της τοπικής ιστορίας και φυσικής κληρονομιάς.⁶⁸

Ωστόσο σύμφωνα με την ανάλυση των προηγούμενων ενοτήτων της εργασίας, αυτή η συνέπεια είναι ενδογενώς αντιφατική με τη γενικότερη φιλοσοφία του προγράμματος όσο αφορά την έννοια της πολυλειτουργικότητας του αγροτικού χώρου, καθότι κατά αυτό τον τρόπο υπάρχει επικινδυνότητα για μονοδραστηριότητα της υπαίθρου. Παρόλα αυτά όμως, οι γενικότεροι στόχοι της πρωτοβουλίας και η συμβολή της στην πολυλειτουργικότητα της υπαίθρου επιτυγχάνονται γιατί δημιουργήθηκαν εκτός από τις επιχειρήσεις που αφορούν το τουριστικό τομέα και άλλου τύπου επιχειρήσεις στην ύπαιθρο που αφορούν δραστηριότητες που σχετίζονται με αυτή και γενικότερα με τη γεωργία, π.χ. μικρές βιοτεχνίες παραγωγής Καλαβρυτινής φέτας ή γλυκού τριαντάφυλλου κ.α.

---

⁶⁸ Ο προσανατολισμός αυτός υπήρξε κυρίως κατά την εφαρμογή της ΚΠ LEADER+, αφού όπως φάνηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο αποτελούνταν από πιο ουσιαστικά στοχευμένες οι ενέργειες εν συγκρίσει με την προηγούμενη φάση του προγράμματος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συγκεκριμένη εργασία αποσκοπούσε να διερευνήσει τη συμβολή της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER στην αγροτική ανάπτυξη της ορεινής περιοχής των Καλαβρύτων. Πιο συγκεκριμένα, είχε σαν στόχο να διερευνήσει πώς αυτό το αναπτυξιακό πρόγραμμα συνέβαλε στην ανάπτυξη του Δήμου Καλαβρύτων στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης, που προτάσσει η νέα Ευρωπαϊκή πολιτική για την αγροτική ανάπτυξη.

Μέσα από τη μελέτη της ιστορικής εξέλιξης των πολιτικών του αγροτικού χώρου, παρατηρήθηκε πως το πέρασμα από τη γεωργική στην αγροτική ανάπτυξη και οι συνακόλουθες αλλαγές των καταναλωτικών προτύπων για αγαθά και υπηρεσίες ποιότητας, που συνδέονται με το τόπο παραγωγής (όπως π.χ. τρόφιμα και κρασιά Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης), οδήγησαν σε νέες αντιλήψεις για την υπαίθρο χώρα. Έτσι, υπήρξε επαναπροσδιορισμός των μεθόδων ανάπτυξης του αγροτικού χώρου και πληθυσμού, στα πλαίσια πλέον της αειφόρου ανάπτυξης. Συνέπεια όλων αυτών, είναι η προσπάθεια για την ανάπτυξη μίας πολυλειτουργικής υπαίθρου που προτάσσει νέες γεωργικές και έξω-γεωργικές δραστηριότητες, στη λογική μίας ποιοτικής διαχείρισης και ανάπτυξης, έναντι της ποσοτικής που ίσχυε μέχρι την αναθεώρηση της ΚΑΠ.

Υπό το νέο αυτό πρίσμα, περιοχές της αγροτικής περιφέρειας που άνηκαν σε μειονεκτική ζώνη, σε σχέση με τις πεδινές και εύκολα προσβάσιμες περιοχές, αρχίζουν να προσελκύουν το ενδιαφέρον της κρατικής πολιτικής και των ιδιωτικών επενδύσεων, δημιουργώντας νέες αναπτυξιακές προοπτικές. Πλέον, υπάρχει εφαρμογή ολοκληρωμένων προγραμμάτων αγροτικής πολιτικής, μορφή των οποίων αποτελεί και το πρόγραμμα LEADER, έτσι ώστε να καλυφθούν βασικές αδυναμίες διάρθρωσης του αγροτικού χώρου, καθώς κατάφεραν να συνδυαστούν διαφορετικοί τομείς της οικονομίας των αγροτικών περιοχών, αφού λαμβάνονταν υπόψη οι διαφορετικές τοπικές συνθήκες της κάθε περιοχής (κοινωνικές, περιβαλλοντικές, πολιτισμικές) ενισχύοντας κατά αυτό τον τρόπο την ενδογενή τοπική συμμετοχή.

Μέσω των συνεντεύξεων, δόθηκε η δυνατότητα να προσδιοριστεί πιο συγκεκριμένα πως και κατά πόσο η εφαρμογή του προγράμματος επέδρασε θετικά στην ανάπτυξη της περιοχής των Καλαβρύτων, συμβάλλοντας στην άμβλυνση των οικονομικών

δυσκολιών που αντιμετωπίζουν, λόγω των φυσικών μειονεξιών της περιοχής, όπως το ορεινό ανάγλυφο. Παράλληλα, να διερευνηθεί εάν διατηρήθηκε το τοπικό στοιχείο και η πολιτιστική κληρονομιά, μέσα από την εφαρμογή του προγράμματος, καθώς οδήγησε σε έξω-γεωργικές διαδικασίες οικονομικής ανάπτυξης του αγροτικού πληθυσμού.

Έτσι, μέσω τόσο της βιβλιογραφικής επισκόπησης, όσο και των συνεντεύξεων, επαληθεύθηκαν τα αρχικά ερευνητικά ερωτήματα. Συγκεκριμένα, αναφορικά με το αρχικό ερώτημα, παρατηρήθηκε ότι μέσω αυτού του αναπτυξιακού προγράμματος ενισχύθηκε η επιχειρηματικότητα της περιοχής, καθώς αυτό ήταν και κεντρικός πυλώνας της γενικότερης φιλοσοφίας του προγράμματος. Αυτό επετεύχθη καταρχήν με την ενθάρρυνση των ήδη υπάρχοντων ΜΜΕ, γιατί τις βοήθησε ενεργά στο να επεκταθούν/εκσυγχρονιστούν, με απώτερο στόχο να γίνουν πιο ανταγωνιστικές στα πλαίσια των αναγκών που προτάσσει η νέα αντίληψη για την ύπαιθρο. Έπειτα αυτός ο στόχος επιτεύχθηκε με την ίδρυση νέων ΜΜΕ που είχαν σαν άμεσο επακόλουθο τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, για τη κάλυψη των οποίων δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στους νέους. Ειδικότερα δε, η διατήρηση των θέσεων απασχόλησης που δημιουργήθηκαν ελέγχεται και από την ίδια την Αναπτυξιακή, καθώς σύμφωνα με το θεσμικό πλαίσιο του προγράμματος οι επιχειρήσεις είναι υποχρεωμένες για μία δεκαετία να διατηρούν τη φύση τους και τις θέσεις εργασίας.

Όσον αφορά το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα για το κατά πόσο η εφαρμογή του προγράμματος συνέβαλλε ουσιαστικά στην ανάδειξη της περιοχής, μέσω της προβολής του φυσικού πλούτου και της ιστορίας των Καλαβρύτων, διαφαίνεται καθαρά ότι τα έργα που επιτελέστηκαν στα πλαίσια αυτού του προγράμματος ήταν συνακόλουθα προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς βασικός στόχος της ΚΠ είναι ο σεβασμός και η ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών κάθε περιοχής, στα πλαίσια της αειφορείας που προτάσσεται με την αναθεώρηση της ΚΑΠ. Ωστόσο ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται πιο ολοκληρωμένα στα πλαίσια της ΚΠ LEADER+ εν συγκρίσει με το προηγούμενο κύκλο του προγράμματος. Αυτό συνέβη γιατί έγιναν πιο στοχευμένες και ποιοτικές κινήσεις για την ανάδειξη της περιοχής με απώτερο σκοπό την αύξηση της επιχειρηματικότητας όπως π.χ. οι δράσεις για την ενίσχυση των πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκδηλώσεων ανάδειξης και διατήρησης της τοπικής κληρονομιάς, ή ίδρυση του δημοτικού μουσείου Εθνικής Αντίστασης Καλαβρύτων κ.α.

Για το τρίτο ερευνητικό ερώτημα, που σχετίζεται με το κατά πόσο το πρόγραμμα LEADER βοήθησε στην πραγματοποίηση του αναπτυξιακού οράματος των Καλαβρύτων, παρατηρήσαμε μέσα από τις συνεντεύξεις, πως η ανάπτυξη που πραγματοποιήθηκε συνάδει απόλυτα με το αναπτυξιακό όραμα του Δήμου και των πολιτών του. Ειδικότερα μέσα από τις συνεντεύξεις γίνεται εμφανές πως ο τοπικός πληθυσμός θεωρεί τελικά θετική την παρέμβαση του προγράμματος για τη γενικότερη προβολή του τόπου του σύμφωνα με τα τοπικά κριτήρια, καθότι η πρωτοβουλία αξιοποίησε τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής για τη βελτίωση του αναπτυξιακού δυναμικού των Καλαβρύτων.

Τέλος, αναφορικά με το τέταρτο, που αναφέρεται στο εάν συνέβαλε στην ενεργό συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού, φάνηκε πως το πρόγραμμα μέσω των νέων θέσεων εργασίας που δημιούργησε καλλιέργησε κίνητρα για τη συγκράτηση του πληθυσμού στην υπαίθρο χώρα και την ενεργό συμμετοχή του στην αγορά εργασίας, τόσο σε γεωργικές όσο και σε έξω-γεωργικές δραστηριότητες. Επίσης αυτό γίνεται αντιληπτό και από το τρόπο που αντιλαμβάνεται ο τοπικός πληθυσμός τη συμβολή του στην πολυλειτουργικότητα της υπαίθρου, καθώς η πλειονότητα των ερωτώμενων θεωρεί ότι συμβάλλει πολύ ενεργά στη στην τοπική οικονομία.

Η εφαρμογή συνεπώς της ΚΠ LEADER σημείωσε αρκετά μεγάλη επιτυχία καθώς ενδυνάμωσε τον πολυλειτουργικό ρόλο της υπαίθρου (κυρίως κατά την δεύτερη περίοδο εφαρμογής της), μέσω του οποίου επιδιώκεται η οικονομική και κοινωνική συνοχή και η γενικότερα αγροτική ανάπτυξη. Αυτό πραγματοποιήθηκε καθώς συνέβαλλε στην ανάδειξη της ταυτότητας της περιοχής, στην αξιοποίηση των πολιτιστικών, περιβαλλοντικών και φυσικών πόρων αλλά και στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου. Επίσης συνέβαλλε στην υιοθέτηση πολιτικής ποιότητας, στην ανάπτυξη και προώθηση της επιχειρηματικότητας στην περιοχή, στην αγροτική ανάπτυξη και τέλος στην ανάδειξη του πολυλειτουργικού χαρακτήρα της υπαίθρου. Φυσικά υπήρχαν και πολλές αδυναμίες ως προς τις δράσεις που σχεδιάστηκαν και πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια της Πρωτοβουλίας. Ειδικότερα, το γεγονός αυτό αφορά τη σχεδόν μονομερή έμφαση που δόθηκε για τη δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων κατά την πρώτη φάση εφαρμογής της ΚΠ. Γεγονός που αν και βελτιώθηκε αισθητά κατά την εφαρμογή της τρίτης προγραμματικής περιόδου, με την πραγματοποίηση ουσιαστικά πιο ποιοτικών ενεργειών για την ανάπτυξη του

τουριστικού τομέα, ωστόσο δεν αναπτύχθηκε η έννοια της πολυλειτουργικότητας στο σύνολό της . συνεπώς δεν επετεύχθη η αποφυγή του κινδύνου μονοδραστηριότητας της υπαίθρου.

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

Α΄ Φάκελοι

Ανθοπούλου Θ., *Υπαιθρος και τοπική ανάπτυξη*, Αθήνα (Φάκελος σημειώσεων) 2000, 6.

Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο LEADER, Η Διακρατική Συνεργασία στο πλαίσιο του LEADER II. Εμπειρίες του Παρελθόντος, εργαλεία για το μέλλον, <http://www.fao.org/sard/static/leader/gr/biblio/cooperation.pdf>, 11, (πρόσβαση στις 16/5/2011).

Εφαρμογή της προσέγγισης LEADER στον τομέα της αγροτικής ανάπτυξης, (Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο), ειδική έκθεση αριθ. 5/2010, 9.

Β΄ Ηλεκτρονικές πηγές

<http://library.panteion.gr:8080/dspace/bitstream/123456789/79/1/oik+theor+kp.pdf>, (πρόσβαση στις 5/4/2011).

<http://www2.mfa.gr/www.mfa.gr/el-GR/Policy/Multilateral+Diplomacy/International+Issues/Environment/SustainableGrowth/InternationalConference/>, (πρόσβαση στις 29/4/2011).

<http://www.patris.gr/archive/2002/8/23/6a.html>, (πρόσβαση στις 29/4/2011).

<http://www.asik.gr/jo/LEADER/14-LEADER>, (πρόσβαση στις 7/5/2011).

http://eclass.farm.teithe.gr/claroline/garbage/FARM127/document/%CE%95%CE%9D%CE%A4%CE%A5%CE%A0%CE%9F%20%CE%A5%CE%9B%CE%99%CE%9A%CE%9F/Entypo_Yliko9.pdf, (πρόσβαση στις 7/5/2011).

<http://www.fao.org/sard/static/leader/gr/biblio/cooperation.pdf>, (πρόσβαση στις 16/5/2011).

<http://www.achaiasa.gr/index.php/2010-09-08-13-48-51/-leader.html>, (πρόσβαση στις 20/5/2011).

<http://www.elikonas.gr/Documents/LEADER.htm>, (πρόσβαση στις 19/5/2011).

http://www.anfo.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=80&Itemid=101, (πρόσβαση στις 22/5/2011).

http://www.ogeeka-dimitra.org.gr/enimerosi/leader_axonas3.htm, (πρόσβαση στις 16/9/2011).

http://www.anka.gr/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=26&lang=el, (πρόσβαση στις 16/9/2011).

<http://eureka.lib.teithe.gr:8080/bitstream/handle/10184/265/lazaridou.pdf?sequence=1>, 6-10, (πρόσβαση στις 18/9/2011).

<http://www.agriculture.gov.ie/contentarchive/farmingschemesandpayments/commonagriculturalpolicycap/>, (πρόσβαση στις 18/9/2011).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδριότης Κ., *Αειφορία και εναλλακτικός τουρισμός. Αγροτουρισμός, οικοτουρισμός, ορεινός και πολιτιστικός τουρισμός*, Αθήνα (Σταμούλης) 2008, 73.
- Ανθοπούλου Θ., Μωυσίδης Α., *Από τον αγροτικό χώρο στην υπαίθρο χώρα, μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού κόσμου στην Ελλάδα*, Αθήνα (Gutenberg) 2001, 111.
- Βαγιωνάκη Α., *Κοινοτική πρωτοβουλία LEADER: Θεσμικό πλαίσιο και η εφαρμογή*, Αθήνα (μεταπτυχιακή μελέτη) 2003, 27.
- Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης., *Σύγχρονες τάσεις στην περιφερειακή ανάπτυξη* Αθήνα, (Πάντειο Πανεπιστήμιο) 1995, 19.
- Κασίμης Χ., Λουλούδης Λ., *Υπαιθρος χώρα. Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του εικοστού αιώνα*, Αθήνα (Πλέθρον) 1999, 189.
- Λαμπριανίδης Λ., *Οικονομική γεωγραφία: Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*, Αθήνα (Πατάκη) 2004, 206.
- Παπαδόπουλος Γ. Α., «Το διακύβευμα της αγροτικής ανάπτυξης σε μία πολυλειτουργική υπαίθρο», στο Παπαδόπουλος Γ. Α. (επιμ.), *Η ανάπτυξη σε μία πολυλειτουργική υπαίθρο*, Αθήνα (Gutenberg) 2004, 31-32.
- Παπακωνσταντινίδης Α. Λ., *Κοινωνική αειφόρος ανάπτυξη. Μεθοδολογία: win-win-win parakonstantinidis model*, Αθήνα (Ιων) 2009, 49.
- Πατρώνης Β., «Τα χαρακτηριστικά και η προοπτική της κοινωνικής οικονομίας σε μία πολυλειτουργική υπαίθρο», στο Παπαδόπουλος Γ. Α. (επιμ.), *Η ανάπτυξη σε μία πολυλειτουργική υπαίθρο*, Αθήνα (Gutenberg) 2004, 173-174.
- Σπιλάνης Ι., Ιωσιφίδης Θ., Κίζος Α., *Στρατηγικές ανάπτυξης σε λιγότερο ευνοημένες περιοχές*, Αθήνα (Gutenberg) 2004, 71-72.
- Υπουργείο Οικονομικών Τμήμα Τελωνείων Λευκωσία, Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) στα Πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης,
[http://www.mof.gov.cy/mof/customs/customs.nsf/All/3D24662AF281205EC22572CDO0395906/\\$file/kap.pdf?OpenElement](http://www.mof.gov.cy/mof/customs/customs.nsf/All/3D24662AF281205EC22572CDO0395906/$file/kap.pdf?OpenElement), 2, (πρόσβαση στις 27/4/2011).
- Χριστοφάκης Μ. Σ., *Τοπική ανάπτυξη και περιφερειακή πολιτική*, Αθήνα (Παπαζήσης) 2001, 15.
- Ψαλτόπουλος Δ., «Η πολιτική για την ανάπτυξη της υπαίθρου στην Ελλάδα: Πολιτική οικονομία, ρητορική και προκλήσεις», στο Παπαδόπουλος Γ. Α. (επιμ.), *Η ανάπτυξη σε μία πολυλειτουργική υπαίθρο*, Αθήνα (Gutenberg) 2004, 339.
- Vasquez Barquero A., *Τοπική ανάπτυξη. Μια στρατηγική για τη δημιουργία απασχόλησης*, μτφρ και επιμ. Χωραφά Β., Αθήνα (Παπαζήσης) 1991, 31-34.
- Abler D., *Multifunctionality, Agricultural Policy, and Environmental Policy*,
<http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/31376/1/33010008.pdf>, 9, (πρόσβαση στις 5/5/2011).
- Bryden J., *Rural Development Indicators and Diversity in the European Union*,
http://srdc.msstate.edu/trainings/presentations_archive/2002/2002_bryden.pdf, 2, (πρόσβαση στις 26/4/2011).

Cairol D., Coudel E., Knickel K., Caron P., Kro M., *Multifunctionality of Agriculture and Rural Areas as Reflected in Policies: The Importance and Relevance of the Territorial View*, στο: *Journal of Environmental Policy & Planning*, Vol. 11, No. 4, December 2009, 269–289, <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t713433817>, 278, (πρόσβαση στις 26/4/2011).

Dargan L., Shucksmith M., *LEADER and Innovation*, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9523.2008.00463.x/full>, 1, (πρόσβαση στις 6/5/2011).

Dax T., Kahila P., Hörnström L., *The evolution of EU Rural Policy: linkages of Cohesion Policy and Rural Development policy*, <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/2011/april-newcastle/papers/Dax.pdf>, 3, (πρόσβαση στις 23/4/2011).

European Commission. Directorate-General for Agriculture. CAP 2000, Working Documents. Rural Developments, http://ec.europa.eu/agriculture/publi/pac2000/rd/rd_en.pdf, 4, (πρόσβαση στις 23/4/2011).

High C., Nemes G., *Social Learning in LEADER: Exogenous, Endogenous and Hybrid Evaluation in Rural Development*, <http://oro.open.ac.uk/8423/1/SociallearningHigh2007epreprint.pdf>, 6-7, (πρόσβαση στις 12/5/2011).

Koutsouris A., *The Battlefield for (Sustainable) Rural Development: The Case of Lake Plastiras, Central Greece*, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9523.2008.00465.x/pdf>, 245, (πρόσβαση στις 19/5/2011).

Michailidou E., Rokos D., *Greek Mountainous Areas: The need for a Worthliving Integrated Development*, <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/2011/april-newcastle/papers/Michailidou.pdf>, 4-8, (πρόσβαση στις 15/6/2011).

Privitera D., *Factors of Development of Competitiveness: The Case of Organic-Agritourism*, <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/57347/2/Privitera%20Donatella%20cover.pdf>, 2, (πρόσβαση στις 26/5/2011).

Ray C., *The EU LEADER Programme: Rural Development Laboratory*, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9523.00138/pdf>, 3, (πρόσβαση στις 2/5/2011).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παράρτημα 1 Πίνακες

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 Κατανομή χρηματοδοτικών στοιχείων της ΚΠ LEADER II στο Νομό Αχαΐας

A/A	Πηγή χρηματοδότησης	Ποσό (σε δρχ.)	Ποσοστό % επί του συνολικού κόστους
1.	Συνολικό κόστος (επιλέξιμο)	1.783.939.862	100%
2.	Δημόσια Δαπάνη	1.190.279.889	66,70%
2.1	Κοινοτική Συμμετοχή	961.063.889	53,80%
2.1.1.	ΕΓΤΠΕ-Π	757.639.999	42,50%
2.1.2.	ΕΤΠΑ	175.423.890	9,80%
2.1.3.	ΕΚΤ	28.000.000	1,50%
2.2.	Εθνική Συμμετοχή (Υπ. Γεωργίας)	229.216.000	12,90%
3.	Ίδια Συμμετοχή	593.659.973	33,30%

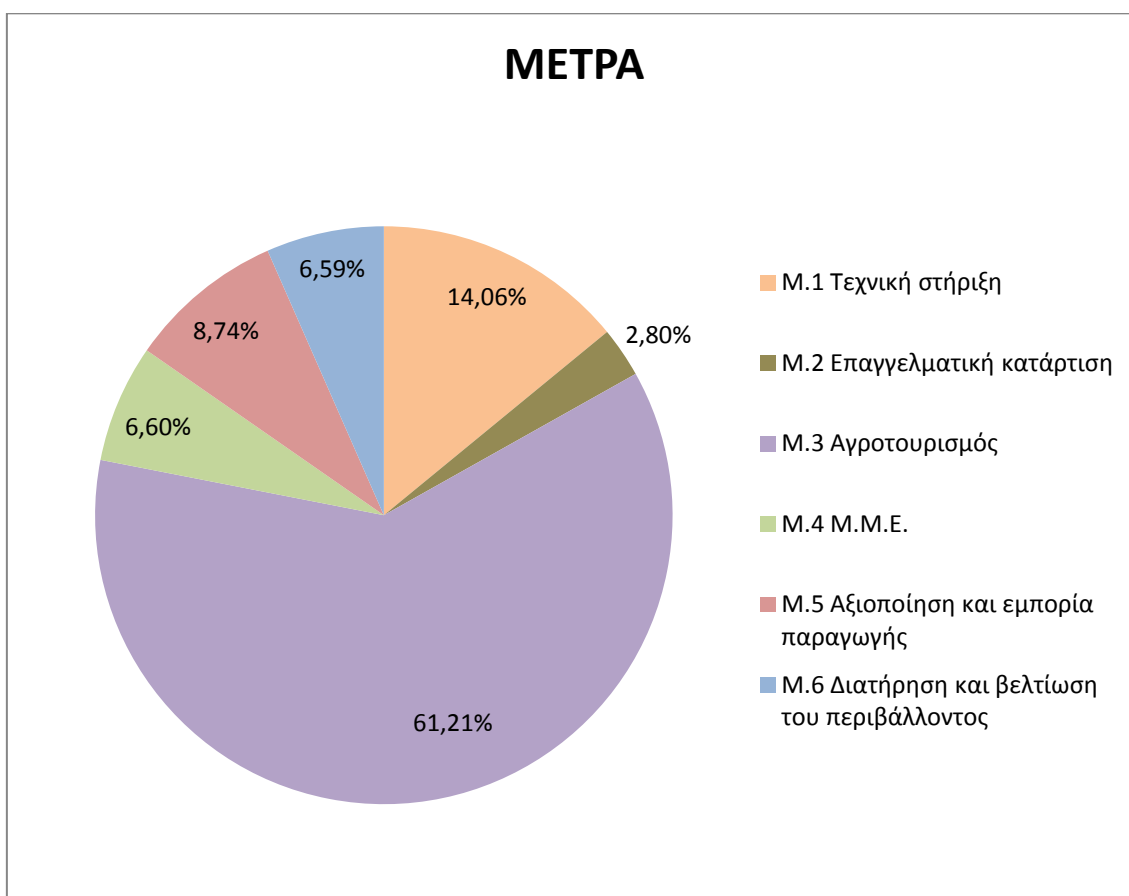
Πηγή: Αχαΐα Αναπτυξιακή Α.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 Κατανομή προϋπολογισμού και έργων ανά μέτρο κατά τη ΚΠ LEADER II

ΜΕΤΡΟ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΜΕΤΡΟΥ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ	ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ	ΙΔΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
1	Τεχνική στήριξη	250.790.000 (735.994€)	241.790.000 (709.582€)	193.432.000 (567.665€)	9.000.000 (26.412€)
2	Επαγγελματική κατάρτιση	50.000.000 (146.735€)	46.500.000 (136.446€)	28.000.000 (82.172€)	3.500.000 (10.271€)
3	Αγροτουρισμός	1.092.000.000 (3.204.695€)	655.199.999 (1.922.817€)	524.159.999 (1.538.254€)	436.800.001 (1.281.878€)
4	M.M.E.	117.700.000 (345.415€)	70.620.000 (207.249€)	56.496.000 (165.799€)	47.080.000 (138.166€)
5	Αξιοποίηση και εμπορία της παραγωγής	155.950.000 (457.667€)	82.170.000 (241.145€)	64.976.000 (190.658€)	73.780.000 (216.522€)
6	Διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος	117.499.862 (344.828€)	93.999.890 (275.862€)	93.999.890 (275.862€)	23.499.972 (68.966€)
	ΣΥΝΟΛΟ	1.783.939.862 (5.235.334€)	1.190.279.889 (3.493.119€)	961.063.889 (2.820.437€)	593.659.973 (1.742.215€)

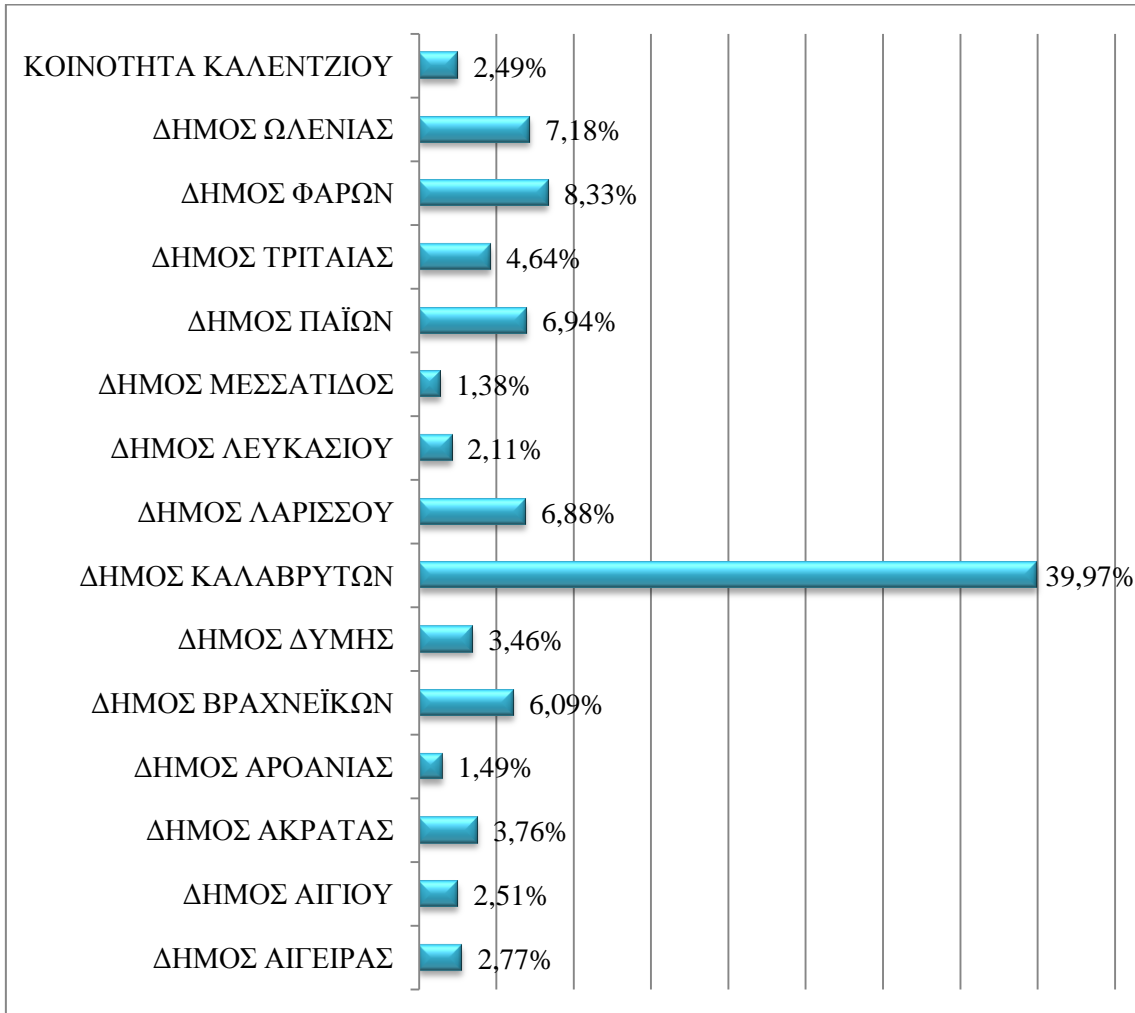
Πηγή: Αχαΐα Αναπτυξιακή Α.Ε.

**ΣΧΗΜΑ 2 Ποσοστιαία κατανομή ανά μέτρο κατά την εφαρμογή της ΚΠ LEADER
II στο Νομό Αχαΐας**

Πηγή: Παράρτημα Πίνακας 2.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3 Κατανομή προϋπολογισμού και έργων ανά δήμο κατά τη ΚΠ LEADER II στο Νομό Αχαΐας

Πηγή: Αχαΐα Αναπτυξιακή Α.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4 Δράσεις εντός του Δήμου Καλαβρύτων στα πλαίσια της ΚΠ LEADER II

ΔΡΑΣΕΙΣ
(3) Ξενοδοχεία επιπλωμένων διαμερισμάτων Γ' τάξης
Ανέγερση και λειτουργία συγκροτήματος τουριστικών, επιπλωμένων κατοικιών
Τουριστικές επιπλωμένες κατοικίες
Σταθμοί πρόψυξης γάλακτος για συλλογή αιγοπρόβιου γάλακτος
Βελτίωση και ανάπτυξη ειδικών εγκαταστάσεων χιονοδρομικού κέντρου Καλαβρύτων
Δημιουργία αγροτουριστικών καταλυμάτων
Αγορά εξοπλισμού σκι
Κατασκηνωτικό κέντρο
Αγορά γεωργικών μηχανημάτων
Μετεγκατάσταση/επέκταση παραδοσιακής οικοτεχνικής μονάδας

Πηγή: Αχαΐα Αναπτυξιακή Α.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5 Κατανομή χρηματοδοτικών στοιχείων της ΚΠ LEADER+ στο Νομό Αχαΐας

A/A	Πηγή χρηματοδότησης	Ποσό	Ποσοστό
1.	Συνολικό Κόστος	7.514.099,61 €	100%
2.	Δημόσια Δαπάνη	5.296.894,45 €	70,49%
2.1	Κοινοτική Συμμετοχή (ΕΓΤΠΕ-Π)	3.732.817,45 €	49,68%
2.2	Εθνική Συμμετοχή (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων)	1.564.077,00 €	20,81%
3.	Ίδια Συμμετοχή	2.217.205,16 €	29,51%

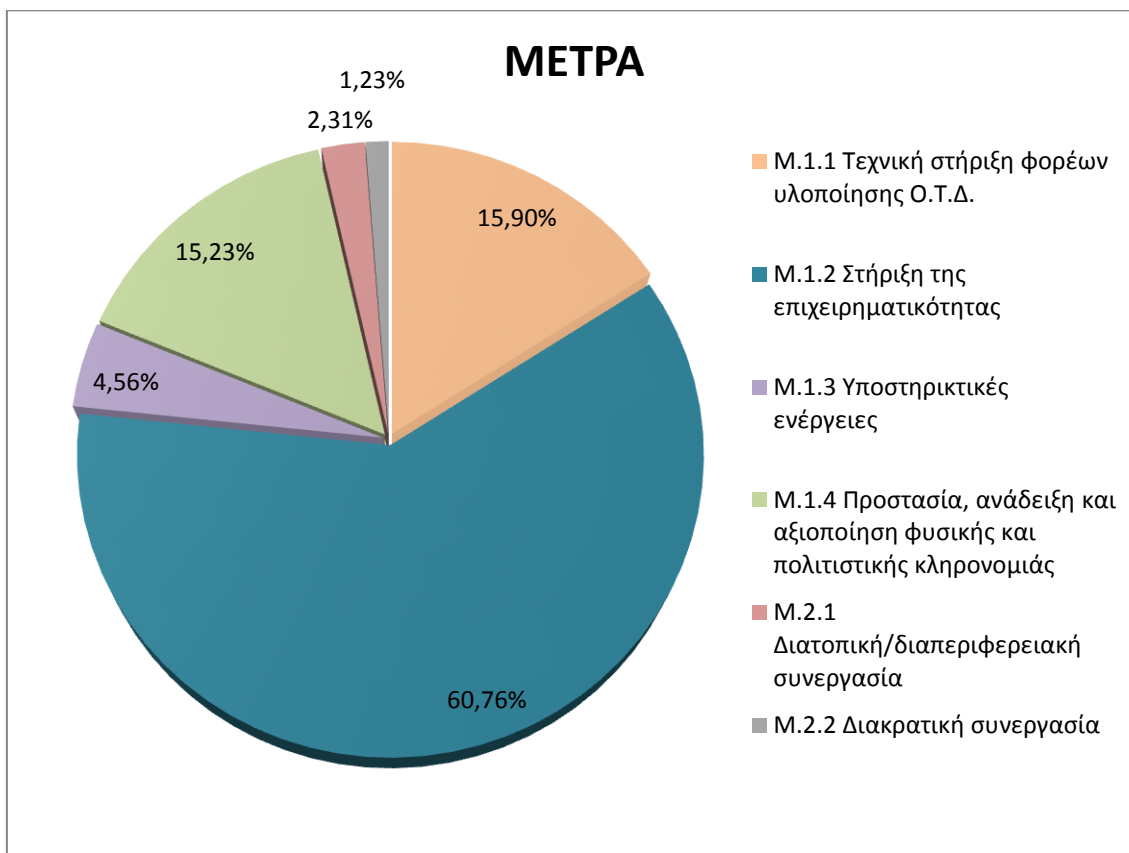
Πηγή: Αχαΐα Αναπτυξιακή Α.Ε.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 6 Κατανομή προϋπολογισμού και έργων ανά μέτρο της ΚΠ LEADER+
στο Νομό Αχαΐας**

ΜΕΤΡΟ	ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΜΕΤΡΟΥ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ	ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΑΠΑΝΗ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗΣ	ΙΔΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
1.1	Τεχνική στήριξη φορέων υλοποίησης Ο.Τ.Δ	1.199.429,63 €	1.184.429,63 €	15.000,00 €
1.2	Στήριξη της επιχειρηματικότητας	4.583.319,30 €	2.556.141,97 €	2.027.177,33 €
1.3	Υποστηρικτικές ενέργειες	344.241,09 €	259.739,09 €	84.502,00 €
1.4	Προστασία, ανάδειξη και αξιοποίηση φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς	1.149.181,51 €	1.111.091,27 €	38.090,24 €
2.1	Διατοπική / διαπεριφερειακή συνεργασία	174.033,65 €	139.661,47 €	34.372,18 €
2.2	Διακρατική συνεργασία	92.999,98 €	74.936,57 €	18.063,41 €
ΣΥΝΟΛΟ		7.543.205,16 €	5.326.000,00 €	2.217.205,16 €

Πηγή: Αχαΐα Αναπτυξιακή Α.Ε.

**ΣΧΗΜΑ 3 Ποσοστιαία κατανομή ανά μέτρο κατά την εφαρμογή της ΚΠ
LEADER+ στο Νομό Αχαΐας**

Πηγή: Παράρτημα Πίνακας 6.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7 Έργα που έχουν πραγματοποιηθεί στο Δήμο Καλαβρύτων στα πλαίσια της ΚΠ LEADER+

ΔΡΑΣΕΙΣ
Εκσυγχρονισμός-επέκταση βιοτεχνικής μονάδας παρασκευής παραδοσιακών ζυμαρικών
Ίδρυση δημοτικού μουσείου Εθνικής Αντίστασης Καλαβρύτων
Εφαρμογή HACCP σε βιοτεχνική μονάδα παρασκευής παραδοσιακών ζυμαρικών
Πολιτιστικές εκδηλώσεις για την απελευθέρωση της πόλης των Καλαβρύτων
Ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκδηλώσεων ανάδειξης και διατήρησης της τοπικής κληρονομιάς
Εκσυγχρονισμός-επέκταση κατασκευαστικού κέντρου
Δημιουργία εργαστηρίου παραγωγής παραδοσιακού γλυκού τριαντάφυλλου
Δημιουργία διεπαγγελματικού δικτύου Αχαΐας
Επέκταση και εκσυγχρονισμός της μονάδας παραγωγής φέτας της Ε.Α.Σ. Καλαβρύτων
Δημιουργία τοπικού κέντρου οργάνωσης, πληροφόρησης και προώθησης ειδικού και αγροτικού τουρισμού ορεινής Αχαΐας
Τουριστικός οδηγός προβολής Δήμου Καλαβρύτων στην Αγγλική και Γερμανική γλώσσα
Ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων

Πηγή: Αχαΐα Αναπτυξιακή Α.Ε.

**ΠΙΝΑΚΑΣ 8 Κατηγορίες δραστηριοτήτων που επιδοτήθηκαν στο Δήμο Καλαβρύτων
στα πλαίσια της ΚΠ LEADER II και LEADER+**

LEADER II		LEADER+	
Κατηγορίες Έργων	Σύνολο	Κατηγορίες Έργων	Σύνολο
Εναλλακτικός Τουρισμός	4	Εναλλακτικός Τουρισμός	1
Τουριστικά Καταλύματα	5	Μέτρα Ενίσχυσης της τοπικής επισκεψιμότητας	3
Μεταποίηση Ζωικής Παραγωγής	1	Μέτρα Ανάδειξης-Αξιοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς	3
Ίδρυση ή Εκσυγχρονισμός ΜΜΕ	1	Ίδρυση ή Εκσυγχρονισμός ΜΜΕ	3
Αγορά Γεωργικών Μηχανημάτων	1	Μέτρα ενίσχυσης της τομεακής και διατομεακής δράσης	2

Πηγή: Αχαΐα Αναπτυξιακή Α.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9 Κατανομή των Δημόσιων και Ιδιωτικών επενδύσεων που έχουν πραγματοποιηθεί κατά την εφαρμογή της ΚΠ LEADER II και LEADER+ στο Δήμο Καλαβρύτων

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ		
Πρωτοβουλίες	Δημόσιες	Ιδιωτικές
LEADER II	Βελτίωση και ανάπτυξη ειδικών εγκαταστάσεων χιονοδρομικού κέντρου Καλαβρύτων	Ανέγερση και λειτουργία συγκροτήματος τουριστικών, επιπλωμένων κατοικιών
	Κατασκηνωτικό κέντρο	(3) Ξενοδοχεία επιπλωμένων διαμερισμάτων Γ' τάξης
		Δημιουργία αγροτουριστικού καταλύματος
		Τουριστικές επιπλωμένες κατοικίες
		Σταθμοί πρόψυξης γάλακτος για συλλογή αιγοπρόβιου γάλακτος
		Αγορά γεωργικών μηχανημάτων
		Μετεγκατάσταση/επέκταση παραδοσιακής οικοτεχνικής μονάδας
		Αγορά εξοπλισμού σκι
LEADER+	Εκσυγχρονισμός-επέκταση κατασκηνωτικού κέντρου	Δημιουργία εργαστηρίου παραγωγής παραδοσιακού γλυκού τριαντάφυλλου
	Δημιουργία τοπικού κέντρου οργάνωσης, πληροφόρησης και προώθησης ειδικού και αγροτικού τουρισμού ορεινής Αχαΐας	Επέκταση και εκσυγχρονισμός της μονάδας παραγωγής φέτας της Ε.Α.Σ. Καλαβρύτων
	Δημιουργία διεπαγγελματικού δικτύου Αχαΐας	Εφαρμογή HACCP σε βιοτεχνική μονάδα παρασκευής παραδοσιακών ζυμαρικών
	Τουριστικός οδηγός προβολής Δήμου Καλαβρύτων στην Αγγλική και Γερμανική γλώσσα	Εκσυγχρονισμός-επέκταση βιοτεχνικής μονάδας παρασκευής παραδοσιακών ζυμαρικών
	Ίδρυση δημοτικού μουσείου Εθνικής Αντίστασης Καλαβρύτων	
	Πολιτιστικές εκδηλώσεις για την απελευθέρωση της πόλης των Καλαβρύτων	
	Ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκδηλώσεων ανάδειξης και διατήρησης της τοπικής κληρονομιάς	
	Ενίσχυση πολιτιστικών εκδηλώσεων	

Πηγή: Αχαΐα Αναπτυξιακή Α.Ε.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10 Είδος επιχειρήσεων από το ερευνητικό πεδίο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ
Μονάδα παραγωγής φέτας Καλαβρύτων
Βιοτεχνία επεξεργασία μαρμάρων
Εξοπλισμός σκι
Τυροκομείο
(3) Ξενοδοχεία
Βιοτεχνία Συσκευασίας ξηρών καρπών
(2) Ταβέρνες/καφενεία
Κέντρο τουριστικής πληροφόρησης
Κατασκηνωτικό κέντρο
Εργαστήριο παραγωγής γλυκού τριαντάφυλλου
Βιοτεχνία παρασκευής παραδοσιακών ζυμαρικών

Πηγή: Στοιχεία Πεδίου Έρευνας

**ΠΙΝΑΚΑΣ 11 Συμβολή των επιχειρήσεων του ερευνητικού πεδίου στην
πολυλειτουργικότητα της υπαίθρου**

Περιπτώσεις	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα Πολύ
Θεωρείτε πως η επιχείρησή σας και η ένταξή της στο πρόγραμμα αποτέλεσε κίνητρο για τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων στην περιοχή	-	-	5	6	3
Θεωρείτε πως οι ήδη υπάρχουσες επιχειρήσεις επωφελήθηκαν από τη δημιουργία της δικής σας	-	1	4	4	5
Θεωρείτε πως η επιχείρησή σας συνέβαλλε ενεργά στην αύξηση της επισκεψιμότητας της περιοχής	2	2	-	-	10
Θεωρείτε πως στηρίζετε την τοπική οικονομία	-	-	-	3	11
Θεωρείτε πως συμβάλλετε στην ανάδειξη και αξιοποίηση του τοπικού, φυσικού πλούτου	2	-	5	3	4
Θεωρείτε πως η επιχείρησή σας συμβάλει στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος	3	1	3	4	3

Πηγή: Στοιχεία Πεδίου Έρευνας

Παράρτημα 2 Ερωτηματολόγιο

1. ΓΕΝΙΚΑ/ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

1) Φύλλο: 1. Άνδρας 2. Γυναίκα

2) Έτος γέννησης:

3) Οικογενειακή κατάσταση: 1. Ανύπαντρος/η
2. Παντρεμένος/η
3. Χωρισμένος/η
4. Χήρος/α
5. Άλλο

4) Τόπος γέννησης: 1. Στην ίδια την κοινότητα ή Δήμο
2. Σε άλλη κοινότητα ή Δήμο του ίδιου Νομού
3. Σε άλλη επαρχία της Ελλάδας
4. Στην Αθήνα
5. Σε άλλη πόλη της Ελλάδας
6. Στο εξωτερικό

5) Τόπος μόνιμης κατοικίας: 1. Μέσα στα Καλάβρυτα
2. Σε χωριό που ανήκει στο Δήμο Καλαβρύτων
3. Άλλο

.....

6) Πριν εγκατασταθείτε στα Καλάβρυτα, μένατε κάπου αλλού;

1. Ναι
2. Όχι

7) Αν ναι, πού;

1. Στον ίδιο νομό
2. Σε άλλη επαρχία της Ελλάδας
3. Στην Αθήνα
4. Σε μεγάλη πόλη της Ελλάδας (>10.000 κατοίκων)
5. Στο εξωτερικό

8) Πόσα χρόνια μένετε στο Δήμο Καλαβρύτων; .....

9) Ποιος ήταν ο βασικός λόγος μετακίνησής σας στα Καλάβρυτα; :

1. Γάμος
2. Χηρεία
3. Η επιχείρηση
4. Η εργασία του/της συζύγου
5. Άλλος

.....

10) Ποιο είναι το εκπαιδευτικό σας επίπεδο; :

1. Δεν τελείωσα το Δημοτικό
2. Δημοτικό
3. Γυμνάσιο
4. Γενικό Λύκειο
5. Τεχνικό Λύκειο
6. Τεχνική Επαγγελματική Σχολή/Ι.Ε.Κ.
(.....)
7. Τ.Ε.Ι. (.....)
8. Α.Ε.Ι. (.....)
9. Άλλο
.....

11) Πριν ανοίξετε την επιχείρησή σας, ασκούσατε κάποιο άλλο επάγγελμα;

1. Ναι
2. Όχι

12) Αν ναι, ποιο; :

1. Αγρότισσα
2. Δημόσιος υπάλληλος (.....)
3. Ιδιωτικός υπάλληλος (.....)
4. Ελεύθερος επαγγελματίας (.....)
5. Βοηθούσατε στην οικογενειακή επιχείρηση
6. Άλλο
.....

13) Ασκείτε κάποιο άλλο επάγγελμα; :

1. Ναι
2. Όχι

14) Αν ναι, ποιο; .....

15) Είχατε προηγούμενη επαγγελματική εμπειρία συναφή με την τωρινή σας απασχόληση; :

1. Ναι
2. Όχι

2. ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

2.1) Σε ποιο/ά πρόγραμμα/τα ενταχθήκατε; :

1. LEADER I
2. LEADER II
3. LEADER +
4. Ο.Π.Α.Α.Χ.

2.2) Είχατε παρακολουθήσει κάποιο επιμορφωτικό σεμινάριο σχετικό με το αντικείμενο της επιχείρησής σας; :

1. Ναι

2. Όχι

2.3) Από πού μάθατε για τα προγράμματα; :

1. Φίλος / γνωστός
2. Άλλους επενδυτές
3. Αχαΐα Αναπτυξιακή Α.Ε.
4. Εφημερίδα
5. Διαδίκτυο

2.4) Αν δεν υπήρχε η δυνατότητα χρηματοδότησης/επιδότησης, θα προχωρούσατε στην υλοποίηση της επένδυσης; :

1. Ναι

2. Όχι

Γιατί;.....
.....

2.5) Ποιο είναι το είδος της επιχείρησής σας; :

1. Ξενοδοχείο		5. Μεταποίηση ζωικής παραγωγής		9. Άλλο αναφέρατε: ....
2. Εναλλακτικές μορφές τουρισμού		6. Μικρή βιοτεχνία		
3. Ταβέρνα		7. Αξιοποίηση πρωτογενούς παραγωγής		
4. Μεταποίηση φυτικής παραγωγής		8. Οινοποιείο		

2.6) Νομική μορφή :

1. Ατομική επιχείρηση
  2. Ομόρρυθμη Εταιρεία (Ο.Ε.)
  3. Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης (Ε.Π.Ε.)
  4. Ανώνυμη Εταιρεία (Α.Ε.)
  5. Κοινοπραξία
  6. Άλλο
- .....

2.7) Υπάρχουν μέτοχοι ή συνέταιροι;

1. Ναι

2. Όχι

2.7) α) Αν ναι, πόσοι; .....

β) Έχετε συγγενική σχέση μαζί τους;

1. Ναι

2. Όχι

2.7) β) i) Αν ναι, ποια είναι αυτή;

2.8) Έτος ίδρυσης: .....

2.9) Έτος έναρξης λειτουργίας: .....

2.10) Ποιο ήταν το συνολικό ύψος της επένδυσής σας σε ΕΥΡΩ: ..... και ποιο το ύψος της επιδότησης : .....

2.11) Για ποιο λόγο εντάχθηκε η επιχείρησή σας στο πρόγραμμα; :

1. Για ίδρυση
2. Για εκσυγχρονισμό υφιστάμενης
3. Για επέκτασης υφιστάμενης
4. Άλλο

.....

2.12) Σε ποιο βαθμό επηρέασαν οι παρακάτω λόγοι στη δημιουργία της επιχείρησης; :

Λόγοι	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
1. Καθαρά η επιδότηση					
2. Ήταν προσωπικό μεράκι					
3. Ήταν όνειρο ζωής					
4. Δεν έβρισκα δουλειά					
5. Η αξιοποίηση των σπουδών μου					
6. Διέθετα την υποδομή					
7. Άλλο					

2.13) Πόσα άτομα απασχολείτε στην επιχείρησή σας; : .....

2.14) Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των ατόμων αυτών σύμφωνα με τις ακόλουθες κατηγορίες;

A. Είδος εργατικού δυναμικού

1. Έλληνας κάτοικος περιοχής
2. Έλληνας μη κάτοικος περιοχής
3. Αλλοδαπός

B. Φύλο εργατικού δυναμικού

1. Άνδρας (Αριθμός: .....)
2. Γυναίκα (Αριθμός: .....)

Γ. Ηλικία εργατικού δυναμικού

1. Από 16 έως 30 (Αριθμός: .....)
2. Από 31 έως 40 (Αριθμός: .....)
3. Από 41 έως 50 (Αριθμός: .....)
4. Από 51 και πάνω (Αριθμός: .....)

Δ. Μορφή απασχόλησης

1. Πλήρης
2. Μερική

2.15) Με ποιο τρόπο προωθείτε τα προϊόντα σας; :

1. Από στόμα σε στόμα
2. Διαφημιστικά φυλλάδια
3. Διαφήμιση σε τοπικό έντυπο τύπο
4. Διαφήμιση σε τοπικό ραδιόφωνο
5. Διαφήμιση σε τοπική τηλεόραση
6. Συμμετοχή σε εκθέσεις
7. Ηλεκτρονική διαφήμιση
8. Τοπικές εκδηλώσεις
9. Από επαγγελματικούς καταλόγους

2.16) Υπάρχει κάποιο δίκτυο συνεργασίας/υποστήριξης μεταξύ των επιχειρήσεων που έχουν πάρει επιχορήγηση; :

1. Ναι
2. Όχι

2.17) Συνεργάζεστε μεταξύ σας οι τοπικές επιχειρήσεις; :

1. Ναι
2. Όχι

2.17) α) Αν όχι, γιατί; : .....

.....

.....

3.ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

3.1) Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι συμβάλει η επιχείρησή σας στις παρακάτω περιπτώσεις:

<i>Περιπτώσεις</i>	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ
1. Θεωρείτε πως η επιχείρησή σας και η ένταξή της στο πρόγραμμα αποτέλεσε κίνητρο για τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων στην περιοχή					
2. Θεωρείτε πως οι ήδη υπάρχουσες επιχειρήσεις επωφελήθηκαν από τη δημιουργία της δικής σας					
3. Θεωρείτε πως η επιχείρησή σας συνέβαλλε ενεργά στην αύξηση της επισκεψιμότητας της περιοχής					
4. Θεωρείτε πως στηρίζετε την τοπική οικονομία					
5. Θεωρείτε πως συμβάλλετε στην ανάδειξη και αξιοποίηση του τοπικού, φυσικού πλούτου					
6. Θεωρείτε πως η επιχείρησή σας συμβάλει στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος					

3.2) Πιστεύετε ότι τα προγράμματα έχουν συμβάλει στην ουσιαστική ανάπτυξη και προβολή των Καλαβρύτων και αν ναι, γιατί;

.....
.....
.....
.....
.....

3.2 α) Πιστεύετε ότι έχουν συνάδει με το αναπτυξιακό όραμα του Δήμου σας;

.....
.....
.....
.....
.....

3.3) Σε τι βαθμό πιστεύετε πως επιδρά η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER στην περιοχή σας στους ακόλουθους τομείς:

<i>Περιπτώσεις</i>	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα Πολύ	Σχόλια / Παρατηρήσεις
1. Στην αναγνωρισιμότητα της περιοχής						....
2. Στην προβολή και αναβάθμιση της περιοχής						....
3. Στην ενίσχυση της φήμης των τοπικών επιχειρηματιών						....
4. Στη δημιουργία μηχανισμών υποστήριξης (κατάρτιση υπαλλήλων-προώθηση-προβολή)						....
5. Εκσυγχρονισμός των υφιστάμενων μονάδων						....
6. Δικτύωση-Συνεργασίες για την ενίσχυση των τοπικών προϊόντων						....
7. Στη βελτίωση του οικιστικού περιβάλλοντος						....
8. Στην ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος						....
9. Στην ανάδειξη της πολιτιστικής ταυτότητας της περιοχής						....
10. Στη δημιουργία κινήτρων για τη μη εγκατάλειψη της υπαίθρου						....

3.4) Να αναφέρετε το βαθμό ικανοποίησής σας από την κοινοτική πρωτοβουλία LEADER:

Περιπτώσεις	Πολύ δυσανεστημένος	Δυσανεστημένος	Ουδέτερος	Ικανοποιημένος	Πολύ ικανοποιημένος
1. Γενικές απαιτήσεις του προγράμματος					
2. Διαδικασίες ένταξης					
3. Χρόνος που απαιτήθηκε έως και την έγκριση της επιδότησης					
4. Χρόνος που απαιτήθηκε για την εκταμίευση των χρημάτων					
5. Παροχή στήριξης μέσω του προγράμματος σχετικά με την προβολή της επένδυσης					
6. Παροχή βοήθειας από το πρόγραμμα σχετικά με το χρόνο ολοκλήρωσης της επένδυσης					
7. Συνολική εικόνα προγράμματος					
8. Συνολική εικόνα για το φορέα υλοποίησης (Αναπτυξιακή)					

Πιθανά σχόλια και παρατηρήσεις:

.....
 .....
 .....
 .....

4. ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΣΕ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟΠΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ

4.1) Διαθέτει η επιχείρηση δικό της πρατήριο για την πώληση των προϊόντων; :

1. Ναι
2. Όχι

4.1) α) Αν ναι, που βρίσκεται; :

1. Μαζί με το εργαστήριο παραγωγής
2. Αλλού, αλλά μέσα στο Δήμο Καλαβρύτων
3. Εκτός του Δήμου, αλλά στο Νομό Αχαΐας
4. Αθήνα
5. Αλλού

4.2) Τα προϊόντα που παράγετε βασίζονται σε τοπικές συνταγές:

1. Ναι
2. Όχι

4.3) Έχετε υιοθετήσει κάποια σήμανση ποιότητας; :

1. Ναι
2. Όχι

4.3) α) Αν ναι, σε ποιο προϊόν από αυτά που παράγετε; : .....

.....

4.3) β) Ποια σήμανση ποιότητας από τις ακόλουθες :

1. ISO
2. HACCP
3. ΠΟΠ
4. ΠΓΕ
5. Βιολογικό
6. Άλλο

4.3) γ) Αν όχι, γιατί; :

1. Δεν γνωρίζω κάτι σχετικά
2. Δεν έχω την τεχνική υποστήριξη
3. Δεν μου προσφέρει κάτι
4. Κοστίζει
5. Το προϊόν θα χάσει την εικόνα του παραδοσιακού
6. Άλλο

4.4) Τα προϊόντα σας χρησιμοποιούνται από ντόπιους επιχειρηματίες; :

1. Ναι

2. Όχι

4.4) α) Αν ναι, από ποια; :

1. Από άλλες επιχειρήσεις που ανήκουν στο πρόγραμμα

2. Από άλλες επιχειρήσεις εκτός προγράμματος

Παράρτημα 3 Ο οδηγός συνέντευξης για τους πληροφορητές κλειδιά

- 1) Ποια είναι η βασική φιλοσοφία του προγράμματος LEADER;
- 2) Σε τι θεωρείτε ότι έχει επωφεληθεί η τοπική κοινωνία από την εφαρμογή του;
- 3) Από τις έρευνες που έχετε κάνει, θεωρείτε ότι η εφαρμογή του προγράμματος έχει συμβάλει θετικά στην τόνωση της επιχειρηματικότητας της περιοχής και εάν ναι γιατί;
- 4) Θεωρείτε ότι μέσα από το πρόγραμμα αυτό, αναδύθηκε η ταυτότητα της περιοχής, και εάν ναι πώς;
- 5) Θεωρείτε ότι το πρόγραμμα ταιριάζει με την αναπτυξιακή πολιτική του Δήμου;
- 6) Ποια προβλήματα πιστεύετε ότι ξεπεράστηκαν ή αντιμετωπίστηκαν με την εφαρμογή του προγράμματος στην περιοχή;
- 7) Ποια θεωρείτε ότι ήταν η διαφορά μεταξύ των δύο προγραμματικών περιόδων της πρωτοβουλίας;
- 8) Θεωρείτε επιτυχημένη την εφαρμογή της, και αν ναι γιατί;
- 9) Θεωρείτε πως η ΚΠ LEADER+ είχε μεγαλύτερη επιτυχία και αν ναι γιατί;
- 10) Ποιοι ήταν οι στόχοι της Πρωτοβουλίας και κατά πόσο επετεύχθησαν;

Policies and local development initiatives within the multifunctionality of rural areas. Investigation of territorial dynamics in the municipality of Kalavrita.

Moula Katerina

ABSTRACT

The purpose of this paper is to identify the contribution of the Community Initiative LEADER, individually or collectively, in public policies for local development and rural development. The research will focus on the area of the municipality Kalavrita.

Initially the paper focuses on the transition from agriculture to multifunctional rural development (agrotourism, manufacturing, environmental protection). In addition it examines policies for rural development, in which developed and the Operational Programmes. Specifically, this paper explores how the LEADER, contributed to the development of mountainous and disadvantaged areas in the context of sustainable development which belongs to the new European policy for rural development.

Finally the subject investigated through review of both the Greek and the foreign language literature, like the search-related research through the issue of electronic literature. Moreover, it will also be undertaken the views of the local people conducting quality search based on interview guide.

Keywords:

Rural Development, Multifunctionality, Local Development, Community Initiative LEADER.